

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története
1918–1938. – 1.

Európska únia
Európsky sociálny fond

Učebný materiál bol napísaný a vydaný s finančnou podporou EÚ
v rámci projektu s názvom:
**„Zvyšovanie kvality vzdelávania tvorbou a inováciou študijných
programov, rozvojom ľudských zdrojov a podporou
kariérneho poradenstva“**
(ITMS: 26110230108)
spolufinancovaného z Európskeho sociálneho fondu.

Az oktatási segédanyag
**„Az oktatás minőségének növelése a tanulmányi programok
kialakításával és innovációjával, továbbá az emberi erőforrások és a
karrier-tanácsadás fejlesztésével“**
(ITMS: 26110230108)
projekt keretén belül jött létre. A projekt európai uniós források
felhasználásával valósult meg.

**Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť/Projekt je
spolufinancovaný zo zdrojov EÚ**

Projekt je spolufinancovaný z Európskeho sociálneho fondu.

Mgr. Lévai Attila, PhD – ThDr. Somogyi Alfréd, PhD

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1918–1938. – 1.

Selye János Egyetem Református Teológiai Kar
Komárom, 2015

Lektorálta
doc. PhDr. Molnár János
prof. ThDr. Vojtech Boháč, PhD

- © Mgr. Lévai Attila, PhD, ThDr. Somogyi Alfréd, PhD
- © Selye János Egyetem, Komárom

ISBN 978-80-8122-126-2

Tartalomismertetés

Előszó	9
1. Történelmi előzmények.....	11
1.1. Az első világháború.....	11
1.2. Csehszlovákia megalakulása	14
1.3. Magyarországi viszonyok	15
1.4. Az átmeneti évek magyar diplomáciai elképzelései	15
1.5. A trianoni békediktátum elfogadása.....	16
2. A történelemformáló események egyházi lecsapódása	17
2.1. A trianoni békediktátum hatása a református egyházra	17
2.2. Az impériumváltás első tapasztalatai.....	18
2.3. Az első tapasztalatok: a csehszlovák államnak Janus-arca van... ..	21
2.4. Feltétel nélküli lojalitást – feltételekkel	22
2.5. Az első tárgyalások az állam és az egyházunk között	24
3. Egyházi „belső” viszonyok.....	26
3.1. Az egyházi „protokoll” béklyója	26
3.2. Az önálló református egyház létrehozásának előkészítése	29
3.3. A hűségesküröl.....	31
4. Memorandumok	34
4.1. Az egyházkerületi mozgolódás motorja a Memorandum	34
4.2. Memorandum a tejhatalmú miniszterhez.....	42
4.3. Memorandum a szlovák egyházmegye kérdésében	42
5. Egyházi szervezkedés.....	44
5.1. A közös bizottság.....	44
5.2. A Tiszáninneni egyházkerület létrejötte.....	45
5.3. A Dunáninneni egyházkerület megalakulása.....	47
5.3.1. Dunáninneni kerületi választások	49
6. A csehszlovák állampolgárság kérdése és annak lecsapódása a református egyházban	54
6.1. Az állampolgárságról általában.....	54
6.2. A csehszlovák állampolgárság jogának kialakulásáról	55

6.3. A csehszlovák állampolgárság hiányának hatása a református egyházban	55
6.4. Memorandum az állampolgárság ügyében	57
6.5. A csehszlovák állam és az egyházak kezdeti kapcsolatai	62
6.6. Református sajátosság – Štefan Štunda	63
7. Tárgyalások a református egyházzal	64
7.1. Az állam határozza meg, hogy kivel tárgyal, és miről tárgyal	64
7.2. Református egyházi álláspont	65
7.3. A szlovák egyházmegye „mozgatója”	66
7.4. Az állandó „mézesmadzag”	67
7.5. A tárgyalások ígéretei mellett, a valós tapasztalatról... ..	68
8. A Lévai törvényhozó zsinat – 1923. június 17.	71
8.1. A lévai zsinat „politikai” előzményei	71
8.2. A lévai zsinat szervezési előzményei	73
8.3. A zsinat munkája	76
8.4. A zsinati törvények utóélete: az állami jóváhagyás elmaradása	80
8.5. Az államhatalom zsinati törvényekkel kapcsolatos kifogásai	84
9. Püspökeink jellemzése	86
9.1. Pálóczi Czinke István	86
9.1.1. Életútjának bővebb kifejtése	88
9.1.2. Mozzanatok Pálóczi Czinke István életéből	90
9.2. Péter Mihály	92
9.3. Idrányi Barna	93
9.4. Dr. Magda Sándor	93
9.5. Balogh Elemér	95
9.6. Sörös Béla	95
9.7. Bertók Béla	96
10. A Losonci Teológiai Szeminárium	98
10.1. Az előzmények	98
10.2. Közben az állam is teológiát akart	99
10.3. Egyházi elképzelések a saját teológiáról	101
10.4. Az első évfolyamok és a tapasztalatok	108
10.5. A losonci teológia tanárai	117
10.6. A losonci teológusok előmenetele és teljesítménye	119

10.7.	A teológiai szeminárium és a belmisszió	119
10.8.	Tankönyvek és jegyzetek – a losonci teológia szellemi produktumai	120
10.9.	A teológia szellemisége és a szeminárium teológiai irányultsága	120
10.10.	A losonci teológia működésének értékelése	121
11.	A komáromi református tanítóképző története.....	123
11.1.	Bevezető.....	123
11.2.	Első kezdeményezések.....	124
11.2.1.	A szervezkedés kezdete.....	124
11.2.2.	A komáromi gyülekezet ajánlata	126
11.2.3.	A Sedivý-féle javaslat, s a rá adott válasz	126
11.2.4.	Cikkek és indítványok a tanítóképző felállításával kapcsolatban	127
11.2.5.	A várakozás időszaka	128
11.2.6.	Versengés két város között	131
11.2.7.	Az előrelépés éve.....	133
11.3.	A tanítóképző története.....	133
11.3.1.	A megnyitás előzményei.....	133
11.3.2.	A megnyitástól az állami elismerésig	135
11.3.3.	A tanítóképző belső élete.....	138
11.3.4.	A tanítóképző története a visszacsatolás után.....	140
11.3.5.	A komáromi tanítóképző „utóélete”	141
	Irodalomjegyzék.....	142

Előszó

Tájainkon már a reformáció századában megjelentek az első protestáns gyülekezetek. A lutheri és a kálvini irányzat végleges kettéválását követően, kialakult a református egyház struktúrája is. A Magyarországi Református Egyház – egyetemes egyházstrukturális értelemben – csak 1881-ben jött létre. Addig gyülekezeteink egyházmegyékbe és egyházkerületekbe szerveződve éltek életüket. Az országos egyház létrejöttékor a mai Szlovákiai Református Keresztyén Egyház illetékességi területe két, illetve három történelmi egyházkerülethez tartozott. A mai nyugati részek a Dunántúli-, a mai keleti részek a Tiszáninneni- és a mai kárpátaljai részek a Tiszántúli Református Egyházkerületbe integrálódva éltek.

Az első világháborút követő békeszerződések átrendezték a református egyház addigi struktúráját is. Így „született meg”, önálló egyházkerületként – a mai egyházunk illetékességi területén – a Dunáninneni-, a Szlovenszkói Tiszáninneni Református Egyházkerület, valamint a hajdani Tiszántúli Református Egyházkerületből kiszakadva, a Kárpátaljai Református Egyházkerület.

Jegyzetünkben ezeknek az éveknek, az 1918 és 1938 közötti időszaknak az egyháztörténeti eseményeit dolgozzuk fel részben a már eddig hozzáférhető szakirodalom, részben saját levéltári kutatásaink alapján.

A szerzők

1. Történelmi előzmények

1.1. Az első világháború

1914. június 28-án, Ferenc József császár fia, Ferenc Ferdinánd trónörökös, feleségével együtt Szarajevóba utazott egy boszniai hadgyakorlat megtekintésére. Fontos esemény volt ez a bécsi udvar számára, hiszen a hadgyakorlattal éppen az erejét kívánta demonstrálni a monarchia. A trónörökös ellen délelőtt merényletet kíséreltek meg, ami nem sikerült. Ferenc Ferdinánd sértetlen maradt, ám kíséretének egyik tisztje megsebesült. A trónörökös kötelességének érezte, hogy meglátogassa a kórházba került katonatisztet. Útban a kórház felé, a Fekete Kéz nevű, szerb titkos szervezet egyik tagja – Gavriilo Princip – pisztollyal rálőtt a trónörökösre és feleségére. A merényletben mindketten meghaltak.

A Ferenc Ferdinánd elleni merénylet után pontosan egy hónappal, 1914. július 28-án, Ferenc József császár hadat üzent Szerbiának és megindultak a monarchia csapatai dél felé. A császár a hadüzenetet bejelentő kiáltványában, egyebek mellett, így fogalmazott: „Leghőbb vágyam volt, hogy az Isten kegyelméből még hátralévő éveimet a béke művének szentelhessem és népeimet a háború áldozataitól és terheitől megóvhassam. ... A gondviselés másként határozott. ... Mindent megfontoltam és meg gondoltam ... Nyugodt lelkiismerettel lépek a kötelesség útjára”.

Ezzel elindult az első világháború. A világháborúvá terebélyesedésére, érzékeltetésképpen, állon itt – csupán tételszerű felsorolásként – a hadüzenetek nem teljes listája:

1914. július 28. – az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzen Szerbiának;

1914. augusztus 1. – Németország hadat üzen Oroszországnak;

1914. augusztus 3. – Németország hadat üzen Franciaországnak és Belgiumtól követeli, hogy a német hadsereg átvonulhasson az országon. A belgák ezt megtagadják, mire a német sereg Belgium területére lép. Erre válaszként:

1914. augusztus 4. – a Brit Birodalom hadat üzen Németországnak;

1914. augusztus 5. – az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzen Oroszországnak;

1914. augusztus 6. – Szerbia hadat üzen Németországnak;

1914. augusztus 12. – Franciaország és a Brit Birodalom hadat üzen az Osztrák-Magyar Monarchiának;

1914. augusztus 23-án Japán is belép a háborúba, Törökország – a németek szövetségeseiként – október 29-én lép be a háborúba. És lehetne folytatni a további részletekkel.

Az érintett vezetők – mindkét oldalon – úgy vélték, hogy elég katonai erő áll rendelkezésükre ahhoz, hogy egy gyors lefolyású háborúban hamar kivívják a győzelmet. A német katonákat pl. azzal a biztatással indították útnak, hogy mire lehullanak a falevelek, már otthon lesznek...

A kirobbanás tényleges okait máig kutatják. Többek szerint a gyarmati rendszerben működő világ újrafelosztása volt a legnyomósabb érv. A vezető politikusok – többnyire – egyetértettek a háborúval.

Magyarország helyzete azonban érdekesen alakult, már a kezdeteknél. Mint az Osztrák-Magyar Monarchia része, Magyarországnak nem volt önálló külpolitikája. A háborúba sem független államként lépett be. Gróf Tisza István magyar miniszterelnök, aki egyébként 1907-től a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnoka is volt, a Monarchia Szerbiának küldött hadüzenete előtti napokban azt szerette volna elérni, hogy a bécsi udvar mondja ki: a Szerbia elleni katonai akcióval, csak kisebb határmódosítást szeretne elérni és nem kíván szerb területeket megszerezni. Magyarországnak nem volt érdeke a háború. „Tisza István volt az egyetlen vezető államférfi Európában, aki komolyan szót emelt a háború ellen”¹.

A Monarchiának békeidőben 450 ezer fős hadserege volt. A háborús évek alatt a Monarchia 4–5 millió katonát állított hadrendbe. A magyar hadosztályok Szerbiában és Galíciában kezdték a háborút, ami nem igazolta a vezető politikusok optimizmusát. A harcok elhúzódtak...

A haditechnikában megjelentek az „új” eszközök, mint például a vegyi fegyverek², amelyek addig elképzelhetetlen pusztítást végeztek. 1918-ra

¹ Lásd: Raffay Ernő: Magyar Tragédia. Trianon 75 éve c. könyvét (Püski, Budapest, 1995.) amelyben Charles Tisseyre francia politikustól, parlamenti képviselőtől, a trianoni békeszerződés igazságtalansága ellen szót emelő képviselőcsoport vezetőjétől idézi a fenti mondatot.

² Ilyen volt pl. az Yperit, más néven a mustárgáz, amit 1917-ben, Belgium területén vetettek be a németek, először brit, majd francia katonák ellen.

Európa gazdasága romokban hevert, s a harcoló felek – az Antant³ és a Központi Hatalmak⁴ – minden tekintetben kifáradtak. A háború közvetlen halálos áldozatainak száma 10 millióra tehető.

Magyarország veszteségei is jelentősek voltak. A Monarchia elveszített 1.100.000 katonát és majd 470.000 polgári lakost. Magyarország elveszített több mint 600.000 katonát. A sebesültek és hadifoglyok száma kevéssel meghaladta a 1.500.000-t. Másképp kifejezve: minden második magyar katona életét veszttette, vagy megsebesült, vagy fogásba esett a nagy háborúban. Ami a gazdasági terheket illeti, a háború annyiba került, mint Magyarország 1914/15-ös állami költségvetése összkiadásának a nyolcszorosa. Ez az összeg egy háború előtti átlagos év állami összevételének a harmincszorosát tette ki... S mindez négy év alatt...

Le kellett zárni a már elviselhetetlen háborút.

1918. március 3-án az oroszok különbékét kötöttek a Központi Hatalmakkal. Ez volt a Breszt-litovszki béke. Közben – ne feledjük el, hogy – Oroszországban 1917 őszén megtörtént a nagy októberi szocialista forradalom, ami a feudális berendezkedésű cári Oroszországban, proletárdiktatúrát vezetett be.

A Központi Hatalmakhoz tartozó országok, egymás után fegyverszünetet kértek az Antanttól.

1918. szeptember 29-én Bulgária;

1918. október 30-án Törökország;

1918. november 3-án az Osztrák-Magyar Monarchia;

1918. november 11-én pedig Németország.

Ezek után került sor arra, hogy ne csak fegyverszünettel, hanem béke-megállapodásokkal is lezárják a történelem addigi legborzasztóbb és leggyilkosabb háborúját.

1919. január 18-án került sor a versailles-i békekonferencia megnyitására.

³ Az I. világháborúban brit és a francia szövetségként indult, majd kibővült Antant oldalán harcolt: Nagy Britanniá, Franciaország, Olaszország, Szerbia, a Román Királyság, az Orosz Birodalom, a Japán Császárság, az Amerikai Egyesült Államok, és Brazília.

⁴ Központi Hatalmak: az Osztrák-Magyar Monarchia, a Német Birodalom, az Oszmán Birodalom (Törökország) és Bulgária. A Központi Hatalmakat támogatta még az 1917–18-ban Oroszországból kiszakadt Ukrajna és Litvánia is.

1.2. Csehszlovákia megalakulása

1918. október 28-án, vagyis a Központi Hatalma által kért fegyverszünetek napjaiban, az Antant támogatásával kiáltották ki a Csehszlovák Köztársaságot. Az új állam területe 140.508 km² lett, összesen 13.600.000 lakossal.

A 11/1918-as számú törvény szolt Csehszlovákia megalakulásáról. Szövegszerű lényegi megfogalmazása így hangzott: „*Samostatný stát československý vstoupil v život*“ vagyis „*az önálló csehszlovák állam életbe lépett*“. Az Alois Rašín jogász által készített jogszabályt, mint recepciós normát, első alkotmányos provizóriumnak nevezi a csehszlovák jogtörténet. Ez az időszak egyébként 16 napig tartott, amit követett a második alkotmányos provizórium időszaka, amely a 37/1918-as számú, az ún. ideiglenes alkotmányról szóló törvény 1918. november 13-i elfogadásával indult. Közismert tény, hogy ebben az időszakban már a csehszlovák katonaság a megszállt területek nagy részén átvette a közigazgatás felügyeletét.

A véglegesnek nevezhető csehszlovák alkotmányt 1920. február 29-én fogadta el a csehszlovák nemzetgyűlés és ez az alaptörvény 1920. március 6-tól a müncheni egyezmény 1938. szeptember 28-i aláírásáig, illetve formálisan az önálló szlovák állam 1939. március 14-i megalakulásáig volt hatályban. A csehszlovák alaptörvény az egyéni polgári szabadságjogok tiszteletben tartását mondta ki és érdekes módon nem a polgárok közötti, hanem az ország lakosai közötti egyenjogúságot mondta ki, tekintet nélkül származásra, állampolgárságra, nyelvi, faji és vallási különbözőségeire. Az alkotmány betűjéhez képest „*A csehszlovák állam keletkezésekor mindazoktól megtagadták az állampolgárságot, akik nem az új államnak a nemzetközi hatóság által megállapított területén születtek, és illetőségükre ezen a területen 1910 után tettek szert*”⁵. Az alkotmány fenntartotta a polgár és polgár közötti különbségtétel lehetőségét: úgy fogalmazott, hogy a jogegyenlőségi alapelvtől csak akkor lehet eltérni, ha azt a nemzetközi jog megengedi. Az alkotmány szavatolta a személyes szabadságjogok mellett a vallásszabadságot is, de ezt is csak az egyén szintjén megfogalmazva. Csehszlovákia az alaptörvényében felvállalta a vallási, nemzeti és faji kisebbségek védelmét is, összhangban a háborút lezáró békeszerződések vonatkozó normáival. Összegezve: a csehszlovák állam a megalakulása

⁵ Duray Miklós: Az elnyomás módszereinek rendszertana. In: A megvalósult elképzelhetetlen, 146. p.

pillanatától kezdve definitív tényként kezelte önmaga létezését, függetlenül az világháborút lezáró békeszerződések hatályosságától.

1.3. Magyarországi viszonyok

Az I. világháborút követő kaotikus állapotokra a magyar törvényhozás csak az 1920. évi I. törvénycikkelyében reagált. Ez a jogszabály kimondta, hogy *„a nemzetgyűlés, mint a nemzeti szuverenitás képviselője, megállapítja, hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918. november 13-án megszűnt”*. Leszögezi, hogy 1918. november 16-án az országgyűlés képviselőháza önmagát feloszlatta, főrendi háza pedig ugyanaznap berekesztette működését. *„Mindezeknél fogva az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált”* – olvasható az idézett törvénycikk szövegében. Egyébként a magyar törvényhozás csak 1921-ben, a XLVII. törvénycikkben mondta ki azt, hogy IV. Károly királyi uralkodói joga megszűnt. Vagyis: míg Csehszlovákia kész tényként élte meg ezeket az éveket, addig Magyarország csak átmeneti állapotként fogta fel az 1918 és 1920 közötti időszak eseményeit. Ez azonban nem kiváráó tétlenséget és néma belenyugvást jelentett, hanem csöndes szervezkedést, diplomáciai háttérlépéseket, terveket a veszteség minimalizálása érdekében.

1.4. Az átmeneti évek magyar diplomáciai elképzelései

A Csehszlovákiával való kapcsolatában Magyarország már a trianoni békediktátumról zajló tárgyalásokkal párhuzamosan kidolgozott egy tervet. Ennek az volt a lényege, hogy magyar katonák kerülhessenek Csehszlovákia területére. A terv egyes részleteit egészen a békediktátum aláírásáig életben tartotta a budapesti vezetés. A lényege az volt, hogy Magyarország készült arra, hogy a csehszlovák–szovjet kapcsolatok révén Csehszlovákiában is kirobban egy bolsevik forradalom és hasonló helyzet alakul ki, mint Magyarországon, ahol 1919. március 19-én Garbai Sándor szociáldemokrata és Kun Béla kommunista vezér kikiáltotta a 133 napig fennálló Magyar Tanácsköztársaságot. Ha valami hasonló történik Csehszlovákiában, az majd okot adhat a bolsevik eszme elleni katonai fellépésre és a magyar hadsereg bevonulhat Csehszlovákiába, visszafoglalva a megszállt területeket. Ehhez két dolog kellett: egyfelől egy felfegyverzett és nagyobb létszámú magyar hadsereg, amelynek engedélyezését még

a trianoni békediktátum aláírása utáni napokban is kérelmezte Teleki Pál külügyminiszter, másfelől pedig egy kis háttérszervezkedés. Az úgynevezett „felvidéki akció” egyik része arról szólt, hogy próbáljanak meg szlovákokat a csehek oldaláról a magyarok oldalára állítani, egy esetleges magyar katonai bevonulás társadalmi elfogadása érdekében. A Bulissa Károly, eperjesi ügyvéd által koordinált akció gyakorlatilag röplapok terjesztéséből állt, de nem hozott eredményt, a szlovákság körében nem alakult ki „visszacsatolódási szimpátia” Magyarországgal szemben. A másik próbálkozás az ún. Mészáros-akció volt: Mészáros Gyula egyetemi tanár vezetésével, forradalmi megmozdulást kiváltó mozgolódást kellett volna előkészíteni a felvidéki magyarok körében, de ez sem sikerült. A magyar diplomácia nagy reményeket fűzött az 1920-as lengyel–szovjet katonai konfliktushoz is, mondván, hogy a bolsevik agresszióval szemben, meg kell védeni a lengyel testvéreket. Ehhez ugye, át kellett volna masírozni a magyar hadseregnek Csehszlovákián. De ehhez is nagyobb létszámú és felszerelt hadsereg kellett volna, amelynek engedélyezését a francia és angol vezetés következetesen elutasította. Közben a lengyelek a varsói csatában 1920 nyarán legyőzték a szovjeteket, így a Felvidék visszaszerzésének ez a terve is szertefoszlott. A magyar kormány megpróbálta ezek után elhúzni a trianoni békeszerződés ratifikálást, ám ez sem sikerült.

1.5. A trianoni békediktátum elfogadása

Az 1920. június 4-én meghozott diktátum ratifikációs törvényét november 15-én fogadta el és hirdette ki Budapest. A vonatkozó okmányokat pedig egy évvel később, 1921. július 26-án, a francia külügyminisztérium óraszálonjában adták át egymásnak az érintett felek. A helyzet ettől a pillanattól fogva definitívvé vált Magyarország számára is. Egy szlovák történészi vélemény szerint: „*Valótlan állítás, hogy a magyar nemzetet megfosztották volna önrendelkezési jogától Éppen a trianoni békeszerződés alapján válhatott Magyarország tényleges nemzetállammá, amiért a magyar politika évszázados küzdelmet folytatott*”⁶. Az utódállamokban így látták...

Amit a budapesti diplomácia magatartásában láthattunk a fent jelzett eseményeken keresztül, nagyjából ez volt jellemző a Csehszlovákia területén élő református egyház magatartására is.

⁶ Hronský Marian: Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920). Bratislava: Veda. 2011. 536. p.

2. A történelemformáló események egyházi lecsapódása

2.1. A trianoni békediktátum hatása a református egyházra

A trianoni döntés következményeként, 492 református gyülekezet és 323⁷ rendszeresített lelkészi állás került évszázados történelmi beágyazódottságából az új államalakulatként létrehozott Csehszlovákiához. A 223.168 református lélek, 449 magyar, 12 vegyes és 31 szlovák nyelvű gyülekezetben élte életét⁸. A békediktátum három református egyházkezületet érintett: a dunántúlit nyugaton, a tiszáninnenit középen és a tiszántúlit keleten. Az időszakkal elsőként átfogóbban foglalkozó Csomár Zoltán ezt írja: *„Az 1918. évi októberi forradalom, majd a cseh megszállás hatása alatt, Szlovákia és Kárpátalja magyarsága az új államkeretben az első időkben kábultan szemlélte az eseményeket. Még 1920-ban is szervezetlenül élte a maga életét”*⁹. Ezzel azonban csak részben érthetünk egyet. Azért csak részben, mert a társadalmi események miatt nem állt le az egyházi közigazgatás és nem szakadt meg az állammal fennálló kapcsolat sem. A dolgok, ha lassacskán is, de működtek. Bizonyíték erre például Németh István, dunáninneni püspök 1919. január 2-án kelt, 31–52 számú körlevele, amelyben arról értesíti a lelkészeket, hogy a kultuszminiszter úr rendelete alapján a lelkészeknek 2600 korona értékű ruhasegély utaltatott ki, amelyet a komáromi adóhivatalban, okmánybélyegezett és az esperes által ellenjegyzett nyugtával vehetnek fel az érintettek. Kérdésként vetődhet fel, hogy 1919 januárjában melyik kormány utalt ruhasegélyt a református lelkészeknek? A magyar, vagy a csehszlovák? Ez ugyanis nem

⁷ Molnár Imre: A magyar anyanyelvű egyházak helyzete Csehszlovákiában, In: Tóth László: A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 I.; Ister; Budapest; 1998. 223. p.

⁸ Adatforrás: Jakab Attila: A szlovákiai magyarság vallási arculata. Int.: 2011. 01. 11.: <http://www.eokik.hu/data/files/122784404.pdf>

⁹ Csomár Zoltán: A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztény egyház húszéves története (1918–1938), Magyar Királyi Állami Nyomda Kirendeltsége, Ungvár 1940., 8. p.

derül ki a püspöki körlevélből. A cseh korona bevezetéséről csak 1919. február 25-én hozott törvényt a prágai parlament. Magyarországon 1919. március 21-től augusztus 1-ig a proletárdiktatúrát bevezető tanácsköztársaság kormánzata már nem tett volna ilyet. Éppen a tanácsköztársaság okozta zavarodottságot használta ki a csehszlovák haderő, hogy magyar területeket szálljon meg, így vonultak be a csehszlovák katonák 1919 elején például Komáromba is. A város vezetését június 26-án szólította fel arra a cseh katonai parancsnokság, hogy Komárom állítson ki tíz túszt, akik kezesek lesznek azért, hogy a cseh és szlovák katonák ellen semmiféle összeesküvést, lázadást, nem fog elkövetni a város lakossága. Ezeket az információkat összerakva megállapíthatjuk, hogy az 1919. évi ruhaségelyt még Károlyi Mihály kormányának¹⁰ államtitkára, a kultuszminisztérium vezetésével megbízott Juhász Nagy Sándor¹¹, utalta ki a lelkészeknek. Vagyis 1919 elején még a magyar kormánzzal állt kapcsolatban az egyház felvidéki része ezeken az illetékességi területeken is. Ez az év volt tehát a megszállás és az új helyzetbe való átfordulás éve.

2.2. Az impériumváltás első tapasztalatai

Komáromban még csak a hídfőállásukat védették le a csehszlovák katonák, Losoncon viszont már a csehszlovák iskolaügyi kormányzat helyi hivatalnokainak aktív működése nyomán az egyházunkat elevenében érintő döntéseket is hoztak. Így például Jeszenszky Lenke, losonci református tanítónő, 1919. május 3-i keltezéssel vehette kezébe a csehszlovák iskolaügyi referátus elbocsátó levelét, s egy kísérőlevelet Daniel Bodický tanfelügyelő aláírásával. Az előre nyomtatott formalevél szövege – szabad fordításban – az alábbiakat tartalmazza: *„Az Ön illetékes tanfelügyelőjének jelentése alapján, Ön nem bírja a szlovák nyelvet úgy, hogy eredményesen tudna tanítani szlovák iskolában. Ezért a prágai iskolaügyi és nemzetnevelési minisztérium nem tart igényt az Ön további szolgálataira és elbocsátja Önt tanítói állásából. Esetleges igényeivel forduljon a magyar kormányhoz, amelyik – a nép nyelvének ismerete nélkül – szlovák kerületbe helyezte Önt.*

¹⁰ Károlyi Mihály, Magyarország miniszterelnöke 1918. október 31. és 1919. január 11. között.

¹¹ Juhász Nagy Sándor államtitkár, a kultusztárca vezetője 1918. december 22. és 1919. január 22. között

Július 31-vel megszüntetjük fizetése folyósítását. Addig Ön szabadságon van, hogy az új munkahely keresésével kapcsolatos teendőit elvégezhesse”. A nyomtatvány utolsó mondata: „Ezt az elbocsátó levelet magyar fordításban megküldjük a magyar kormánynak, hogy az megtegye az Önről való gondoskodás további szükséges intézkedéseit”.¹² Természetesen a losonci református egyház nem hagyta szó nélkül tanítónője elbocsátását. Az egyháztanács május 23-i válaszlevelében – egyebek mellet – az alábbiakat olvashatjuk: „*azt kell feltételeznünk, hogy teljes tájékoztatásban vannak a losonci református egyház elemi iskolája tekintetében. A losonci ref. egyháznak nincs és nem is lehet tót nyelvű iskolája. Tagjai mind magyarok. A tót nyelvet közülük senki sem beszéli. Elemi leányiskolánk növendékei között soha egyetlen tót anyanyelvű református növendék nem találtott. A losonci ref. egyház, mint az egyház egyeteme is, autonóm jogokkal bír. Tanítóit maga választja és maga bocsátja el. A felette impériumot gyakorló államnak legfőbb felügyeleti joga is a fennálló törvények értelmében elsősorban a fokozatos egyházi hatóságok útján érvényesítendő. A valósággal teljesen ellentétben áll az elbocsátó nyomtatvány indoklása, miszerint őt „mint a nép nyelvét nem bírót” a magyar kormány tót vidékre küldötte. Őt egyáltalán nem a magyar kormány küldötte. Ő losonci születésű, itt nevelkedett. Iskoláit – kivéve a tanítónői képzőt – Losoncon végezte. Családja ősrégi losonci magyar református család. Tehát a város nyelvét tanulta és beszéli. Losonc nem tót vidék, hanem magyar város. Az a református egyház, amely 1590-ben az egész lakosság áttérésével alapított, az akkori törzslakosság karakterét tartotta fenn mind a mai napig. Jeszenszky Lenke semminemű állami dotációban nem részesült. Megelégedett azzal a szerény fizetéssel, amit neki az egyházközség biztosított. Állami díjazásokat most sem igényel*”¹³. Az iskolaügyi referátus természetesen nem vonta vissza az elbocsátó határozatát. Ma úgy mondanánk: „rászálltak” a losonci református iskolára. Kezdték az 1919. évi részletes költségvetés és munkaterv bekérésével, majd május 24-én jelezték, hogy a magyar oktatási nyelvű iskolákban május 3-ával befejeződik az aktuális tanév, a diákokat addig le kell vizsgáztatni és az érvényes bizonyítványokat ki kell adni. Majd június 18-án jött Bodický tanfelügyelő újabb levele, amelyben ismét elküldte az

¹² Ministerstvo Československej republiky s plnou mocou pre Slovensko Vládny referent pre školské veci 1919. május 3-án kelt, 2512 ikt. sz. levele.

¹³ A losonci református egyház egyháztanácsának 1919. május 23-án kelt levele.

elbocsátási okmányt, s érdeklődött, hogy milyen módon kívánják betölteni a megüresedett tanítói állást? Egy hónap múlva megjött Bodický úrtól még egyszer ugyanez a levél, s egy felszólítás, hogy a tantárgyak szlovák nyelven való oktatása ügyében az iskolafenntartó (vagyis a gyülekezet) tárgyaljon a Nógrád megyei zsupánnal. Az évekig elhúzódó történet vége az lett, hogy az iskola ultimátumot kapott: vagy lemond Sörös Béla lelkész az iskolaszék elnöki tisztségéről, vagy az állam bezáratja a református iskolát.

Nem egyedi eset áll előttünk. A komáromi egyházmegye esperese – Tóth Kálmán, deáki lelkipásztor – 1921. március 5-én jelenti Patay Károly – akkor már – helyettes püspöknek, hogy a tanfelügyelők különféle rendeleteket küldenek az iskoláknak és fizetéselvonással, valamint bírságozással fenyegetik a tanítókat és igazgatókat. A deáki iskolába még 1920. november 30-án „egyszerre 11 rendeletet küldött a nagyszombati tanfelügyelő tót nyelven. Mivel a nyelvet nem értjük, nem reagáltunk rájuk”¹⁴ – írja az esperes. Milyen rendeletek voltak ezek? Például, hogy az iskolára csehszlovák címeres, szlovák nyelvű táblát kell kitenni, az iskola pecsétje is szlovák nyelvű és csehszlovák címeres legyen, állami zászlót kell beszerezni az iskolára, és minden olyan térkép, kép és segédanyag, ami nem összeegyeztethető a csehszlovák állameszménnyel, az iskolából azonnal távolíttassék el. A rendeletek nem teljesítése 500 koronás bírságot von maga után. Csak viszonyításképpen jelzem, hogy egy lelkészi átlagkereset, amit akkor a gyülekezet fizetett a lelkipásztorának, évi 700 és 1200 koron a között mozgott. Egy lelkészözvegy éves nyugdíja a református nyugdíjintézetétől 250–300 korona volt.

A dunamocsi iskolával kapcsolatban jelenti ugyancsak Tóth Kálmán esperes, hogy a dunamocsi tanítót a tanfelügyelők kötelezték a Vestník című szlovák újság előfizetésére, és felszólították az iskolát, tegyen lépéseket annak érdekében, hogy az 1921/22-es „tanévben a tót nyelv oktatható legyen.”¹⁵ Elrendelik továbbá a már említett pecsét és zászló, valamint Masaryk elnök képének beszerzését. „Mit csináljunk? Fel van-e függesztve autonómiánk” – teszi fel levelében a kérdést a komáromi egyházmegye esperese.

¹⁴ Tóth Kálmán esperes 1921. március 5-én kelt, 137/1921 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

¹⁵ Tóth Kálmán esperes 1921. március 5-én kelt, 137/1921 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

2.3. Az első tapasztalatok: a csehszlovák államnak Janus-arca van...

Ha az érintett elődeink tapasztalatait vesszük alapul, akkor úgy fogalmazhatunk, hogy a csehszlovák állam református egyházhoz való viszonya a zaklatás és a kiéheztetés gyakorlati eszközeire épült. Ha pedig a „nagy-politika” lépéseit vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a csehszlovák állam – az egyházunk sajátosságainak teljes respektálása mellett – politikai töltetű feltételeket támasztott a református egyház Csehszlovákiához került részével szemben.

A csehszlovák állam már 1919 szeptemberében hivatalosan felvette a kapcsolatot a református egyházzal. Stunda István (Štefan Štunda) minisztériumi titkár, később kormánytanácsos, szeptember 8-án, Kassán felkereste Révész Kálmán püspököt a szlovenszkói tejhatalmú miniszter megbízásából. Elmondta, hogy a csehszlovák állam elismeri a református egyház autonómiáját, elismeri az egyház hivatalban lévő vezetőit, elismeri az egyház magyar nyelvű mivoltát és kész továbbra is folyósítani a Magyarországtól kapott állami segélyeket, de feltétlenül elvárja, hogy a megszállt területek reformátussága önálló egy egyházzá szervezkedjen, vagyis hozzák létre a szlovenszkói református egyházat és a lelkészek tegyenek hűségesküt a csehszlovák államnak. A megbeszélésről Révész Kálmán püspök így számol be püspöki jelentésében: „*Én erre azt válaszoltam Stundának, hogy mind erről a béke ratifikálásáig szó sem lehet, mert mi a magyar református egyház testéhez tartozunk, s attól mindaddig el nem szakadhatunk, míg a mostani tényleges megszálló hatalom törvényes felsőségünké nem válik*”¹⁶. A minisztérium egyházügyi referense, Ján Šimkovič tanácsos, 1919 novemberében, írásban is tájékoztatta Révész püspököt az állam feltételeiről. Révész Kálmán válaszelevelében megismételte, hogy a békeszerződés ratifikálásáig szó sem lehet az állami feltételek teljesítéséről. 1919 második felében – a családi pótlékok kifizetését kivéve – megállt a református lelkészek és tanítók számára folyósított állami segélyek kiutalása. Elindult a fent említett kiéheztetés...

A két – már írásban is – megfogalmazott feltétel mellé, újabb két követelményt ragasztott az állam: az önálló református egyház és a lelkészek hűségesküje mellett, a továbbiakban azt is elvárta a csehszlovák vezetés,

¹⁶ Lásd: Csomár Zoltán i. m. 9. p.

hogyan hozzon létre a szlovák ajkú reformátusok részére egy szlovák egyházmegyét és végül, hogy a reformátusság szakítson meg minden kapcsolatot Magyarországgal.

2.4. Feltétel nélküli lojalitást – feltételekkel

A Magyarországgal való kapcsolatok megszakítása nemcsak a lelkész- és tanítóképzés kérdésében jelentett óriási változást, hanem az egyházi közigazgatás és adminisztráció vonatkozásában is kivitelezhetetlennek látszott. Hogy miért? Az egyházkerület gazdálkodása, számlája, az egyházmegyei számlái, alapítványai, a nyugdíjpénztár, a gyámintézet számlája, mind magyarországi, többnyire budapesti bankokban voltak. Az egyháznak – gyülekezeteknek is – voltak pénzalapjai és alapítványai, amelyek ugyancsak Magyarországon maradtak. A kapcsolattartás és az ügyek iontézése szinte lehetetlen volt a határon keresztül. A jobb érthetőség kedvéért, adalékként álljon itt, hogy pl. Patay Károly, akkor még barsi esperesként, 1919. január 9-én, 16/1919 ikt.sz. alatt, megküldte a budapesti református nyugdíjintézetnek az 1918. évi változásokat tartalmazó jelentését. Ezt a budapesti nyugdíjintézet csak bő fél évvel később, 1919. július 17-én kapta meg. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Budapesten sem mentek könnyen és gyorsan a dolgok. Erre a nyugdíjügyekkel kapcsolatos változásokra csak egy évvel később, 1920. július 21-én válaszolt érdemben a nyugdíjintézet...

Nem volt könnyű helyzetben a megszállt területek reformátussága. Ki kell mondjuk: az anyaországi ügyintézés is lassú volt, ezért sok esetben mellékesnek, félreállítottnak érezhette magát a megszállt területek reformátussága az odaáti egyházi hivatalok hozzáállásában és ügyintézésében is. Sedivý László, nyitrai lelkipásztor, 1920. szeptember 21-én, panaszosan írja Patay Károlynak, hogy szeptember 1–2-án Pápán volt a Magyarországra érkezett segélyekért, de nem sikerült semmit intéznie. Ekkor már egy éve nem kaptak kongruát (állami fizetés-kiegészítést) a lelkészeink. *„éppen eklatáns eset a dollársegélyek ügye is, hogy mennyire nem fáj ott a mi fejünk”*¹⁷. Az önállósulással, pontosabban annak magyarországi várható fogadtatásával kapcsolatban így ír: – *„a keserű orvosságot is be kell venni, ha más nem használ, ha csak ezzel menthetjük meg életünket,*

¹⁷ Sedivý László 1920. szeptember 21-én kelt levele Patay Károlynak.

akkor semmiféle oldalról vagy részről rekriminációnak nincs jogosultsága. Meg kell tennünk, mert mást ez idő szerint nem tehetünk. Túl a Dunáról ez ellen óvást csak az esetben lennének jogosultak tenni, ha gondoskodtak volna idejében existenciánkról és annak eszközeit már el is juttatták volna kezünkhez”¹⁸. Mielőtt bárki is túl anyagiának tartaná a levél íróját, hadd jegyezzem meg, hogy Sedivý László ekkor egy hat fős családot tartott el havi 100 koronás gyülekezeti illetményből úgy, hogy heti rendszerességgel végzendő szolgálatának része volt Nyitrán és környékén 16 település összesen 80 református hittanosának oktatása is, és a csehszlovák állam 1919 őszétől bevonta a vasúti szabadjegyét és nem fizette a hittanóráit. Havi vonatjegy-költsége 267 korona volt...

Az 1881-ben létrejött Magyarországi Református Egyház vezetőinek és az egyházkerületek vezetőségének valóban a kivárás volt a kezdeti taktikája. Miként a magyar kormány, úgy a református egyház vezetései is arra az álláspontra helyezkedett, hogy meg kell várni a háborút ténylegesen lezáró és az új államhatárokat, s azokkal együtt a „status quo”-t definitíven kimondó békeszerződés elfogadását és ratifikálását.

Itt most eltekintünk a – térképek nélkül is – 90 oldalas trianoni békeszerződés részleteinek ismertetésétől, csupán azt jegyezzük meg, hogy „Az Észak-amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés” – mert ez a pontos megnevezése – nem tartalmazza a „református” szót. Az „egyház” kifejezés is csak két összefüggésben szerepel benne: az egyházi szervezetek, társulások, alapítványok és alapok vagyona, amelyek kezelése Magyarország területén zajlik, arányosan megilleti az elkerült területek kedvezményezettjeit is. Erről később külön megállapodás rendelkezett a két ország között. Ezt az anyagi tételt a csehszlovák állam több ízben is összeíratta az egyházunkkal, hogy a vagyontárgyalásokon igényként támaszthassa ezt Budapesttel szemben. Egyházunk vezetői minden alkalommal kimutatták a Magyarországon lévő, ránk eső alapítványi és társulati vagyonrészt, de egyetlen alkalommal sem írták le azt, hogy erre igényt tartana, vagy ennek kifizetését követelné az egyhá-

¹⁸ Sedivý László 1920. szeptember 21-én kelt levele Patay Károlynak.

zunk a Magyarországi Református Egyháztól. A másik összefüggésben pedig azt említi a békediktátum, hogy Magyarország kötelezi magát arra, hogy „visszaszolgáltatja mindazokat a hivatalos iratokat, okmányokat, régiségeket és műtárgyakat, úgyszintén mindazt a tudományos és könyvészeti anyagot, amelyeket az elfoglalt területekről szállítottak el, tekintet nélkül arra, hogy ezek a tárgyak az államnak vagy tartományoknak, községeknek, kórházaknak, egyházaknak, avagy egyéb köz- vagy magánintézményeknek tulajdonában állanak”.¹⁹ Egyházi, illetve egyház-igazgatási körülményt hiába vártak hát a békediktátumtól. A várakozó álláspont helytelenségét érezték néhányan a felvidéki reformátusság soraiban is. A helyzet azonban megkötötte a kezüket. A legitim egyházvezetés ugyanis addig irányította az egyházat, amíg arra lehetősége volt. Pl. Révész Kálmán, tiszáninneri püspök egészen 1920 ősziéig Kassán működtette püspöki hivatalát és fizikailag is Kassán tartózkodott. Mivel azonban határozottan elzárkózott a hűségeskü letételétől, a csehszlovák állami hivatalok teljesen ellehetetlenítették a munkáját, végül már nem is tárgyaltak vele.

2.5. Az első tárgyalások az állam és az egyházunk között

Tárgyalások már közvetlenül a Trianoni békediktátum 1920. június 4-i aláírása után megkezdődtek az egyház és a csehszlovák állam képviselői között. Július 30-án volt Pozsonyban egy információs megbeszélés, amelyen azonban Révész Kálmán püspök nem vett részt. Minden bizonnyal az állam számára ekkorra, ő már nem volt megfelelő tárgyalópartner. Levelezéséből kirajzolódik a személyes álláspontja, s ebből kiderül, hogy mi lehetett vele az államhatalom baja. Révész püspök végképp nem tartotta jónak az állammal megkezdett tárgyalásokat, mert tudta, hogy a megfogalmazott állami feltételek megkerülhetetlenek. S ő ebből lelkiismereti kérdést csinált. Így ír erről 1920 augusztusában: a levél címzettje a püspökhelyettes. Alapos okkal feltételezhető, hogy Pálóczi Czinke István, rimaszombati lelkészről van szó: „itt nem részletezendő okok miatt én azon az állásponton vagyok, hogy én a szervezkedési munkálatokat nem kezdem meg, hanem megvárom, amíg engem a minisztérium erre felszólít, szóval egyelőre Mohamed nem megy a hegyhez”. A július 30-i tárgyalások eredményeiről még csak nem is érdeklődik a levelében. Ezt írja: „hogy

¹⁹ A Trianoni békeszerződés 176. cikke.

ígéreteket bőven kaptak, ezt biztosnak veszem, de hogy megfogható valóságot nyertek volna, kétlem”... „hangsúlyoznom kell, hogy az egy slovenskói superintendencia alakítása nem az én szándékom és akaratom volt, hanem a minisztériumé, mert hiszen én annyival kevésbé aspiráltam a szlov. püspökségre, mert megválasztott miskolci lelkész vagyok, hová szeptember végén elköltözöm.”²⁰

²⁰ Dr. Révész Kálmán püspök 1920. augusztus 3-án kelt, 153/1920 ikt. sz. levele a püspök-helyettesnek címezve.

3. Egyházi „belső” viszonyok

3.1. Az egyházi „protokoll” béklyója

Révész Kálmán, tiszáninneni püspök, valóban átköltözött Miskolcra, s az ügyek intézésével megbízta helyettesét, Pálóczi Czinke István, rimaszombati lelkipásztort. Ugyanezt tette Németh István dunántúli püspök is. Az ő megbízottja Patay Károly, barsi esperes, alsószecsei lelkipásztor lett, mint a dunántúli egyházkerület elcsatolt részének rangidős esperese. Mindketten írásos megbízást kaptak az ügyek intézésére a Magyarországra áttelepült püspökeiktől. A megbízatásnak azonban nem volt könnyű eleget tenni. Három akadály is volt annak, hogy a megbízottak gyorsan és eredményesen tudtak volna tárgyalni és eredményeket elérni. Az első, hogy a csehszlovák állam az önálló református egyház létrejöttét azzal is ösztökélni próbálta, hogy nem tartotta legitim tárgyalópartnernek a megbízott vezetőket. Ezt persze nem írták le, de szóban nem egyszer jelezték. A megbízott egyházvezetők állami „elfogadására” jó példát találunk Štunda István egyik levelében. Patay Károlynak írja 1920 augusztusában, hogy az igényelt útlevelekre ne nagyon számíton az esperes úr. A miniszter ugyanis három útra adott engedélyt, s ugyanez a helyzet Révész Kálmánal is. Három út, rövid ott tartózkodásra, ez a legtöbb, amit Štunda el tudott intézni²¹.

A második okot hadd nevezzük belső egyházi oknak. Az egyház elcsatolt része bizony megosztott volt a hogyan tovább kérdésben. Voltak, akik elhagyták szolgálati helyüket és áttelepültek Magyarországra és voltak, akiket az államhatalom utasított ki. Voltak, akik azonnal létrehozták volna az önálló református egyházat, letették volna a hűségesküt és mindenben engedtek volna az állami segélyek folyósításáért. És voltak, akik a történelmi múlthoz ragaszkodva, egyszerűen nem akarták elfogadni és tudomásul venni, hogy határokat húztak meg a fejük fölött.

A fennálló egyház-igazgatási rendszer sem kedvezett a püspöki megbízottaknak. Fontos döntéseket nem készíthettek elő és nem hozhattak

²¹ Štunda István 1920. augusztus 9-én kelt levele Patay Károlynak.

meg, hiszen megvoltak az egyházi választások útján betöltött és működő egyházi tisztségek és struktúrák, persze zömében Magyarországon. A formálódó országhatár nem esett egybe az egyházkerületek határával. Pl. a Dunántúli kerület kisebbik része került Csehszlovákiához, de attól a kerületi közgyűlést még nem lehetett itt összehívni és megtartani. Magyarországon lehetett – volt is erre példa pl. 1920. szeptember 22-én – de azon meg nem tudtak részt venni az itteni küldöttek, mert egyszerűen nem kaptak sem kiutazási engedélyt, sem útlevelet.

Pálóczy Czinke István püspökhelyettesként, Patay Károly pedig helyettes püspökként mégis megpróbálta vinni a hivatalt, de ott is nehézségbe ütköztek, ahonnan nem is számítottak volna rá. A hivataluk megnevezését is a kényszer szülte, de ez nem mindenkinek volt világos. Hogy mit értünk ez alatt, az kiderül Németh István püspök Patay Károly helyettes püspökhöz intézett leveléből. Németh püspök úr, az 1920 augusztusában, tehát már a trianoni döntés után, de még a ratifikáció előtt írt levelében következetesen esperes úrnak szólítja Patayt s az alábbiakat írja: *„Az a tény, hogy felhatalmazást adtam nagytiszteletűségednek, mint rangidős esperesnek az elnöki elintézését igénylő ügyekben helyettem leendő eljárásra, egyáltalán nem invalválja²² nagytiszteletűséged jogi helyzetének megváltozását. Amint tehát nincs két „Dunántúli kerület”, úgy nincs itt két püspöki hivatal sem, tehát a borítékok és levélpapírosok fejezeteiben a „Dunántúli református püspöki hivataltól” felírást méltóztassék mellőzni, már csak a félrevezetés okából is. Ha már jónak lát valamiféle felírást nagytiszteletűséged, akkor méltóztassék a „püspökhelyettesi hivatal”-t használni²³.”* A Magyarországra áttelepített püspök, akit *„a csehek csónakon átköltöztették a Duna déli partján maradt Komáromba, vele költöztetve a püspöki hivatal iratanyagát is²⁴”*, elmarasztalja az esperest azért is, mert az állami kongrua kifizetés tárgyában, Patay tájékozdó tárgyalásokat folytatott és levelezésben állt a csehszlovák állam képviselőivel. Ez írja Németh István: *„Nagyon bánt tehát, hogy míg én a függésviszony elkerülése céljából semmi anyagi áldozattól vissza nem riadva fáradozom az anyagi eszközök előte-*

²² valesco (lat.) = megerősödés, növekedés.

²³ Németh István püspök 1920. augusztus 21-én kelt, 2394/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

²⁴ Csohány János: Trianon és a magyar református egyház. Internetes közlés: 2014. március 2. http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csohany-trianon.htm#_ftnref5.

remtésén, *addig nagytiszteletűséged az ellenkező irányú útra tért. Ezt méltóztassék abba hagyni*²⁵. A levélből teljesen természetesnek tűnik, hogy Németh István püspök úr, önmagát az elcsatolt részek püspökének tekinti is és az egyházi közigazgatást sérthetetlennek, megváltozhatatlannak tartja. S ebben nincs is semmi furcsa és semmi törvénytelen. Esetleg „csak” annyi az igazán elgondolkodtató tény, hogy ő, az elcsatolt területeken, püspöki hivatala gyakorlásában – finoman fogalmazva – akadályoztatva volt. Azt is ki kell mondanunk, hogy a Duna jobb partján élő püspöknek nem voltak hitelt érdemlő pontos információi arról, hogy mi is zajlik a mindennapokban az bal parttól északra fekvő, elszakított térségben. A komáromi segédlelkész²⁶ írja Patay Károlynak, hogy találkozott Németh püspök úrral: *„azt hallottam tőle, hogy a szlovenszkói lelkészek és egyházak megkapják Csehszlovákiában mindazokat a segélyeket, melyeket eddig magyarban kaptak, de az oly nagy munka, melyet nem könnyű az egész ország elszakadt területein gyorsan foganatosítani. A munkálatok már folyamatban vannak*²⁷. Az augusztusi, kissé dörgedelmes hangú levél után, egy novemberi keltezésűt is küld a püspök Pataynak. Ebben válaszolja, hogy miként látja a további intézkedések dolgát. Érdemi kérdést nem érint a levél, csak azt írja benne Németh püspök úr, hogy ő szívesen intézkedik a csehszlovák hatóságoknál is, csak mondják meg neki, hogy melyik hivatalhoz kell írnia²⁸.

A harmadik nehézséget pedig Pálóczi Czinke István és Patay Károly jelleme jelentette. Sokkal nagyobb volt bennük a felsőbbségük, konkrétan a püspökük iránti tisztelet, mint az, hogy látva a szükségét, a püspökük háta mögött kezdjenek szervezkedni. Ők ketten egyébként szoros levelezésben álltak. Pataynak már megvolt a püspöki megbízása, Pálóczinak püspökhelyettesként még nem. De már egyeztettek, mert valahogy megéreztek, hogy a körülmények őket fogják „helyzetbe hozni”. Pálóczi írja: *„Bizonyos, hogy a békeszerződés aláírása után nem dughatjuk a fejünket továbbra is a homokba s nem várhatjuk a sült galambot összetett kezekkel, hanem hitünkhöz és nemzetünkhöz való szilárd ragaszkodással, meg*

²⁵ Németh István püspök 1920. augusztus 21-én kelt, 2394/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

²⁶ Ebből a levélből csak annyi derül ki, hogy írója: „Szabó A.,” aki Szabó András komáromi segédlelkész.

²⁷ Szabó A. 1920. augusztus 24-én, Komáromban kelt levele Patay Károlynak.

²⁸ Németh István püspök 1920. november 18-án kelt levele Patay Károlynak.

kell mozdítanunk és tovább kormányoznunk egyházunk zátonyra futott hajóját. ... Révész Miskolcra költözése után megbíz engem, már főjegyzői tisztemnél fogva törvény szerinti püspökhelyettest a Szlovenszko területére eső tiszáninneri egyházak igazgatásával s a csehszlovák hatóságokkal való érintkezéssel és esetleges egyházszerkezeti tárgyalásokkal. Ez a megbízásom tehát csak akkor kezdődik, mikor Révész Miskolcra költözik. Ő pedig szeptembernél előbb nem megy Miskolcra s így addig a szlovenszkoói egyház ügyeit is ő intézi.”²⁹ Tájékoztatja továbbá Patayt arról, hogy részt vett a magyarországi egyház konventjének ülésén, ahol létrehoztak egy bizottságot „az egyetemes magyar ref. egyház érdekeinek védelmére, a nagy protestáns nemzetek támogatásának megnyerésére, a megszállt területeken lévő magyar ref. gyülekezetek sorsának figyelemmel kísérésére, életük és fejlődésük biztosítására, – amint ezt Németh püspök úrtól bizonyosan te is tudod”³⁰. Ez a konventi bizottság tehát látszólag feleslegessé teszi a mi további mozgolódásunkat. De csak látszólag. Nekünk magunknak kell kezünkbe venni a saját sorsunk intézését” – írja két hónappal a trianoni békediktátum aláírása után Pálóczi Czinke István.

Mindebből kitűnik, hogy a cselekedni képes emberek nem kívártak, hanem tartották magukat az egyházi rendhez és senkit nem akartak megkerülni, nem kívántak a dolgok elébe menni és illegitim módon szervezkedni. Ugyanakkor írásaikból, leveleikből az is kitűnik, hogy püspökeik véleményéhez képest – így utólag értékelve – sokkal realitásabban látták a helyzetet, s azt, hogy nekik kell majd cselekedniük.

Megindult hát a szervezkedés.

3.2. Az önálló református egyház létrehozásának előkészítése

Az első igazi lépés erkölcsi jellegű volt. A Barsi egyházmegye esperese, Patay Károly – azután, hogy két éve már nem volt egyházmegyei közgyűlés – összehívta a Barsi egyházmegye közgyűlését. Itt „egyhangú határozattal kimondatott, hogy e bizonytalanság dermedt lenyűgöző helyzetében egyházunk további veszedelme nélkül tovább nem maradhatunk s meg kell keresni a többi egyházmegyét is, hogy valamely közös tanácskozás-

²⁹ Pálóczi Czinke István 1920. augusztus 5-én, 23/1920 ikt.sz. levele Patay Károlynak.

³⁰ Egyébként ebből, az 1920-ban létrehozott bizottságból alakult ki a Magyarországi Református Egyház – jelenleg is működő – külügyi bizottsága.

ban beszéljük meg a teendőket s keressük a kivezető utat”³¹. A vonatkozó határozat így szól: „Az egyházmegyei közgyűlés, midőn az egyházi életben teljes csend van, semmi mozgalom, semmi életjel sehol nem látszik a bekövetkehető káros eseményekérti felelősség tudatában érzi hogy valamit tennie kell, hogy elszakíttatva a kerülettől, az egyetemes egyháztól, a kezdeményező lépést a kibontakozásra meg kell tennie, éppen ezért ennek tudatában és kényszere alatt, minden további romlásnak, jogaink, önrendelkezésünk egyre erősebben nyilvánuló meggyengítésének elejét veendő: felmenti lelkéseite az erkölcsi felelősség további súlya és következményei alul, megkeresi a többi hasonló sorsú egyházmegyét, hogy közös tanácskozásra összejöve kutassák ki a kibontakozásnak hitfelekezetiünk multjához, autonómiájához méltó útjait, eszközeit. A tanácskozásra a maga részéről kiküldi esperesét és Konkoly Thege Sándor tanácsbírót, póttagokul pedig Bihary Kálmánt és dr. Tóth Sándort, s ugyancsak őket megbízza azzal is, hogy a köztársaság kormányánál tegyék meg a puhatolódzó, kezdeményező érintkezéseket, hogy a rövid idő összejövendő tanácskozásnak irányít a munkálkodást megkönnyítő útmutatás-, tájékoztatással szolgáljanak, továbbá, hogy már most kérjék a múltra is mindazon segélyek folyósítását, melyek az evangélikus egyháznak, gyülekezeteinek és minden arra jogosultaknak folyósítottak”³².

Az állam feltétele úgy szól, hogy egy önálló egyház alakuljon. Ezt le is írták. De az informális találkozók alkalmával, szóban többször is jelezték az állam képviselői egyházunk vezetőinek, hogy a miniszter ür személyes elképzelése az, hogy az önálló református egyháznak egyetlen egyházkerülete kellene, hogy legyen. Az „egy egyházkerület – egy egyház” gondolata már előjött a Révész Kálmánnal folytatott egyeztetések alkalmával is, 1919-ben és még akkor is rezonált, amikor már megalakult a Dunáninnyi és a Tiszáninnyi egyházkerület. Pálóczi Czinke István írja Patay Károlynak 1921 januárjában: „Megjegyzem még – ha már nem írtam volna meg – hogy az összes szlovenskói reformátusoknak egy egyházkerületbe való tömörítése a miniszter leiratában nincs ugyan benne, de Stunda I., ki a levelet Kassára hozta élő szóban hangsúlyozta, hogy ez a miniszter határozott kívánsága. S mikoron kérdeztem, hogy micsoda okból: nem tudott reá mást mondani, minthogy elsősorban költségkímélés szempontjából,

³¹ Patay Károly: Igazolásom, kelt Alsószeccsén 1921. március 31-én.

³² A Barsi egyházmegye 1920. június 1-én, Léván megtartott közgyűlése jegyzőkönyvének 6. pontja.

meg hogy a lutheránusoknak is csak két egyházkerületünk van, hát akkor nekünk elég egy, akik félannyian vagyunk, mint a lutheránusok”³³.

Patay Károly indítványozta, hogy mindhárom érintett egyházkerület állítson ki képviselőket, s ez a küldöttség üljön le egyeztetni a hogyan tovább kérdéseit. Pataynak szinte tanácsadója volt Sedivý László, nyitrai lelkész, aki így látta a helyzetet: „Vak bizakodás, hiú reménységgel álltunk, teljesen kilátástalan a mesélt jövő; az lesz a vesztünk ha sorsunk intézését kiengedjük kezeinkből és a sivár passzivitás szerepét vesszük fel”³⁴. Nem véletlen ez a sarkos fogalmazás. Sedivý azon kevesek egyike volt, aki többször is átléphette a csehszlovák-magyar határt és 1920 nyarán, s őszén legalább három alkalommal találkozott Németh István püspökkel Magyarországon. Rájött, hogy tovább várni nem lehet. Így ír benyomásairól Patay Károlynak: „Némileg aggályosnak vélem Németh I. püspök urunk konzervatív gondolkodását s helyzetünk tekintetében elfogult álláspontját, hogy ne tegyünk semmiféle lépést a kormányzattal való tárgyalások felé, s ne kérjünk, ne fogadjunk el semmit”³⁵.

Összegezve az eddigieket: egyházunk a trianoni traumát olyan legitim vezetőkkel élte meg, akik a passzív rezisztencia és a kivárás hívei voltak. Az általuk megbízottak azonban látták, hogy nem lehet ebben a tétlenségben maradni, szükség van a szervezkedésre. Nem az állami feltételrendszer miatt, hanem az egyházrész és a gyülekezetek megmaradásának, a kisebbségi sorba került magyar reformátusságnak léte és megmaradása miatt. És cselekedtek is, amikor arra megérett az idő.

3.3. A hűségeskürről

A minisztérium nagyon is komolyan gondolta, hogy minden egyházi személy és tisztviselő tegyen hűségesküt. Ennek meghatározott szövegét a tejhatalmú minisztérium készítette el: „Esküszöm a Szentháromság egy élő Istenre, becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy a Csehszlovák Köztársasághoz hű leszek, összes állami törvényét, s a kormány törvényes rendeleteit megtartom, kötelességeimet a fennálló törvények szerint híven, lelkiismeretesen és pártatlanul fogom teljesíteni s minden foglalatosságom-

³³ Pálóczi Czinke István 1921. január 12-én kelt, 21/1921 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

³⁴ Sedivý László 1920. október 4-én kelt, 102/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

³⁵ Sedivý László 1920. augusztus 5-én kelt, 84/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

ban teljes erőmből az egyház érdekeit fogom védelmezni. Isten engem úgy segítjen. Ámen.”

A eskü kérdésében sem volt teljes egyhangúság a lelkészek között. Egyesek kizárólag erkölcsi kérdésnek tekintették az esküt, mások egy teljesítendő feltételnek, ami után az állam újra folyósítja a kongruát az egyre nehezebb anyagi körülmények között élő lelkészeknek. Szekeres László, padányi lelképásztor írja Patay Károlynak azután, hogy a budapesti zsinat, először nagyon elutasító volt az eskü kérdésében: „*Nem tudom megérteni a zsinati atyákat, jobban mondvá ők nem tudják megérteni a szegény nyomorgó papság helyzetét, amikor megtiltván a fogadalomtételt, nem engedik felvenni a kínált-tetemes segítséget, amelyre pedig sokunknak égető szükségünk van. Könnyű így határozni azoknak, akik nem szűkölködnek, de nekem 2 magasabb iskolába járó gyermekem maradt ám itthon, mert taníttatásukra nem elég a jövedelmem ... mivel lennék én rosszabb magyar, ha megfogadom, hogy nem izgatok az állam ellen? Én ezt fogadalom nélkül is megtartom, mert nem akarok börtönbe jutni.*”³⁶

Štunda István 1920. november 23-án tárgyalt a miniszterrel az eskü ügyéről, s erről tájékoztatja a helyettes püspököt, Patay Károlyt, hogy a kultuszminisztérium sürgeti az esküt és javasolja, hogy november 30-ig tegyék le a lelkészek. Štunda azt javasolja, hogy a két egyházmegye kérjen a minisztériumtól egy állami hivatalnokot, aki egyházmegyéenként kivenné a lelkészek hűségi nyilatkozatát, „*mert nézetem szerint más mód alig fog kínálkozni, hogy ennek az áldatlan állapotnak egyszer vége szakadjon*”³⁷ – írja. Később kiderült, hogy a minisztérium csak „taktikázott” a határidővel, de az elgondolása helyesnek bizonyult. Ezt Pálóczi Czinke István egyik leveléből tudjuk: „*azt talán veled is közölte Stunda hogy a fogadalom tételről velünk közölt terminus csak fictió, csak ijjeszgetés volt. Hogy t.i. november 30-ig akik leteszik előnyben részesülnek. Ezzel a kérdéssel a miniszter még nem is foglalkozott. Pedig nálunk az ungi papok ¾ része e hírre – a jobbak intése ellenére – rohant az ungvári zsupánhoz és a fogadalmat már le is tette*”³⁸.

³⁶ Szekeres László padányi lelképásztor 1920. október 13-án kelt levele Patay Károlynak.

³⁷ Štunda István 1920. november 24-én kelt levele Patay Károlynak.

³⁸ Pálóczi Czinke István 1920. december 5-én kelt, 114/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

A Tiszáninneri egyházkerület 1920 végén, közgyűlésének 7/a pontjaként felhatalmazta lelkészeit és tanítóit az állam iránti hűségi fogadalom letételére³⁹. Mivel az eskütételt az állam feltételül szabta, s már volt is példa rá, hogy eskümehtagadás miatt tanítót függesztettek fel az állásából⁴⁰, az egyház vezetői fontosnak tartották ebben a kérdésben is tájékozódni, tárgyalni az illetékesekkel, s valahogy megoldást találni. Pálóczi egyik levelében írja Pataynak: *„Ha tehát te is hozzájárulnál, én megkeresném a minisztériumot az iránt, hogy az eskümintát közölje velünk, s a zsupánokat már most utasítsa, hogy a lelkészeket körzetenként egyes czentrumokba hívják össze a fogadalom letételére; egyidejűleg pedig minket püspököket keressen meg avégett, hogy lelkészeinket utasítsuk a zsupánok előtt való megjelenésre és a fogadalom letételére”*⁴¹.

³⁹ A Tiszáninneri egyházkerület 1920. december 2-án megtartott közgyűlése jegyzőkönyvének 7/a pontja.

⁴⁰ Daniel Bodický, losonci tanfelügyelő 1920. november 27-én kelt, 2291 ikt. sz. levele a losonci református elemi népiskola iskolaszékének címezve: *„A škol. ref. 39701/I. 1920 számú rendelete alapján Pauzl Emma tanítónőnek a további tanítást megtiltom, mivel hivatalomnak bejelentve nem volt és hűségesküt nem tett.”*

⁴¹ Pálóczi Czinke István 1920. december 27-én kelt levele Patay Károlynak.

4. Memorandumok

4.1. Az egyházkerületi mozgolódás motorja a „Memorandum”

Az 1920-as év második felében már világos volt, hogy Csehszlovákia léte nem néhány hónapos átmeneti állapot csupán. Szükség volt megtenni az első lépéseket az állam felé. A megbízott vezetők – Pálóczi Czinke és Patay – úgy gondolták, hogy a köztársasági elnökhöz kell fordulni, s neki jelezni a református egyház álláspontját. Hogy miért éppen a köztársasági elnökhöz? A régi vallásügyi törvények az egyházakat közvetlenül a császár döntési fennhatósága alá sorolták. Ez volt a szokás. Pálóczi Czinke István is és Patay Károly is így tanulta annak idején, és így tudta: vallási, egyházi ügyben a császári udvarhoz kell fordulni: az első emberhez. Csehszlovákiában az „első ember” a köztársasági elnök volt.

Így és ezért született meg az elnökhöz címzett Memorandum. Ezt a dokumentumot Pálóczi Czinke Istvánnak tulajdonítják, s vitathatatlan, hogy a Memorandum stílusa és szerkesztése Pálóczi irodalmi képességeit mutatja és dicséri. De az alapanyag nem tőle származott. A vonatkozó levéltári anyag kutatása és értékelése nyomán nagy valószínűséggel megállapíthatjuk, hogy az „alapanyagot” Sedivý László, nyitrai lelkész vetette papírra. Ő ezt a címet adta az írásának: *„Javaslat a csehszlovák megszállt területen lévő református egyházak szervezete, igazgatása, intézményes berendezkedése s a változott viszonyok által követelt kérdések megoldása tárgyában”*. A – minden bizonnyal 1919 végén, vagy 1920 elején készült – javaslat egy kész egyházi közigazgatást vázol fel. Két egyházkerületet, a nyugatiban 4 egyházmegyével⁴², a keletiben 4 vagy 5 egyházmegyével⁴³. A kerületek élén adminisztrátor püspökök

⁴² A Komáromi egyházmegyéből jönne létre a Csallóközi és Mátyusföldi, valamint ide tartozna a Barsi és Gömöri egyházmegye. A Drégelypalánki egyházmegyéből az Ipoly-ság környéki gyülekezetek a Barsi egyházmegyéhez tartoznának, Losonc a Gömöri egyházmegyéhez.

⁴³ A kialakítandó Abaúji egyházmegyéhez soroltnának a Tornai és Felsőborsodi egyházmegyékből ide került gyülekezetek, a Zempléni és az Ungi egyházmegye mellett létrejönne a Beregi-, és szükség esetén a Máramaros-ugoccai egyházmegye.

és főgondnokok állnának, s a konvent helyet egy 12 tagú, a presbitériumok által választott consistórium állna. A javaslat rendelkezik az egyházi választások megtartásáról, érinti a teológusképzés és a tanítóképzés kérdésének megoldását, egy nyomda felállításának szükségességét, a kongrua kifizetés sürgetését, az állami egyház-finanszírozás kérdését s azt, hogy az állammal való kapcsolattartás miatt fontos lenne, hogy a kormányban legyen egy református egyházi ügyosztály. A Sedivének tulajdonítható javaslatban megemlített témák – mint toposzok – visszaköszönnek a Memorandum szövegéből is.

A Memorandum első változatának szövegét – Sediv László vázlatpontjai felhasználásával – Patay Károly helyettes püspök készítette el, minden bizonnyal az 1920. szeptember 8-i egyházkerületi közös bizottsági ülésre. A szöveget biztos, hogy előzetesen többször is egyeztette Pálóczi Czinke Istvánnal. Egy 1921. januári levélváltásból derül ki, hogy ez valóban így volt. Pálóczi értesíti Patayt, hogy a Memorandum elveszett valahol a postán, ezért küld most még egy példányt, hogy a Dunáninni kerületi közgyűlésig megérkezzen, s a közgyűlés tárgyalhassa. Mint írja: *„új dolog nincs benne, jóformán ugyanazokat tartalmazza, mint az általad fogalmazott memorandum. Csak ki van bővítve sérelmeinkkel és kissé ünnepebb ruhába van öltöztetve, nagyon kérlek, hogy ha még van hozzáadni valótok, iktassátok bele, s úgy küldjétek vissza hozzám, több példányban való lekopogtatás végett”*⁴⁴.

A Memorandum valahogy önálló életre kelt. Több változata is volt. Az első, már hiteles példányok 1920. szeptember 8-i dátummal vannak aláírva. Az aláírók a tiszáninni kerület elnökei: Pálóczi Czinke István püspök és Lukács Géza főgondnok. A tiszáninni kerület ekkor fogadta el közgyűlésén ezt a dokumentumot. Patay Károly azonban már jóval korábban is eljuttatta a Memorandum egy korábbi szövegváltozatát Pozsonyba. Az állami hivatalok már 1920 tavaszán rosszállóan nyilatkoztak a Memorandumról. A zsigárdi lelkész, Soós János, pozsonyi megbeszélései után írja Pataynak 1920 márciusában, hogy a Memorandumot az állami hivatalok elhamarkodott lépésnek tartották, mivel még nincs szervezkedés az egyházban. A kivárás, időhalogatás nem volt jó taktika *„bizony nagy hibát követtünk el halogatásunkkal, most már kissé foghegyről beszélnek velünk”*⁴⁵. Mint írja, a minisztériumban még abba is bele-

⁴⁴ Pálóczi Czinke István 1921. január 25-én kelt levele Patay Károlynak.

⁴⁵ Soós János zsigárdi lelképásztor 1920. március 12-én kelt levele Patay Károlynak.

kötöttek, hogy a Memorandumot, mint dunántúli püspök írta alá Patay, holott ez a térség a dunáninnyi rész. És a minisztérium szerint ő nem is püspök, csak helyettes püspök, legjobb esetben püspöki adminisztrátor. Az állam tehát már tudott a dokumentumról, de az egyházban nem volt ilyen jó az információáramlás. Komáromból kapja az alsószecsei helyettes püspöki hivatal az észrevétel, hogy ott nem is ismerik a rimaszombati Memorandumot, és miért a tiszáninnyi elnökség aláírása van rajta? A másolat még aláírva sincs, pecsét sincs rajta, mi akar ez lenni?⁴⁶ Nos, ebből a levélből kiderül, hogy a Memorandum másolatait megküldték több lelkészi hivatalnak is, tájékoztatás végett.

Álljon itt a tiszáninnyi egyházkerület elnöksége által aláírt szöveg-változat. Azért tesszük meg ennek a dokumentumnak a teljes közlését, mert a Memorandumról lehet olvasni egyháztörténeti munkákban és tanulmányokban, de a teljes szöveg megismerése eddig csak a levéltárak iratcsomóiban kutató történészeknek adatott meg.

„A szlovén reformátusok memoranduma a Csehszlovák Köztársaság elnökéhez. Elnök Úr!

Mi a Csehszlovák Köztársaságnak a régi magyar államból ide csatolt, s eddigi egyházi szervezetüktől, intézményeiktől, törvényhozásuktól s minden szellemi és anyagi segélyforrásaiktól elszakított magyar anyanyelvű és református vallású polgárai: új helyzetünkben is élni és hivatásunkat teljesíteni óhajtanánk. Beleilleszkedni a csehszlovák állam törvényes kereteibe s annak békés, munkás, hasznos és szabad polgáraivá lenni.

Politikával egyházunk nem foglalkozik. Hivatása az Isten országának építése s ezt a magasztos munkát a változó, széthúzó és pártoskodó politika csak akadályozhatná. Ez országépítő és társadalommentő fáradozásában egyházunk bizalommal számít Elnök úr megértő támogatására. A közös múlt, az együtt átélt küzdelmek és szenvedések is feljogosítanak bennünket e reménységre. A 30 éves háború kezdetén, mikor a csehek szabadságra eltiportattak, a mi nagy fejedelmünk, a kálvinista Bethlen Gábor sietett védelmőkre magyar hadával. S a hosszú harc után I. Rákóczi György 1645-ben a linczi békében csak úgy fogadta el a magyaroknak felajánlott vallási és lelkiismereti szabadságot, ha az a cseh protestáns testvérek számára is biztosítatik, s európai garancia alá helyeztetik. Mikor az 1781-ik türelmi rendelet valamennyire megkönnyítette a közösen hordozott jármunkat, ismét csak magyar kálvinista diákok, a nép nyelvén egy

⁴⁶ Szabó András komáromi lelkész 1920. október 11-én kelt levele Patay Károlynak.

szót sem tudó csak a szívükben égő pünkösdi lángtól hevített sárospataki teológusok voltak azok, akik az elárvult cseh protestantizmusnak, ennek a pásztor nélkül széledező nyájnak segítségére siettek, köztük életerős gyülekezeteket szerveztek, s Csehországban máig is virágzó, s a kultúrájának nagy szolgálatokat tett családokat alapítottak, s kiknek magyarságuk ma már csak magyar nevökben él.

Ezt a testvéries kölcsönösséget reméljük most a magunk részére is. mi szabad elhatározásból felajánljuk a ref. egyházban élő és ható szellemi és erkölcsi erőnket az állami és társadalmi béke és harmonikus fejlődés szolgálatába való állítását, s a kultúra hagyományos és áldozatos fejlesztését, de ugyanakkor ugyancsak hagyományos hűséggel ragaszkodunk a történelmi békeszerződésekben, országos törvényeinkben, az 1648-iki vestfaliai nemzetközi békepontokban, a trianoni békeszerződésben részünkre biztosított nyelvi és vallási jogokhoz, ragaszkodunk mindenek felett egyházunk háromévszázados vértanúsággal kiérdemelt egyházi és iskolai autonómiájához, államilag szentesített törvénykönyvében megállapított zsinat-presbiteri egyházalkotmányához, melynek értelmében a ref. egyház minden egyházi és iskolai belügyét a jelen egyházi törvényben (1904. évi I. tcz) megállapított fokozatos képviselő testületek, kormányzó hatóságok, bíróságok és a törvényesen választott egyházi tisztviselők intézik, épen maradván az államfőnek az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti joga (ius suprimai inspectionis) Egyházi I. tcz 4. §

Hangsúlyoznunk kell, hogy önkormányzati jogunk a törvény szerint az általunk fenntartott iskolákra is kiterjed s ez nekünk minden másnál féltetebb kincsünk, mert „református egyházunk alsó- közép- és felsőiskolái mint a vallás szabad gyakorlásának jogával lényeges kapcsolatban álló intézmények, s az egyház önfenntartásának eszközei mindenestől az egyház testéhez tartoznak s az egyházi hatóságok alatt állanak.” (Egyházi I. tcz 3. §)

Mély fájdalommal kell Elnök úrnak nagybecsű tudomására hoznunk, hogy a magyarországi egyetemes református egyházból való kiszakíttatásunk folytán elvesztettük mindazokat az állami és egyházi erőforrásokat, melyekből idáig tápláltuk élni segítettük gyülekezeteinket és iskoláinkat. Sőt elvesztettük intézményeinket is: nyugdíjintézetünket, özvegy-árva gyámin-tézetünket, országos egyházi közalapunkat, s összes alapítványainkat. Nincs több lelkészképző akadémiánk, nincs tanító- és tanítónőképző s leánynevelő intézetünk. Nincsenek középiskoláink. A ref. és ev. egyház által közösen fenntartott egyetlen szlovenszkói magyar gymnáziumot, a rimaszombatit

is párhuzamos magyar-szlovák reálgimnáziummá alakította át a tanügyi kormány s különféle megszorításaival ref. egyházunknak afeletti felügyeleti és intézkedési jogát illuzóriussá tette, tanárait teljes bizonytalanságba taszította. Pedig nekünk életérdekünk, hogy legalább ez az egyetlen középiskolánk – már csak a lelkészképzés szempontjából is – megmaradjon tisztán magyarnak s lehetőleg egészen reformátusnak s ne reál, hanem klasszikus gimnáziumnak s ehhez az állam teljes anyagi támogatása biztosítsa.

De még mélyebb fájdalommal kell megállapítanunk, hogy idáig a mi létezésünkről, autonómiánkról jogainkról és szükségainkről a csehszlovák köztársaság alig vett tudomást. Rólunk nélkülünk intézkednek; a helyzettel melybe akaratumk ellenére kerültünk nem megbékéltetni, hanem attól inkább elkedvetleníteni, sebeinket állandó égésben tartani igyekeznek.

Elemi iskoláink névleg még kezünkben vannak, de a valóságban – egyes túlbuzgó és hatáskörüket egyre túllépő alsóbbfokú állami közegek által – ezeknek igazgatásából majdnem teljesen kiszorítottunk. Törvényeink értelmében a népiskola egyházi hatóságai: első fokon a gyülekezet lelkésze és presbitériuma, felsőbb fokon az esperesek és püspökök. Az állami hivatalok mindeme törvényes egyházi hatóságokat következetesen elmellőzik, összeütközésbe hozván így azokat igen sokszor az egyháznak tett hivatalos esküjükkal is.

Lelkészeinknek hitelveinkkel ellenkező vagy az istentiszteletek méltóságát sértő funkciókat rendelnek meg ugyancsak törvényes egyházi felsőbbségük megkerülésével megélhetésükről azonban megfélekednek. Két év óta viaskodnak ezek a többnyire népes családú, egyetemi képzettségű emberek a szegénységgel; akiknek gyülekezeteik is a lét és nem lét nehézségeivel küzdenek az államsegély megvonása miatt s melegágyaivá válnak így a minden felől rájuk leselkedő vallás- és egyházellenes izgatásoknak ami nemcsak a társadalmi de az állami rendet is végzetesen befolyásolhatja.

Nyugdíjazott lelkészeink, özvegyeink és árváink – két év óta – a jó Isten kegyelméből és alamizsnából tengetik életüket.

Elnök úr! Ünnepléses óvást emelünk minden jogfosztás ellen s minden sérelmes és igazságtalan megkülönböztetés ellen. Méltányos és egyenlő elbánást kívánunk. Mert ellenkezik az igazsággal s az állam jól felfogott érdekével, hogy kötelességöket híven és lelkiismeretesen teljesítő s törvénytisztelő polgárai között különbséget tegyen s mellőzésével éppen a közérkölcöket szolgáló tehát az állam alapjait építő munkásokat tegye ki szükségtelenül munkaképességüket gyengítő s erejüket és hivatásuk teljesítését megbénító nélkülözéseknek.

Mi pedig ismételten hangsúlyozzuk, hogy a köztársaságnak munkás, hasznos, békés, de szabad polgárai akarunk lenni. Azért ragaszkodunk hozzá, hogy az állam és a kormány a törvénytiszteletre elsősorban maga nyújtson példát s közegeit utasítsa református egyházunk szentesített törvényeinek és önkormányzati jogainak illő respektálására.

Kívánjuk továbbá, hogy az állam mindazokat a hozzájárulásokat, amelyeket a többi keresztyén egyházak, lelkészek és intézmények részére már folyósított, a mi részünkre is ugyanolyan összegben s ugyanattól az időponttól haladéktalanul utalja ki.

Biztosítsa számunkra és tanuló ifjúságunk számára az általunk fenntartott iskolák szabad használatát, a tanerőknek általunk való alkalmazását, azok felett való fegyelmi jogunkat, nyelvünk használatát az általunk elfogadott s az állam által aprobált tankönyvek taníttatását.

Tegye lehetővé a ref. lelkész és tanítóképzéshez szükséges képző intézet és theol. akadémia felállítását s annak berendezéséhez, fenntartásához, tanári korszerű díjazásához adja meg mindazokat az állami hozzájárulásokat, amelyeket bármely más felekezet, vagy egyesek, vagy társulatok, intézmények részére ily célokra biztosít, s amelyeket az állam részünkre a múltban is biztosított. Addig pedig engedje meg, hogy lelkészi szükségletünket a magyar ref. theologiai akadémiákról kikerült lelkészjelöltekből fedezzük, nehogy időközben megüresedő gyülekezeteink lekipásztor nélkül maradjanak, s erkölcsileg alásüllyedjenek.

Kívánjuk, hogy Szlovenszko minisztériumában református ügyosztály is szerveztessék más felekezetekkel való egyenjogúságunk kifejezéséül, s annak élére előzetes meghallgatásunkkal, a mi érdekeinket képviselő, egyházi alkotmányunkat ismerő s azt megvédeni is tudó református magyar ember állíttassék.

Végül elengedhetetlennek tartjuk a békeszerződésben részünkre biztosított jogból kifolyólag, valamint az ügyek akadálytalan és gyors elintézése érdekében is, hogy az állami hatóságok hivatalos megkereséseikben, ezzel a kizárólag magyar anyanyelvű, több, mint egy negyed millió lelket számláló összefüggő s tisztán magyaroktól lakott területen élő ref. egyházzal és annak képviselőivel, tisztviselőivel annak anyanyelvén érintkezzenek, s ne vigyék be a politikát s a keserűséget legalább erre a területre.

Így reméljük, hogy a megértésnek és békességnek lelke lakozást fog venni közöttünk, amelyre mindkét félnek olyan nagy szüksége van. A harcból nekünk elég volt. De elég az elnyomásból is. egyik kezünkben karddal, másik kezünkben a törvénykönyvvel négyszáz esztendeig állottunk őrt magyarságunk

és kálvinistaságunk mellett az abszolút osztrák törekvésekkel szemben. Erről a kettőről most sem tudunk lemondani. Sőt ezek nélkül élni sem kívánunk.

Elnök úr! Ön egy életet áldozott nemzete jogainak és önérzetének megoltalmazására. Ilyen lélek meg fogja érteni a mi lelkünket is. bizalommal tesszük le kezeibe a mi igazaink megoltalmazását is.”

A szöveget a Tiszáninneri egyházkerület közgyűlése 1920. december 21-i közgyűlésén fogadta el Kassán, a Dunáninneri egyházkerület közgyűlése pedig 1921. január 28-án hagyta jóvá Komáromban. A kassai közgyűlésen olyan határozat született, hogy „a Memorandum magyar és szlovák nyelven állíttassék ki négy példányban s ennek egy-egy példányát a Csehszlovák köztársasági állam elnökének, az állam kormányelnökének, a prágai nemzetgyűlésnek, Szlovenszko tejhatalmú miniszterének a két egyházkerület elnöksége, mint a szlovenszko református egyházegyetem küldöttsége, személyesen adja át, hogy ez által alkalom legyen a szlovenszko református egyház érdekeinek személyes tanácskozás útján való megvédésére is”⁴⁷ Az így elhatározott személyes átadás azonban soha nem valósult meg. A Memorandumot március folyamán postai úton küldte el az egyházunk a címzettnek. Március 31-én meg is érkezett a pozsonyi minisztérium válasza a Memorandumra. A két nyelven: magyarul és szlovákul megírt levél kilenc pontban válaszol a Memorandum felvetéseire. A minisztérium leírja, hogy az állam biztosítja:

1. a teljes egyenlőséget a többi egyházakkal, s az egyházi élet területén azokat az autonóm jogokat, amelyek a magyar királyság alatt az állami törvényekben szavatoltak voltak;
2. a teljes vallás- és kultuszszabadságot azzal, hogy a Tiszáninneri kerületben szerveződjön egy szlovák esperesség, a szlovák gyülekezetekben minden egyházi szertartás csak szlovákul történjen, a kétnyelvű gyülekezetekbe pedig csak olyan lelkészt helyezzen az egyház, aki mindkét nyelvet beszéli;
3. az egyházi autonóm törvényhozást, az állam legfőbb felügyeleti jogának megtartásával;
4. a szabad lelkészválasztást az egyház belső jogrendje alapján;
5. a lelkészképzés kérdésében a minisztérium fenntartja korábbi álláspontját, hogy Csehszlovákiában csak az lehet lelkész, aki az ország területén végezte el a VIII gimnáziumi osztályt és érettségizett;

⁴⁷ Idézet a Tiszáninneri Református Egyházkerület 1921. december 21-én, Kassán megtartott közgyűlési jegyzőkönyvének 8. pontjából.

6. nyelvhasználat ügyben az a minisztérium válasza, hogy „a hivatalos érintkezés nyelvét a másnyelvű nemzetiségi kisebbségekkel országos törvény szabályozza”⁴⁸;
7. a református egyház esetleges sérelmeivel kapcsolatban azt, hogy az egyház és intézményei a törvény védelme alatt állnak. A panaszokat bizonyítékokkal kell előterjeszteni és akkor az illetékes hatóság majd orvosolja azokat;
8. „A Csehszlovák Köztársaság kormánya a ref. egyház lelkészeinket és intézményeinek biztosította mindazokat a segélyeket, amelyeket a volt magyar királyság kormánya folyósított. Hogy a ref. egyház lelkészei és intézményei mind a mai napig nem kapták meg igényelt segélyeiket azért kizárólag azokra háramlik a felelősség – s ezeket vonja is felelősségre a ref. közlelkési kar – akik eddig megakadályozták a slovenskói ref. egyház hábar csak átmeneti megszervezését is. mert ha a slovenskói ref. egyháznak nem voltak meg a képviselői, a kormánynak nem volt kivel tárgyalnia és nem volt kivel döntéseit közölnie”. A vonatkozó válasz további részében azt találjuk, hogy az állami költségvetésben ott vannak a református egyház segélytételi is, mind 1919-re, mind 1920-ra, mind az 1921-re is, évi 2.175.000 koronás összegben. *„Hogyha a ref. egyház nem teljesíti azokat a feltételeket, amelyeket a csehszlovák köztársaság kormánya vele szemben felállított, s nem lesznek számára utalhatók ezek a segélyek az éve folyamán sem, el fognak azok veszni 1921. december 31-vel”*⁴⁹. A válaszevlélben egyértelműen leírta a minisztérium, hogy a segély folyósításának három feltétele van:
 - a. hogy az egyház autonomikusan megszerveződjék új zsinati törvények alapján, mint önálló egyház, amely független a magyarországi református egyháztól;
 - b. hogy lelkészei és gondnokai az egyházi közigazgatás minden fokozatán letegyék a hűségi esküt a csehszlovák köztársaság iránt;
 - c. hogy a Tiszáninneni egyházkerületben külön szlovák esperesség alakuljon.
9. Az egyházi iskolarendszerrel kapcsolatban a minisztériumi válasz úgy fogalmazott, hogy ha az egyházunk – Magyarországtól teljesen füg-

⁴⁸ Válasz a Memorandumra: Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska; 1921. március 21.; č.: 751 – odd. ev. a. v. cirkev.

⁴⁹ Válasz a Memorandumra: Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska; 1921. március 21.; č.: 751 – odd. ev. a. v. cirkev.

getlenül – megszerveződik, akkor iskoláinak és tanítóinak meglesznek mindazon autonóm jogaik, amelyek megvannak a többi egyházaknak is Csehszlovákiában.

A választ a miniszter nevében Ján Šimkovič kormánytanácsos írta.

Valójában az államsegélyek kiutaltatása körüli nyomorúságos küszködés és a Memorandum ügye volt az, ami 1920-ból átvitte az egyházi közélet dolgait az 1921. évbe. Illetve még egy dolog volt, ami kimondottan a 20-as év végét és a 21-es esztendő elejét jellemezte, ez pedig a két egyházkerület megalakulása.

4.2. Memorandum a tejhatalmú miniszterhez

Az elnöknek címzett memorandum mellett, 1920 őszén készült egy másik Memorandum is, amely Szlovenszko tejhatalmú miniszterének íródott. Mondanivalójában és felépítésében majdnem ugyanazt tartalmazta, mint az elnöknek címzett irat, csak tárgyilagosabb és rövidebb megfogalmazásban. A református egyház vezetői ebben is tisztázták, hogy a köztársaság teljes jogú, szabad polgárai kívánnak lenni a reformátusok, integrálódva a társadalomba. Kimondták, hogy az egyház nem politizál, egyedül hivatásának kíván élni. Ragaszkodik autonómiájához, és saját törvényei általi önkormányzatiságához. Igényt tart visszamenőlegesen is az állami segélyek folyósítására, a népesség arányának megfelelő mértékben és összegben. Ragaszkodik iskolahálózatának megtartásához, szükségesnek látja egy saját teológiai akadémia és tanítóképző intézet létrehozását, amelyben elvárja az állam segítségét és nem mond le magyar nyelvhasználatáról. Ez a memorandum is tartalmazta a minisztériumban egy református ügyosztály létrehozásának szükségességét. A dokumentumot Rimaszombatban keltezték, ugyancsak 1920. szeptember 8-án, s aláírója Pálóczi Czinke István püspök és Lukács Géza főgondnok volt.

4.3. Memorandum a szlovák egyházmegye kérdésében

1921. május 12-én, Péter Mihály, gálszécsi lelkipásztor, a két egyházkerület közötti ún. közös bizottság megbízásából írja ezt a memorandumot a tejhatalmú miniszternek. Mint a téma vizsgálója és ismerője, leszögezi, hogy *„e kérdés tárgyalásánál semmiféle elfogultság nem vezérel, hanem tisztán szlovák ajkú ref. híveink vallási érdeke, amelyet mi itt közlelről bi-*

zonyára jobban ismerünk, mint a távollevők”. „Törvényeinkkel ellentétben állónak tartom azt, hogy a kormány a priori elfoglal egy álláspontot, amikor egy szlovák egyházmegye felállítását követeli anélkül, hogy figyelemmel volna érvényes törvényinkre, amelyek szerint ily irányban a kezdeményezés a gyülekezetek és az egyházmegyéek kezében van”. „csak a viszonyok nem ismeréséből vagy helytelen ismeretéből származhatik egy szlovák egyházmegye felállításának a követelése és pedig következő okból: elfogulatlanul ítélve a dolgot Abaújban nincs egy szlovák ref. egyházunk sem. Felsőzemplében van négy anyaegyház és néhány filia. Ungban szintén négy és néhány filia 4–5000 lélekkel. Ezen kívül még akad néhány egyházunk melyben szórványosan vannak szlovákok. Már most el sem képzelhető, miképp volna megszervezhető egy 8 anyaegyházból álló egyházmegye, először is a közigazgatás rendes ügyvitelének szempontjából ... miként fedezné ezen 8 egyházból álló egyházmegye azokat a költségeket, melyeket egy egyházmegye közigazgatása igényel, miként állítaná fel tisztikarát” „ha külön tót egyházmegye volna, akkor az nem állana a magyar ajkú egyházkerület igazgatása alatt, nem is állhatna, mert közigazgatási nyelve is szlovák lévén, az egyházkerülettel magát meg nem érthetné.” Felmerült az is, hogy a Csehtestvér Egyházhoz tartozna ez a szlovák egyházmegye. Péter Mihály rámutat, hogy a felsőzempléni és az ungi szlovákság nyelve annyira eltér a cseh nyelvtől, hogy nem értenék meg egymást. Hogyan oldanák meg a lelkészutánpótlást? Ezek után levonja a következtetést: „akik ezt a kérdést felszínre vetették és a szlovák egyházmegye felállítását sürgetik, tulajdonképp a szlovákok valóási érdekei ellen cselekszenek. Egy eszme kergeti őket, kivenni a szlovák ajkú reformátusokat a magyar ajkú református egyházmegyéek kebeléből, hogy szerintük azok, azok kezei közt el ne sorvadjanak, holott éppen így sorvadnának el.” Javasolja, hogy ezt a kérdést alkotmányos úton oldják meg, vagyis kérdezzék meg magukat a szlovák református híveket, hogy külön szlovák egyházmegyében akarnak-e élni? A válaszuk előtt, „mint az önrendelkezés nyilvánulása előtt tisztelettel meg kellene hajolni” – áll a memorandumban.

5. Egyházi szervezkedés

5.1. A közös bizottság

Az 1920. év végére, a közös fellépés koordinálása miatt, a két egyházkerület egy közös bizottságot hozott létre, hogy az állammal folytatandó tárgyalásokat összehangolják. A bizottság röviddel azután tartotta első tanácskozását, hogy a püspöki jogkörök itt is és ott is, vagyis mindkét egyházkerület területén, átszálltak a már korábban is levelezésben álló megbízottakra. Mozgalmas volt a nyár. Júliusban mindkét kerületben közgyűlés volt. A közös bizottság alapötlete Patay Károlytól származott. Legalábbis erre utal Pálóczi Czinke István levele, amiben azt írja tisztársának: *„Örülök, hogy megmozdultatok, s célravezetőnek tartom az utat, amelyen elindultatok t. i. hogy közös tanácskozásra invitáljátok mindazokat, akik az egyetemes magyar református egyháztól elszakítottak ... Magam részéről egyedül helyes eljárásnak az általatok ajánlottat tartom, t. i. közös tanácskozásra összejönni a 3 egyházkerület megbízottjainak. Ti a magatokéit hat taggal már ki is küldtéték. Ezt kell tennie Révésznek is. Ha tőle elutasító választ kapnál: kiküldöm én a bizottságot, de természetesen csak szeptemberben, amikor rám száll az intézkedés joga. Tiszántúlról legjobb volna írni Bikky Ferenc máramaros-ugocsai esperesnek, vagy a beregi esperesnek, aki Munkácson lakik.”*⁵⁰ Patay Károly megfogadta Pálóczi tanácsát és írt is Bikky Ferenc máramaros-ugocsai esperesnek, akitől csak augusztus végén érkezett meg a válasz. A máramaros-ugocsai esperes – György Endre egyházmegyei gondnoktársra véleményére hivatkozva – a következőket írja Pataynak: *„Szerinte mi még a tervbe vett munkába részt nem vehetünk. Ez az én nézetem is. Itt még nem alakult ki a helyzet. Azt sem tudjuk, hogy egyházmegyénkből mely egyházak kerültek román és melyek cseh megszállás alá, hogyan fog alakulni jövőnk. Ez a válaszom. A jövő események majd adnak tanácsot, hogy mit cselekedjünk”*⁵¹.

⁵⁰ Pálóczi Czinke István 1920. augusztus 5-én kelt, 23/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

⁵¹ Bikky Ferenc máramaros-ugocsai esperes 1921. augusztus 25-én kelt, 187/1921 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

Az egyeztetés tehát a dunáninnyi és a tiszáninnyi kerület képviselői között kezdődött el. A szeptember 8-ára, Rimaszombatba összehívott találkozón a további lépések egyeztetésére került sor. Itt írták alá a fent említett memorandumokat is. Megbeszélték, hogy egyházkerületi közgyűlést kell tartani mindkét egyházkerületben, az üresedésben lévő kerületi tisztségeket be kell tölteni és egyértelmű, legitim megbízást kell adni az egyházkerületeket képviselő püspöki megbízottaknak, hogy az állam is elfogadja őket tárgyalópartnerként a református egyház nevében.

Az egyeztetet teendő lépései és sorrendje megszületett, de a kivitelezésben mégis különbség mutatkozott.

5.2. A Tiszáninnyi egyházkerület létrejötte

1920 szeptemberében Révész Kálmán püspök tehát Miskolcra költözött és Pálóczi Czinke István megkapta a további ügyek intézésére szóló megbízást. Már a nyár folyamán is volt egy közgyűlése a kerületnek és tapogatózó tárgyalások is zajlottak Pozsonyban. Július 31-én a Pozsonyi Hírek közölte a sajtóhírt, hogy önálló református egyház alakult Szlovénországban. Az egyház belső kommunikációs csatornája ezt a hírt, akkor azonnal cáfolták, illetve pontosították. Szabó András komáromi lelkész még cáfolatot is küldött a lap szerkesztőségébe, amelyben azt írta, hogy a főtiszteletű püspökhelyettes úr a szervezkedésről az „önálló” szó kihagyásával beszélt. De eljött az ősz, s az egyházmegyei közgyűlések sora után a kerületek is közgyűlésekre készültek. Az állam négy feltételével kapcsolatban megosztották a véleményeket. Míg az elszakított egyházrész keleti fele könnyebben elfogadta az önálló egyház megszervezését és a hűségeskü letételét, addig a nyugati részen ez a két követelés nagyobb ellenállásba ütközött. Ennek a véleménykülönbségnek az okai nagy valószínűség szerint a régiók közötti szociális különbségekben és a történelem folyamán sajátosan formálódó református kegyességben, egyházlátásban (is) rejlettek.

Július 1-én, a tiszáninnyi kerület közgyűlése Miskolcon zajlott. Az elcsatolt területről csak kevesen tudtak részt venni rajta. Pálóczi Czinke István ott volt, és az alábbiakról tájékoztatta Patay Károlyt: *„Ez a közgyűlés határozta aztán el, hogy a papokat és tanítókat most már felhatalmazza a hűségfogadalom letételére, ha kívánják tőlük. ... Megjegyzem még, hogy májusban a Konvent is ülést tartott, amelyen én is részt vettem. Ott, éppen az én felszólalásomra felhatalmazták szintén a megszállt területeken élő pa-*

pokat a hűségi fogadalom letételére”⁵². A hűségeskü kérdéséről a magyarországi zsinat is tárgyalt. Pálóczi ugyancsak egy levélben közli a magyarországi álláspontot Patayval: „tájékoztatásodra közlöm veled azt is, hogy én e tárgyban még a múlt hónapban kérdést intéztem a zsinat külügyi bizottságához is, ahonnan tegnap azt az utasítást kaptam, hogy a fogadalmat le kell tenni. Ezt tehát egyes lelkészek ellenkező állásfoglalása meg nem akadályozhatja. Ezt sürgeti a magyar kormány is”⁵³. Az események mind az önállósulás, mind az eskü kérdésében valóban akkor gyorsultak fel, amikor Pálóczi Czinke István – a püspöki megbízás értelmében – megkezdte a szervezkedést. A szlovenszkói tiszáninenni kerület alakuló közgyűlésére 1920. december 21-én került sor Kassán. Pálóczi már előzetesen is tájékoztatta erről Patayt: „december 21-re Kassára egyházkerületi gyűlést hívtam össze ott aztán szervezkedünk önállóan, végleges memorandumot szerkesztünk, amelyet azonnal közlünk veletek. Magunknak kell a dologhoz látnunk, mert úgy tapasztalom, hogy velünk nem törődik senki. Még csak egy biztató szót sem kapunk sehonnan...”⁵⁴. Kassán a legfontosabb határozat az volt, hogy a közgyűlés kimondta az egyházkerület megalakulását. Úgy alakult meg a Szlovenszkói Tiszáninenni Református Egyházkerület, mint a történelmi Tiszáninenni Református Egyházkerület utódja. Vagyis nem is kellett igazából megalakítani, csak kimondani, hogy a Tiszáninenni Csehszlovákiához került részét mostantól így hívják. Voltak az egyházkerületnek tisztségviselői is, akiket még a cseh megszállás előtt választottak meg és voltak olyan tisztségek, amelyek üresedésben voltak, mivel viselőik – a határmeghúzás révén – Magyarországon szolgált. Ezeknek az üres helyeknek a betöltésére választásokat tartottak, így választották meg magát Pálóczi Czinke Istvánt is püspökké. Pálóczi beszámolója röviden így foglalja össze a történeteket: „mi dec. 21-iki közgyűlésünkben a szervezkedést megtettük. A miniszter kívánságai közül a teljesíthetőket teljesítettük: u.m. önálló egyházkerületté szervezkedtünk „Szlovenszkói tiszáninenni egyházkerület” név alatt, s annak élére a közgyűlés az én személyemben rendes püspököt s Lukács Géza személyében rendes főgondnokot választott, természetesen ideiglenes megbízással, s a papokat és tanítókat felhatalmazta a hűségi fogadalom letételére”⁵⁵. Innentől kezdve Pálóczi Czinke István

⁵² Pálóczi Czinke István 1920. augusztus 5-én kelt, 23/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

⁵³ Pálóczi Czinke István 1920. december 27-én kelt, 162/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

⁵⁴ Pálóczi Czinke István 1920. december 5-én kelt, 114/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

⁵⁵ Pálóczi Czinke István 1920. december 27-én kelt, 162/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

és Patay Károly levelezésében azt lehet észrevenni, hogy a rimaszombati püspök szeretné felgyorsítani ez eseményeket a nyugati régióban is. Ott viszont nem volt annyira egységes a vélemény, mint a tiszáninneni régióban.

5.3. A Dunáninneni egyházkerület megalakulása

1920 nyarán a Dunántúl elcsatolt részében is lezajlott egy kerületi értekezlet, pontosabban részleges egyházkerületi közgyűlés, aminek legitimitása még Pálóczi előtt sem volt világos. Azt írja tisztátszásának, t.i. Pataynak: „Ti, úgy látom, részleges egyházkerületi gyűlést tartottatok. Nem lesz ebből baj? Felhatalmazott erre benneteket a kerület többi része, vagy legalább annak az elnöksége?”⁵⁶ A július 16-i, komáromi kerületi értekezlet egy adott pillanatban közgyűléssé alakult és kimondta, hogy küldöttség útján érintkezésbe lép a kormánnyal. A küldöttséget Patay Károly helyettes püspök és Szabó György helyettes főgondnok vezette. Fogadta is őket július 31-én Ivan Dérer miniszter, de a tárgyaláson csak az vált nyilvánvalóvá, hogy a kormányzat egységes egyházi szervezetet akar és a továbbiakban nem is fog tárgyalni külön a kerületek, vagy egyéb alsóbb egyházi szintek képviselőivel.

Az önállósulás kérdésben nem volt egység az nyugati egyházkerület. Míg a Barsi egyházmegye lelkészi kara inkább a tiszáninneni utat tartotta járhatónak, addig a Komáromi egyházmegye lelkészei inkább az elutasítás és a passzív rezisztencia felé hajlottak. Ez utóbbi vonalat erősítette Német István püspök is, aki 1921 januárjában egy hosszú levelet küldött Patay Károlynak. Ebben a kitérésre buzdító és az egység fontosságát kiemelő szavak mellett az alábbiakat is olvashatjuk: „Fájna is azt hallanom, ha valaki azt mondaná: Én Pálé vagyok, én meg Péteré, vagy Apollósé, mert azt kellene bánatba merült lélekkel kérdezni: avagy részekre osztatott-e Krisztus közöttünk, magyar reformátusok között?”⁵⁷

A Komáromi egyházmegye 1920. október 26-án tartotta meg közgyűlését. Az egyház közjogi helyzetét és a lehetőségeket mérlegelve úgy határozott az egyházmegye, hogy „mivel egyházainkat, ezeknek lelkészeit, lelkészözvegyeit és árváit, s egyházunk egész közönségét több rendbeli szellemi és anyagi érdekeltségek, mint kapcsok kötik az egyet, magyar egy-

⁵⁶ Pálóczi Czinke István 1920. augusztus 5-én kelt, 23/1920 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

⁵⁷ Németh István püspök 1921. január 20-án kelt, 131/1921 ikt. sz. levele Patay Károlynak.

házhoz, nevezetesen lelkész és tanítóképzői odaát vannak, – lelkészi nyugdíj és özvegyárvagyámintézetei minden tőkéikkel egyetemben Budapesten vannak elhelyezve, úgyszintén a szegény egyházakat és missiókat támogató s ezek fennállását biztosító „közalap” is. mindez intézményeket az egyházak közönsége és a lelkészi testület a legnagyobb részben saját filléreiből rakta össze évtizedeken keresztül, s tartja fenn ma is, ezekhez való jogigénye tehát könnyen kétségessé volna tehető az erőszakos kiválás által, sőt minden valószínűség szerint elvesznék. Mindaddig tehát, míg ezen ügyek békés úton nem tisztáztatnak, meg nem oldatnak, a különválást, s az önálló egyházzá való szervezkedést a közgyűlés nem mondhatja ki”⁵⁸. Ezt a határozatot a Komáromi egyházmegye 1921. január 26-i közgyűlésén megerősítették a küldöttek: „püspökhelyettes felhívására tárgyalatott a tiszáninneri egyházkerület 1920. dec. 21-én hozott azon határozata, mellyel a magyarországi ref. egyetemes egyháztól elszakadva külön szlovenszkói egyházkerületté szervezkedett. Az e. megye közgyűlése két szó ellenében egyhangúlag kimondja, hogy teljes egészében fenntartja az 1920. okt. 26-án tartott közgyűlésében az esperes jelentése során 9.B. pont alatt hozott határozatát, – vagyis eddigi egyházalkotmányát nem változtatja meg.”⁵⁹

De a dunáninneri közgyűlés felülbírálta a Komáromi egyházmegye határozatát.

A január 26-i egyházmegyei közgyűlés utáni napon, vagyis 1921. január 27-én, Komáromban volt a kerületi – gyakorlatilag alakuló – közgyűlés. Sedivý László, nyitrai lelkész, a Komáromi egyházmegye fent említett határozata ellen fellebbezést nyújtott be az egyházkerületi közgyűlés elé. Azt is nehezményezte, hogy az egyházmegyei közgyűlésen 49 egyházközségből 21 egyáltalán nem képviseltette magát, a többi is csak részben, mivel csak 5 világi képviselő volt jelen. A kerületi gyűlésen három javaslat volt. A Komáromi egyházmegye javaslata, hogy maradjon meg az eddigi status quo, a barsiak indítványa, hogy mondja ki a közgyűlés a Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület megalakulását és a komáromi főjegyző indítványa, hogy legyen külön egyházkerület, de ne kérjen, és ne fogadjon el állami segílyt. Az utóbbi kettő lényegében

⁵⁸ A Komáromi Ref egyházmegye 1920. október 26-án megtartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 9. pont, 25. p.

⁵⁹ A Komáromi Ref egyházmegye 1921. január 26-án megtartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 5. pont, 40. p.

a különválasról szólt. A szavazás során szavazategyenlőség állt elő, így az elnöklő Patay Károly szavazata lett a döntő. Ő a Dunáninenni egyházkerület megalakulására szavazott.

5.3.1. DUNÁNINENI KERÜLETI VÁLASZTÁSOK

Jogi szempontból a jelentős különbség az volt a tiszáninenni és a dunáninenni megalakulás között, hogy a tiszáninenni esetében egy létező egyházkerületről mondták ki, hogy az újjáalakul és betöltik a hiányzó tisztségeket. Ezzel szemben a dunáninenni, egy teljesen új egyházkerületként jött létre. Más lett volna a helyzet, ha pl. „Szlovenszkói Dunántúli Református Egyházkerület” néven alakulnak meg és ugyanúgy járnak el, mint Pálóczi Czinke Istvánék Kassán. De nem így történt. A Dunáninenni Református Egyházkerület egy teljesen új kerületként jött létre⁶⁰. S ha már új egyházkerület alakult, akkor ott általános választásokat is kell tartani. A Komáromi egyházmegye lelkeszi karának egy kisebb csoportja 1921. február 7-én, Komáromban, a választásokkal kapcsolatos előkészületek és jelöltállítás miatt tanácskozásra gyűlt össze. Ők úgy látták, hogy a Dunáninenni kerület püspöki tisztségére Balogh Elemér, pozsonyi lelkipásztor lenne a legalkalmasabb. És meg is kezdték a jelölt propagálását. A Barsi egyházmegye ellenben Patay Károlyt tartotta alkalmasnak a püspöki tisztségre. A helyzet arra kényszerítette a helyettes püspököt, hogy elrendelje a tisztújítást. Február 20-án keltezett körlevelében kijelenti, hogy *„az események megelőztek a választási küzdelmek magára maradt kis Egyházkerületünkben is felszínre kerültek. El kell tehát már csak a lehető félremagyarázások végett is rendelni az egyházkerületi tisztségekre a Gyülekezetek részéről megejtendő szavazást. Felkérem ezért, hogy szabály szerint kiállítandó szavazataikat, és pedig 1. egyházkerület püspökére, 2. egyházkerületi főgondnokra, 3. egyházkerületi egyházi- világi fő- és aljegyzőkre, külön lapon egy borítékban; 4. Egyházkerületi 4 egyházi és 4 világi tanácsbíróra külön lapon egy borítékban folyó évi március 15-ig ajánlottan*

⁶⁰ A jobb érthetőség kedvéért: elméletileg egy Dunáninenni Református Egyházkerület létrejöhetett volna még a „megboldogult békeidőkben” is, úgy, hogy kiválik a Dunántúli egyházkerületből. Patay Károlyék gyakorlatilag ezt tették meg 1921. február 27-én, Komáromban. Ezért állítjuk azt, hogy a Dunáninenni Református Egyházkerület létrehozásával egy új egyházkerületet alakítottak meg.

*méltóztassanak püspökhelyetteshez beküldeni.*⁶¹ Ekkor már érezhető volt, hogy nem lesz egység a kerületben. A Komáromi egyházmegye lelkészei megegyezését és Balogh Elemér püspöki, valamint Szabó György főgondnoki jelölését bizalmatlanul fogadta a Barsi egyházmegye lelkészi kara. A komáromiak egy felhívásban ajánlották jelöltjeiket a gyülekezeteknek. Sedivý László Reflexiók címmel nyomtatott körlevélben mondott véleményt a történekről. Például céltalannak nevezte a komáromiak főgondnok-jelölését, rámutatva arra, hogy Szabó György kijelentette: nemsokára elköltözik Csehszlovákiából. Sedivý körlevele igazi „kampányüzre” sikerült. Elhibázottnak nevezte Balogh Elemér jelölését csupán azért, mert a pozsonyi lelkipásztor nagyothalló volt. *„Tudjuk, hogy teológiánk egyháztörténeti tanszékére is csupán ezen körülmény miatt nem alkalmaztattott. Balogh Elemérünket azért minden érdemesültsége mellett nem vehetjük jó lelkiismerettel kombinációba hallási szervének nagyfokú deficienciája miatt, hisz még az élénk discursust sem képes meghallani s valósággal közel kell férközni füléhez és erőteljes hangot használni, ha azt akarjuk, hogy azt meg is értse.”*⁶² Természetesen az írás nem maradt válasz nélkül. Egyfelől a választási szervezkedés és a két püspökjelölt támogatóinak nézetkülönbsége, másfelől – és inkább – a dunáninenni események magyarországi elítélő visszhangja, megszólalásra készítette Patay Károlyt is. Patay magánéletben szomorú napok voltak ezek: Leánya – két kis árvát hagyva maga után – éppen halva feküdt, amikor Igazolásom címmel meg kellett írnia körlevelét. *„Gondolja el, képzelje el mindenki azt a lelkiállapotot, a méltatlan bántalmak okozta keserűséget, mely eltöltötte lelkemet, elfoglalta egész valómat, akkor, amikor egészen szavahihető, teljesen hiteles forrásból arról értesültem, hogy odaát a mi véreink, az én bajtársaim, akikkel annyidőközön keresztül együttműködtem mindig a közügy, hitfelekezetünk s minden nemes és magasztos cél érdekében pálcát törnek felettem, elítélnek, megbélyegeznek, a legsúlyosabb kifejezésekkel illetnek, a legsötétebb szemüvegen idézik működésemet, kötelességszerű hivatalos ténykedésemet, s püspököm kijelenti, hogy felakasztat. ... A vád, amelyet hangoztatnak, hogy elszakadásra törekszem, s a püspökségre vágyakozom, szóval, hogy a legridegebb és*

⁶¹ Patay Károly püspökhelyettes 1921. február 20-án kelt, 90/1921 ikt. sz. nyomtatott körlevele a lelkészeknek és egyházi előljáróknak.

⁶² Sedivý László: Reflexiók a kerületi tisztségek betöltéséhez, kelt Nyitrán, 1921. február 14-án.

*legrútabb önzés és számítás vezeti hivatalos ténykedésemet*⁶³. Részletesen elemzi az átmenet időszakának eseményeit, azt a magárahagyatottságot, amelyben az egyház találta magát. Emlékeztetett a Barsból kiinduló kezdeményezésre, hogy tenni kell valamit, a többi egyházmegyével összefogva. Mivel Németh István püspök a kerület nagyobbik részét választotta, Patay a másik püspökhöz, a még Kassán tartózkodó Révász Kálmánhoz fordult, *„kérve őt, hogy mint arra legilletékesebb elhagyattatásunkban vegye kezébe a vezetést, irányítást, s ez ügy intézését. Mire lekötelező előzenyességgel lényegileg azt válaszolta, hogy a mi nevében csak az esetben intézhetnek, s ügyünket csak akkor képviselheti, ha vagy az államkormány felhívja, vagy mi is megválasztjuk őt püspökünké”*. Patay írásából a küzdelmekben, s elsősorban a belülről jövő támadásokban megfáradt ember szólal meg. S a levél végén kimondja azt, amit az elején sejteni lehet: nem vállalja tovább a tisztséget. Ha püspökké választanák, nem fogadná el a megbízást és lemondana, így is lemond a püspökhelyettesi ill. helyettes püspöki posztjáról, *„mert ily viszonyok között, áldatlan torzsalkodás, ráfogások, szándékos félremagyarázások között a közérdek védelme nélkül, erőltetett helyzettel, a véletlen folytán részére kijutott püspök helyettesítéssel sem visszaélni, sem pedig tovább ékeskedni nem tud és nem is akar”*⁶⁴.

A püspökválasztásban leadott szavazatokat 1921. április 7-én számlálta össze a kinevezett bizottság, Tóth Kálmán komáromi esperes elnöklété alatt: Bihary Kálmán és Gyalócai László egyházi tanácsbírák és Varga Sándor egyházkerületi világi képviselő. A püspöki tisztségre leadott 84 szavazatból 83 volt érvényes, ebből 45 szavazatot kapott Balogh Elemér pozsonyi lelkipásztor és 38 szavazatot Patay Károly, alsószecesei lelkipásztor. A megválasztott püspök Balogh Elemér lett. A főgondnoki tisztségre leadott 84 érvényes szavazatból Szilassy Béla losonci főgondnok 62 szavazatot, Konkoly Thege Sándor 14 szavazatot, Szabó György és Szilassy Aladár 4–4 szavazatot kapott. Az egyházkerület főgondnoka tehát Szilassy Béla, losonci főgondnok, földbirtokos lett. Lelkészi főjegyzővé Gyalócai László nemesócsai lelkipásztor választották, világi főjegyző a komáromi Tuba János, volt országgyűlési képviselő lett. Lelkészi aljegyzővé Sörös Béla losonci lelkészt és világi aljegyzővé Dr. Kersék János lévai ügyvédet választották a gyülekezetek⁶⁵.

⁶³ Patay Károly: Igazolásom, nyomtatott körlevél, kelt Alsószecezen 1921. március 31-én.

⁶⁴ Patay Károly: Igazolásom, nyomtatott körlevél, kelt Alsószecezen 1921. március 31-én.

⁶⁵ Jegyzőkönyvi másolat a komáromi ref. egyházmegye esperesi irattárában 183/1921 szám alatti eredetiről.

Balogh Elemér 1921. április 20-án köszönte meg levélben Patay Károlynak a megválasztásáról szóló értesítést és bejelentette, hogy a püspöki tisztelet elfogadja.

A választások eredményét a barsi lelkipásztorok nem fogadták kitörő örömmel. Számos magánlevél tanúskodik arról, hogy Patay Károly eddigi hűséges szolgálatát mennyien ismerték el és tartották nagyra.

Balogh Elemér, Tóth Kálmán deáki lelkipásztorral, a Komáromi egyházmegye esperesével egyeztetette a püspökbeiktatás részleteit. Tóth azonban továbbra is mindenről tájékoztatta Patay Károlyt is. A tervezett komáromi helyszín helyett Pozsonyt, a megválasztott püspök gyülekezetét jelölték ki, Forray Béla pozsonyi főgondnok távirata nyomán⁶⁶, s arra hivatkozva, hogy Balogh Elemér 26 éve szolgál Pozsonyban, ahol templomot épített. Pozsony ráadásul semleges hely, hiszen a barsiak nem szívesen mennének Komáromba... Az időpont pedig azért hétköznap (szerda), mert *„Vasárnap, kedd és péntek nem lehet, mert ünnep és hetivásár napja, s templomot báméskodók foglalnák el a hívek helyett. A vasárnapot hagyja meg az egyház az Úr napjának, testi és lelki pihenésnek, s ne tartson akkor olyan gyűlést, amely izgalommal járhat. Mi pedig maradjunk vasárnap a gyülekezeteinkben a reánk bízott ígihirdetésre. A szerdai napra idejében ideér mindenki és idejében hazamehet, s a vasárnapra felkészülhet.”*⁶⁷ A beiktatás egyházkerületi közgyűlés keretében történt. A gyűlés lefolyását így tervezték meg az érintettek: *„Gyülekező ének. A gyűlés tagjai a püspök és főgondnok kivételével a templomban lévén, a helyettes püspök fohásza után az elnökség egybehívja a megjelent tagokat, s a gyűlést határozatképesnek és megnyitottnak nyilvánítja. A szavazatbontó bizottság jegyzőkönyvének felolvasása után küldöttséget küldenek püspökért, főgondnokért. Ezek megjelenvén énekkari ének után a felavató beszédet megtartja Czinke István püspök s ima közben kézzel tartva a megválasztottat püspökké avatja. Ezután a püspök tartja meg programbeszédét, s utána leteszi az esküt s átveszi a hivatalt. (Biblia, pecsét). Másik énekkari ének. Ezután a helyettes püspök üdvözlöi a főgondnokot, aki programbeszédét megtartván, szintén leteszi az esküt. Tóth Kálmán*

⁶⁶ Forray Béla 1921. május 30-án sürgönyözött Patay Károlynak, kérve hogy a beiktatás helyszíne Pozsony legyen, az időpont pedig 1921. június 22-e.

⁶⁷ Tóth Kálmán esperes 1921. május 28-án kelt 254/1921 ikt. sz. levele Patay Károlynak, melyben teljes átírásban közli Balogh Elemér neki küldött levelét.

esperes üdvözli a főjegyzőket, aljegyzőket, s velük letéteti az esküt. Főjegyző válasza. A tanácsbírák, tanítóképviselők ugyanazt elvégezvén a Jövel Szentlélek gyülekezeti ének után történhetik az esetleges küldöttségek részéről való üdvözlés és azok megválaszolása”.

Balogh Elemér püspök beiktatásával lezárult az átmeneti időszak, amelynek eseményeit méltatlanul leegyszerűsíti az eddig megírt egyháztörténet.

6. A csehszlovák állampolgárság kérdése és annak lecsapódása a református egyházban

6.1. Az állampolgárságról általában

Az állampolgárság jogokat és kötelezettségeket jelent, s ezzel együtt bizonyos védelmet és szabadságot is. Ám az állampolgárság nélküli állapot, az ún. hontalanság, másodragú polgárrá teszi az embert, jelentősen beszűkítve ezzel szabadságának határait is. Ez velünk – felvidéki magyar reformátusokkal – olykor még a saját szülőföldünkön is előfordul(t)...

Egy állam polgárának lenni, hajdan, a természetjogi szemlélet szerint, természetes adottság volt. A XX. századra az állampolgárság – az egyes államok saját, belső szabályozása révén – már nem számított természetes adottságnak, hanem jogi kapcsolattá vált, ami az állam és az egyén között alakult ki bizonyos kötelékek miatt⁶⁸. Már az 1879. évi L. törvénycikk, ami a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről rendelkezett, négy módját sorolta fel a magyar állampolgárság megszerzhetőségének: 1. leszármazás (vagyis születés); 2. törvényesítés (gyermekek törvényesítése esetén); 3. házasság (házastárs után); 4. honosítás (külföldi személy kérelmezése)⁶⁹. Az állampolgárság megszerzhetőségének feltételei a születéssel, a leszármazással, vagy az illető személy saját kérelmezésével volt összefüggésben.

⁶⁸ Az állampolgárság fogalmának és tartalmának részletes kifejtését lásd: Ganczer Mónika: Az állampolgárság fogalma és összetevői napjainkban. In: Jog-állam-politika; 2011/2.; 65-85. p. Internetes forrásként elérhető volt 2014 augusztusában: <http://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2011/2/Ganczer.pdf>

⁶⁹ 1879. évi L. törvénycikk „2. § *Az állampolgárság megszerzéséről.* A magyar állampolgárság csak a következő módon szerzettetik meg: 1. leszármazás, – 2. törvényesítés, – 3. házasság, – 4. honosítás által. 3. § *Leszármazás.* Leszármazás által megszerzik a magyar állampolgárságot a magyar állampolgár törvényes gyermekei és magyar állampolgárnő törvénytelen gyermekei mindkét esetben akkor is, ha a születés helye a külföldön van. 4. § *Törvényesítés.* Törvényesítés által az állampolgárságot megszerzik a magyar állampolgárnak külföldi nőtől született törvénytelen gyermekei. 5. § *Házasság.* Házasság által megszerzi a magyar állampolgárságot azon külföldi nő, a ki magyar állampolgárhoz megy férjhez. 6. § *Honosítás.* Honosítás által megszerzi a magyar állampolgárságot

6.2. A csehszlovák állampolgárság jogának kialakulásáról

Tájainkon, az I. világháború után, ez a „békeidős” szabályozás is megváltozott. Az 1918-ban létrejött Csehszlovákia első alkotmány-provizóriuma egy betűt sem tartalmazott arról, hogy kik a csehszlovák állampolgárok. Az 1918. október 28-án hozott jogszabály csupán az önálló Csehszlovákia életbelépését, létezését mondta ki. Az 1918. november 13-i ún. második alkotmány-provizórium a nemzetgyűlésről, az államfőről, a bíróságokról és a végrehajtó hatalomról rendelkezett. Állampolgársági törvényt csak 1920. április 9-én fogadott el a csehszlovák törvényhozás. Eszerint csehszlovák állampolgár volt az a személy, aki már 1910. január 1-e előtt is az Osztrák-Magyar Monarchia és a Német Birodalom Csehszlovákiához került területén honossági illetékességgel bírt. Magyarul: életszerűen és bizonyíthatóan ezen a területen élt, itt volt a lakhelye. Továbbá azok a személyek, akik ezen a területen születtek hajdani német, osztrák, vagy magyar állampolgárok gyermekeiként. Csehszlovák állampolgárságot kapott az a személy is, aki – a már említett – illetékességi joggal csehszlovák állami hivatalnok, vagy állami alkalmazott lett 1918. október 28-át, vagyis Csehszlovákia megalakulását követően.

Az állampolgárság elismerésének és megadásának persze több felsorolt törvényi lehetősége is volt. Ezek egyetlen közös nevezője egy szigorúan megkövetelt feltétel: a községi illetőség bizonyítása. Ma így mondanánk: az állandó lakhely igazolása volt.

6.3. A csehszlovák állampolgárság hiányának hatása a református egyházban

Ez az új állampolgársági törvény, időzített bombaként érte a Csehszlovákiához került református egyháztestet. Az éppen alakulóban lévő egyházkerületek vezetői az egyház önszerveződésének kérdését még nem tudták pontosan megválaszolni. A legitim vezetők átmenetinek tartották a cseh megszállást és várták a békeszerződés aláírását, majd ratifikálását. Egyébként az 236/1920-as számú, ún. állampolgársági törvényt, még a trianoni békediktátum aláírása előtt fogadta el a csehszlovák törvényhozás...

azon külföldi, a ki a 11. §-ban megnevezett hatóságok egyikétől honosítási okiratot, vagy a 17. § értelmében Ő Felsőjétől honosítási oklevelet nyer s a magyar állampolgári esküt vagy fogadalmat leteszi.”

A református egyházban igazából 1923 után „robbant” az állampolgársági törvény. Addig csak néhány református tanítót⁷⁰ próbált ellehetetleníteni a csehszlovák államhatalom, mondván, hogy nem csehszlovák állampolgárok, így nem taníthatnak. Az egyházvezetés semmit nem tudott tenni az érdekükben. Úgy néz ki, mintha az államhatalom rajtuk „tesztelte” volna a hatást. S az egyház védtelenségén és erőtlenségén felbuzdulva, beindult az állami gépezet. Persze az is lehet, hogy a lévai alkotmányozó zsinat⁷¹ után, az állampolgársági törvény szigorú betartatása állami válaszlépés lett volna arra, hogy a református egyház három egyházkerületben alakult meg és nem egyben, ahogy azt a kultuszminiszter elvárta... 1923-ban öt lelképásztort⁷² egyszerűen kiutasítottak Csehszlovákiából, mondván, hogy ők – a törvény értelmében – nem lehetnek csehszlovák állampolgárok, így nem végezhetnek lelkészi szolgálatot sem. Utánuk további tíz lelképásztor⁷³ szenvedte el rendezetlen állampolgársági ügye miatt az állami hivatalok zaklatását és fenyegetőzését. A pozsonyi Iskolügyi- és Nemzetnevelési Minisztérium Referátusa 1923. február 17-én levélben⁷⁴ szólította fel a rimaszombati püspöki hivatalt, hogy terjessze be a Tiszáninenni egyházkerület ama lelkészeinek névsorát, akik az új állampolgársági törvény értelmében nem csehszlovák állampolgárok. A püspöki hivatalban a levélre, iktatási jegyzetként írták fel, hogy „30 lelkész jelentkezett, aki nem csehszlovák állampolgár az újabb cseh törvény szerint”. S hogy ez az állampolgársági kérdés mekkora „aduász” volt az állam kezében a magyar reformátussággal szemben, arra jó bizonyíték, hogy a törvény meghozatala után 5 évvel, 1925. december 2-án, a Dunáninenni egyházkerület közgyűlésén Szilassy Béla főgondnok még mindig arról számolt be, hogy továbbra is 44 lelkész állampolgársága tisz-

⁷⁰ 1922-ben Lábos Zoltán hubói, Szalay Pál marcelházi és Kömley László nagysallói református tanító állampolgársági ügye váltott ki olyan intenzívebb levelezést az érintett lelkészi hivatalok és a püspöki hivatalok között, amelynek levéltári nyoma is maradt.

⁷¹ 1923. június 17-én nyílt meg az egyház törvényhozó zsinata Léván.

⁷² Győry Elemér hetényi, Szutor Jenő beregszászi, Siposs Imre cepei, Molnár Ferenc asztélyi, Farkas Sándor tivadarfalvi lelkészt utasították ki 1923-ban.

⁷³ Köztük névvel ismerjük: Soós Károly búcsi, Papp József vágfarkasdi, Urbán Gyula harmaci, Kálnay Károly, Czeglédy Pál, Boldizsár György, dr. Agyagási Sándor lelképásztort.

⁷⁴ 8642/III/1923 ikt. sz. levél. Pápai Református Gyűjtemények Levéltára (PRGYL)-SZRKE-1923.

tázatlan. Ez a szám akkor válik beszédessé, ha mellé tesszük, hogy az egyházkerületben 98 lelkészi állás volt ebben az időben.

Adódik a kérdés: miért volt ennyire hosszadalmas és nehéz a lelkészeknek megszerezni a csehszlovák állampolgárságot?

6.4. Memorandum az állampolgárság ügyében

1922. május 17-én a református egyház memorandumot⁷⁵ intézett a csehszlovák kormányhoz a lelkészek és tanítók állampolgárságának ügyében. Ebben hivatkoztak az 1886. évi XXII. törvénycikkre⁷⁶, amely egyebek mellett kimondta, hogy az adott településen szolgáló lelkészek és tanítók, ha nem volt az ottani szolgálatukkal járó jövedelmükön kívül más adózandó keresetük, akkor nem fizettek községi adót. Ugyanez a törvény azt is kimondta, hogy közteherviselés nélkül községi illetékesség nem szerezhető⁷⁷. A nagyobb városokban helyi rendelettel megoldották ezt a jogi anomáliát, de a kisebb falvak önkormányzatai nem tudták a lelkészek és tanítók helyi illetőségét megoldani. De a megboldogult békeidőkben ritka volt az az élethelyzet, amikor egy lelkésznek, vagy tanítónak a helyi illetékességét okmánnyal kellett volna bizonyítania. Erre egyszerűen nem volt szükség. Vagyis a csehszlovák állam hiába kérte az illetékesség igazolását, sok lelkész – bár 1910 előtt is ezen a területen, ill. abban a faluban szolgált – ezt egyszerűen nem tudta hitelt érdemlő állami hivatali okmánnyal igazolni.

További gond volt, hogy a lelkészek mozgása – a mai tapasztalatainkhoz képest – sokkal intenzívebb volt. Több lelkész volt abban a helyzetben, hogy hosszú évek óta felvidéki gyülekezetekben szolgált, de egy-egy helyen nem töltött el 3–4 évnél többet. És négy év kellett volna a helyi illetékesség igazolásának kikéréséhez. A memorandum erre is rámutatott.

⁷⁵ A dokumentum pontos címe: Memorandum a református lelkészek és tanítók ügyében a Csehszlovák Köztársaság Kormányának. Kelt 1922. május 17-én. Az Egyetemes Református Konvent nevében Pálóczi Czinke István püspök írta alá a Prágába betérjesztett, magyar és német nyelven megírt emlékeztetőt. PRGYL-SZRKE-1922

⁷⁶ A memorandum hibásan hivatkozik az 1886/XXII tc. 58. §-ra, mert a hivatkozott részt a törvény 138.§-a tartalmazza.

⁷⁷ Ezt ma úgy értjük meg jobban, hogy ha nem kellett községi adót fizetnie, akkor nem is volt beírva abban a községben állandó lakosként. A helyi adót fizető személyeket az adóívek alapján tartotta nyilván az állami közigazgatás.

Egyházunk vezetői törvénymódosítást kértek a csehszlovák kormánytól. A memorandumban azt indítványozták, hogy az állampolgársági törvény mondja ki, hogy *„mindazon református lelkészek és tanítók, akik a csehszlovák köztársaság valamely községében valóságos református lelkészi, vagy tanítói állást töltenek be, minden más feltétel igazolása nélkül cseh-szlovák köztársasági állampolgárnak tekintetnek”*⁷⁸. Ez a törvénymódosítási kérelem soha nem került a parlament elé. A prágai köztársasági elnöki iroda a februári betérjesztésre szeptemberben válaszolt egy rövid német nyelvű levélben, amelynek a lényege, hogy az elnök úr olvasta a memorandumot és a református egyház által megemlített sérelmeket, kivizsgálásra átadta a pozsonyi kultuszminisztériumnak.

Februárban Balogh Elemér dunáninneni püspök, a teljhatalmú minisztériumba is írt a lelkészek és tanítók állampolgárságának ügyében. Erre decemberben érkezett csak válasz, amelyben a hivatalvezető közli a miniszter úr nevében, hogy *„az illetőségi és állampolgársági kérdés a békeszerződés és a törvények által rendezve van és a minisztérium is ehhez tartja magát. A betérjesztett esetek kapcsán annyit állapít meg, hogy azokat nagy jóindulattal rendezte a minisztérium”*⁷⁹.

A csehszlovák állampolgárság „Damoklész kardja” 1923-ban nemcsak a lelkészek, hanem a magyar tanítók fölött is ott lebegett. Pozsony megyében 47; Nyitra megyében 44; Zólyom megyében 31; Liptó megyében 6; Kassa megyében 14 – összesen: 142 magyar tanítónak volt rendezetlen a csehszlovák állampolgársága⁸⁰.

⁷⁸ Idézet a Memorandum utolsó előtti bekezdéséből.

⁷⁹ A teljhatalmú minisztérium 1923. december 5-én kelt levele, amelyben a miniszter nevében Dr. Bujnák válaszol Balogh Elemér püspök 1923. február 15-én kelt, 540. ikt. sz. levelére. PRGYL-SZRKE-1923.

⁸⁰ Közülük az alábbi református tanítók ügyének van írásos nyoma a Dunáninnei egyházkerület püspöki levéltárának anyagában: Osváth György darnyai, Teleky Miklós pelsőci, Nagy József alsófalusi, Bálint József bejei, Móricz Árpád bodrogszentesi, Gabay Olga Irén madari, Papp Etelka zsigárdi, Antal Lajos nagyölvédi, Hadnagy Gyula farnadi, Simon Lajos alsópokorágyi, Boda domonkos és Boda Etelka alistáli, Pánczél Lajos szapi, Körmendy István varsányi, Réty Lajos felsővezekényi, Szalay Júlia nemesócsai, Kömley László nagysallói, Dús Ilona lévai óvónő, Réthy Gyula rétei, Antal Árpád benkepatonyi, Jónás József perbetei, Laky Antal madari és Kerekes József csúzi tanító. Az ő állampolgársági ügyükben Balogh Elemér püspök személyesen próbált eljárni az illetékes minisztériumban. PRGYL-SZRKE-1922-23-24

A református püspöki hivatal levéltárból előkerült egy bizalmas irat is, amit a kultuszminisztérium iskolaügyi referátusának előjárója – a Matica Slovenská által 1921-ben anyagilag is támogatott – Dr. Ján Folprecht írt a szlovákiai tanfelügyelőknek. Ennek az 5-ös számú körlevélnek a lényege az, hogy tanítóváltások esetén az iskolákban, főként a református népiskolákban, figyeljenek oda a tanfelügyelők, hogy az új tanító nem Magyarországon nyert-e képesítést? S ha kiderül, hogy igen, akkor mindenképpen akadályozzák meg az alkalmazását, ha kell politikai eszközökkel és közigazgatási hivatalok segítségével igénybevetéssel.

Vagyis az állampolgárság megadásának kérdése Csehszlovákiában állambiztonsági kérdés volt, legalábbis a magyar többségű református egyházzal – gyülekezetekkel és iskolákkal – szemben. A hatalom így tartotta a póráz, vagy éppenséggel gyakorolható kegyelmet. Számos dokumentált eset van, amikor református tanítót egyik napról a másikra felfüggesztettek, vagy leállították fizetésének a folyósítását⁸¹. Az 1923/24-es tanév elején a minisztérium jelezte, hogy 1924. január 31-ig, haladékat adott néhány kérelmezőnek arra, hogy megszerezze a csehszlovák állampolgárságot. Valóban Balogh Elemér fáradhatatlan közbenjárásának volt köszönhető, hogy 1924 februárjában a minisztérium, írásban tett ígéretet arra, hogy az állampolgárság nélküli református tanítók állásban tartásának 1924. január 31-i határidejét meghosszabbítják, s az erről szóló döntést a minisztérium a megfelelő módon közzé fogja tenni. Ugyanakkor a teljhatalmú minisztérium kérte a kultuszminisztériumot, hogy az érintett szaktárca adjon tájékoztatást a református tanítók állampolgársági kérvényeinek ügyéről, sőt: adja át az állampolgárság nélküli tanítók listáját. „Ezen kimutatás kézhezvétele után gondoskodás fog történni arról, hogy ezek a kérvények soron kívül intéztessenek el” – áll a teljhatalmú minisztérium levelében⁸².

Az állampolgársági kérdés éveken át napirenden volt. Még 1925 márciusában, a poprádi konventen is téma volt. Pálóczi Czinke István püspök, konventi elnök beszédében – egyebek mellett – így fogalmazott: „1925. február 9-én ismét Pozsonyba utaztam, hogy a teljhatalmú miniszter úrral megállapodást létesítsek a háborgatott papok és a tanítók állampolgárságá-

⁸¹ Lásd a 12. sz. lábjegyzetben felsorolt eseteket.

⁸² A teljhatalmú minisztérium elnökségének levele Balogh Elemér püspöknek, 1924. február 12-i keltezéssel, Dr. Bujnák hivatalvezető aláírásával. PRGYL-SZRKE-1924.

nak és nyugalmának valamint államsegélyének, ha csak ideiglenes biztosítására is. Ugyancsak a kiadandó énekeskönyv utólagos elkobzásának megelőzése végett, előleges cenzúrát eszközöljek ki. Megállapodásunk eredményét már közöltem lelkésztársaimmal, hogy egyelőre maradjon mindenki a helyén. A csehszlovák köztársaságból akkor se távozzék, ha kiutasítanak”⁸³.

A csehszlovák alkotmány hiába mondta ki, – összhangban a saint germaini szerződés I. fejezetének 8. cikkében foglaltakkal – hogy azok a csehszlovák állampolgárok, kik az etnikai, vallási, vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazon bánásmódban fognak részesülni, mint a többi csehszlovák állampolgárok. Ez szépen hangzott a külföld felé, de a mindennapok gyakorlata teljesen más volt. Álljon itt végezetül három rövid esettanulmány.

Az első 1919-ből, Losoncra. Jeszenszky Lenke tanítónő, 1919. május 3-i keltezéssel kapta meg a teljhatalmú minisztériumtól az elbocsátását azzal az indoklással, hogy mivel nem tud szlovákul, nem taníthat Szlovákiában és a minisztérium nem tart igényt a további munkájára. A levél szerint a tanítónő további igényeivel forduljon ahhoz a magyar kormányhoz, amelyik őt szlovák vidékre küldte. A valóságban Jeszenszky Lenke, tősgyökeres losonciként, csupán a tanítóképző elvégzésének idején volt távol szülővárosából. Nem a magyar kormány küldte őt Losoncra, hanem az ottani gyülekezet választotta meg tanítónőnek. Éveken át állami fizetés-kiegészítés (kongrua) nélkül tanított a helyi református iskolában.

A második Dr. Agyagási Sándor⁸⁴ lelkipásztor esete, aki 1891-ben született Csittszentivánon, Maros-Torda vármegyében. 1912-től Garamveze-kényben, majd Pozbán, Újbarson, Nagysallóban és Boriban szolgált. Teológiai diplomája mellé, 1921-ben jogi doktorátust szerzett Pozsonyban. Állampolgárságát a csehszlovák állam nem ismerte el, bár azt ő időben kérvényezte. Az illetékes zsupáni hivatal azt a feltételt szabta számára, hogy a szülőhelye szerint illetékes hivataltól kérjen útlevelet és annak alapján kérvényezze a csehszlovákiai tartózkodását. Csakhogy a román hivatalok őt már nem tartották nyilván, hiszen a kolozsvári teológjáról

⁸³ Pálóczi Czinke István püspök beszéde 1925. március 31-én, a Konvent poprádi ülésén.

⁸⁴ életrajzi adatai átvéve: Kránitz Zsolt szerk.: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkési önéletrajzai (1943). Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2013. 95–97. p.

a II. évben átlépett Pápára és itt fejezte be tanulmányait. Első szolgálati helye pedig Garamvezekény lett a Felvidéken. Illetékességi kapcsolata régen megszakadt a szülőfalujával, így ezt a feltételt nem tudta teljesíteni. Állampolgársági ügyének „érdekessége”, hogy Csehszlovákia viszont román állampolgárként tartotta őt nyilván anélkül, hogy ezt ő maga hiteles okmánnyal bizonyítani tudta volna.

A harmadik történet Boldizsár György mohi lelkipásztoré, aki Balogh Elemér közbenjárására még személyesen is találkozott Jozef Kállay teljhatalmú miniszterrel. Ő is romániai illetőségű személy volt, de a román állampolgárságának törléséről, csak szülőfaluja jegyzőjétől kapott – baráti alapon – egy iratot, amit nem fogadtak el a csehszlovák hivatalok. Kérte hát a román belügyminisztériumot, hogy ott állítsák ki számára a szükséges okmányokat. Az 1921 decemberében elkezdett állampolgársági ügyintézése 1924 júniusában még mindig nem volt lezárva. A kérelme egy éven át a zsupáni hivatalban hevert, ahonnan 1923 februárjában küldték vissza neki hiánypótlásra. Egy hónap múlva minden kért okmányt beadott, de az iratai mégsem kerültek fel a minisztériumba. Ismét a járási hivatalban heverték hónapokon át. A községi illetőségét a helyi képviselő testületnek kellett igazolnia. *„Itt egyik tag [ellenségem lánya vad házassága (17 éves legénnyel múlt évben) elleni tiltakozásom miatt] szót emel, hogy doboltassék ki ezen ügy, hogy mit szól hozzá az egész falu, hátha egyeseknek nem fog tetszeni itteni illetőségem. ... A határozat megvolt a kérésem mellett, s a bíró több jobb atyafival értekezve rájött arra, hogy papjuk ellen csúfság lenne doboltatni, mikor a törvény nem is írja ezt elő. ... A faluban persze híre ment, hogy népszavazás lesz, hogy megtartanak-e továbbra is papjuknak, vagy nem? S az ellenségek már fenték a fogukat, hogy belém harapjanak, csak azért mert papi hivatásomat méltón töltöttem be, s nem hunyok szemet a gyülekezeti bajok, valláserkölcsei tévelygések, jó rend elleni vétségek felett. Sok az ellenségem főképpen a vad házasságok elleni harcom miatt”⁸⁵*. Ez lett belőle...

A magyar református lelkészek és tanítók csehszlovák állampolgárságának nehézkes ügye nem csak az államsegélyek folyósításáról, vagy útlevel kiadásáról szólt. Sokkal több volt ennél. Az állampolgársági „kálvária” létbizonytalanságot és a szolgálatvégzés jelentős megnehezülését ered-

⁸⁵ Boldizsár György mohi lelkipásztor 1924. június 2-én kelt levele Balogh Elemér püspökhöz. PRGYL-SZRKE-1924.

ményezte az érintettek esetében. Ez pedig a másodrangúsított emberben visszahúzódást és félelmet generál. A másodrangúsított ember nem szabad ember. Akkor sem volt az és ma sem az!

6.5. A csehszlovák állam és az egyházak kezdeti kapcsolatai

Az államhatalom gyakorlatilag – a fű alatt – hadat üzent az egyházaknak, amelyek a Felvidéken, a magyarországi egyházstruktúrákiba integráltan éltek életüket a trianoni fordulatig. 1919 augusztusában Csehszlovákiában állami kezelésbe vették a katolikus egyház vagyonát és egyszerűen kiutasították az országból a magyar főpapokat: Báthy László nagyszombati érseki helynököt, aki az esztergomi érsekségből idekerült 404 plébániáját igazgatta, Radnai Farkas besztercebányai, Balázs János rozsnói, Battyhány Vilmos nyitrai római katolikus, illetve Novák István eperjesi görög katolikus püspököt. A Szepeesség püspöke – Párvy Sándor – „időben” meghalt. A kassai püspöknek, Fischer-Colbrie Ágostonnak pedig olyan erős „vatikáni hátszele” volt, hogy egyedül ő maradhatott a helyén, 1925-ben bekövetkezett haláláig. Az eltávolított magyar főpapok helyére Róma már 1920-ban szlovák papokat nevezett ki. A magyar katolikusok máig kérik egy szlovákiai magyar egyházmegye, vagyis püspökség kialakítását – majd egy évszázada hiába.

Az evangélikus egyházban 320 gyülekezetből csupán 15 volt magyar nyelvű. A szlovák többség az egyházon belül is érvényesítette államalkotói hatalmát, „*s lehet mondani, hogy az egyházon belül szabály lett a nemzeti alapon történő hátrányos megkülönböztetés, a németek és a magyarok kárára*”⁸⁶. A somorjai és a komáromi magyar evangélikus gyülekezet, tiltakozásként szabad egyházként élte életét és csak a 30-as években csatlakozott a Szlovák Egyetemes Evangélikus Egyházhoz.

Az evangélikus egyház tehát elintézte a nemzetiségi kérdést saját kerekein belül. Az állam és a római katolikus egyház kapcsolata diplomáciai ügy volt, gyakorlatilag máig az, hiszen a kormányzat Vatikánnal tárgyal és szerződik.

A sorból teljesen kilóg a csehszlovák állam és a református egyház viszonya. A trianoni diktátum nyomán 223.168 református került az akkor

⁸⁶ Jakab Attila: A szlovákiai magyarság vallási arculata. Int.: 2011. 01. 11.: <http://www.eokik.hu/data/files/122784404.pdf>

Kárpátalját is magába foglaló Csehszlovákiához. Ez összesen 449 magyar, 12 vegyes nyelvű és 31 szlovák ajkú gyülekezetet⁸⁷ és 323 rendszeresített lelkészi állást⁸⁸ jelentett.

6.6. Református sajátosság – Štefan Štunda

Az első hivatalos és egyben kormány szintű kapcsolatfelvétel a református egyházal 1919 szeptemberében történt meg. Štefan Štunda⁸⁹ miniszteriumi titkár, későbbi kormánytanácsos, szeptember 8-án, a szlovenszkói teljhatalmú miniszter⁹⁰ megbízásából felkereste kassai hivatalában Révész Kálmán tiszáninnyi püspököt. Nem lehetett mindennapi ez a találkozás, hiszen Štunda, Révész Kálmán keze alatt is nevelkedett. Segédlelkésze, püspöki titkára volt egy ideig, sőt – pár hónappal korábban – maga Révész Kálmán is javasolta őt politikai pályára és ajánlotta pozsonyi kormányhivatalnoknak. Az ezen a napon éppen 28. életévét betöltő kormányhivatalnok ismertette az akkor 59 éves püspökkel a csehszlovák állam reformátusokkal szembeni elvárásait. Az állam elismerte a református egyház autonómiáját, hivatalban lévő vezetőit és kész volt továbbra is folyósítani a Magyar Állam idejében megszokott állami támogatásokat. Sőt – mint Štunda fogalmazott – Csehszlovákia elismerte a református egyház magyar jellegét is. Ugyanakkor két feltételt tolmácsolt az ifjú hivatalnok: az állam elvárja, hogy a reformátusok önálló egyházba szerveződjenek az ország területén és elvárja, hogy a lelkészek tegyenek hűségesküvet a csehszlovák államnak.

⁸⁷ Adatforrás: Jakab Attila: A szlovákiai magyarság vallási arculata. Int.: 2011. 01. 11.: <http://www.eokik.hu/data/files/122784404.pdf>

⁸⁸ Molnár Imre: A magyar anyanyelvű egyházak helyzete Csehszlovákiában, In: Tóth László: A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 I.; Ister; Budapest; 1998. 223. p.

⁸⁹ Štefan Štunda (Stunda István) Lekéren született 1891. szeptember 8-án, egyszerű földműves család gyermekeként. Sárospatakon, majd a Bázeli Egyetemen tanult református teológiát. Rövid ideig miskolci segédlelkész és Révész Kálmán püspök titkára Kassán. Majd politikai pályára lép és a szlovák kultuszminiszter tanácsadója 1927–35 között. A kormánypárti magyar agrárpárt vezető embere. Az aktivisták egyik meghatározó személyisége. 1929-től nemzetgyűlési képviselő. 1940-től szerkeszti a Slovenské kalvínske hlasy-t és tanít a pozsonyi ág.h.ev. teológián. A Tiso féle kléofasztizta szlovák állam időszakában aktívan bekapcsolódott az antifasztista ellenállási mozgalomba. A németek 1945 februárjában metartóztatták és a mauthauseni koncentrációs táborba vitték. Itt halt meg 1945 áprilisában.

⁹⁰ A teljhatalmú miniszter ekkor Vavro Šrobár volt. Tisztsége gyakorlatilag Szlovákia miniszterelnöki tisztségével ért föl.

7. Tárgyalások a református egyházzal

7.1. Az állam határozza meg, hogy kivel tárgyal, és miről tárgyal

A Dunántúl Csehszlovákiához került részén Németh István püspök állt az egyházkerület élén. Székhelye a megszállt Révkomáromban volt. Vele közvetlenül nem tárgyalt a csehszlovák vezetés, mert – minden bizonnyal a Štefan Štundával fennálló kapcsolata, ismeretsége révén – Révész püspököt tekintették tárgyalópartnernek.

Itt megragadható az állam hozzáállásának egyik fontos ismérve: a csehszlovák kormányzat határozta meg azt, hogy kit tekint partnernek a reformátusok képviselőiben.

1920. június 4-e után, azonban változott a helyzet. A csehszlovák kormányzat jól kigondolt stratégiával belekezdett a református egyház kiéheztetésébe és ellehetetlenítésébe. Úgy alakították a dolgokat, hogy az állam legyen mindig a kezdeményező, s az egyház az újabb és újabb feltételekre, javaslatokra, felhozott témákra, mindig csak reagálni tudjon. Elkezdődött a nyomásgyakorló pszichikai ráhatás.

1920. július 30-án Pozsonyban volt egy megbeszélés, amelyen csak a dunáninneniek vettek részt: Patay Károly helyettes püspök, Szabó György helyettes főgondnok, Tóth Kálmán komáromi esperes és Füssy Kálmán képviselő. Ivan Dérer miniszter fogadta őket, aki egyértelművé tette, hogy az önálló református egyház megalakítását egyetlen egyházkerületben képzelel el. A másik fontos üzenet – az előzővel összefüggésben – az volt, hogy a továbbiakban nem fog a kormány és egyetlen kormány szerv sem külön-külön tárgyalni a református egyházkerületek, vagy más egyházi szervek képviselőivel, csak a „csúcsvetetéssel”.

A kormányzat egyértelművé tette, hogy a református egyház állami elismeréséhez és anyagi támogatásához feltételként szabja, hogy:

- 1) a reformátusság egy teljesen önálló és független szlovenszkoói ref. egyházban szerveződjön meg úgy, hogy ezt az egyház zsinata mondja ki.
- 2) A zsinat alkossa meg az egyház törvényeit is. Ezeket „vagy átveszi a volt közös egyetemes magyarországi ref. egyháztól, vagy maga hoz

új zsinati törvényt”. Mindkét esetben az egyházi törvényt az államnak kell jóváhagynia, „a Csehszl. Közt. elnöke által”.

- 3) „Valamennyi egyházi tisztviselőnek a legalsóbbtól a legfelsőbb fokozatig, úgy lelkészi, mint világi részről le kell tenniök a hűségi esküt a Csehszl. Közt. iránt”.
- 4) Egyházi tisztviselő nem lehet más, csak csehszl. állampolgár.⁹¹

Továbbá az állam feltételül szabta, hogy csak az lehet lelkésszé, aki tanulmányai során a Csehszlovák Köztársaság területén végezte el a VIII. évfolyamot, érettségizett, a pozsonyi teológiai akadémián – ami egyébként evangélikus teológia volt – 8 szemesztert végzett, letette az összes előírt vizsgát és az egyházi hatóság okleveles lelkésszé nyilvánította.

Ebben a leiratban szerepel először írásban és nyomatékosan az államnak az a követelése, hogy a református egyház – a szlovák híveire való tekintettel – alakítson ki struktúrájában egy szlovák egyházmegyét is.

7.2. Református egyházi álláspont

Az állam és az egyház közötti első csöndes pengeváltásra az egyetlen egyházkerület kialakítása kérdésében került sor. Az 1921-ben elindított egyházi hivatalos lap, a „Református Egyház és Iskola” című, kéthetente megjelenő folyóirat 2. számában, Réz László szerkesztő, rozsnói lelképásztor sorba szedte az érveket, amelyek miatt Szlovenszón nem lehet egyetlen egyházkerületben megalakítani a református egyházat. Ennek lényege:

1. Az állam nem tervezhet radikális átszervezést az egyházban.
2. A szervezkedés alapja az a kálvini elv, hogy „az egyház alapformája a gyülekezet; az egyház organizációja tehát nem felülről lefelé, hanem alulról felfelé történik”.
3. Az hogy három egyházkerület létezik, törvényes helyzetnek kell tekinteni, hiszen ez a helyzet a hatályosak egyházi törvények alapján áll fenn.
4. Figyelembe kell venni az egyes vidékek és tájegységek között különbségeket. Mások a tradíciók, ekkor még a liturgia sem egységes és ezekre a sajátosságokra figyelemmel kell lenni a gyülekezetek nyugalmanak biztosítása érdekében.

⁹¹ Ján Šimkovič, Szlovenszó Teljhatalmú Minisztériuma kormánytanácsosának 1921. március 31-én kelt, 751 ikt.sz. levele az adminisztrátor püspököknek címezve, Rimaszombatba és Alsószezsére.

5. A szlovenszkói reformátusság száma, a gyülekezetek és lelkeszi állások száma, valamint az adminisztráció szempontjából is indokolt a több egyházkerület megtartása.
6. „A Szlovenszkóhoz szakított református egyházkerület-részeket a magyarországi egyházkerületekhez anyagi és sok más fontos érdekek is csatolnak... Ma tehát a szervezkedés kezdetének kezdetén az egyházkerületek mai határainak megbolygatásáról ezek alapján szó sem lehet.”⁹²

Minden bizonnyal az államot ez az utolsó érv nyugtalanította a leginkább. Ennek is a ki nem mondott része. A magyar történelmi egyházstruktúrákhoz való ragaszkodás ugyanis egyértelműen azt üzenté, hogy a református egyház számít a történelmi rend visszaállítására. Ezzel az érveléssel az egyházunk kimondatlanul is megüzente az államnak, hogy Csehszlovákia létét 1920. június 4-e után is átmeneti állapotként fogja föl és az egyház belső struktúráját nem akarja egy átmeneti időszak miatt megváltoztatni.

A csehszlovák politikai vezetés megértette ezt az üzenetet. A Dunán-inneni és Tiszán-inneni egyházkerületek 1921. évi megalakulásával, majd az 1921. július 3-án Rimaszombatban megalakított konvent létrejöttével a kormány definitíven elveszítette az egyetlen egyházkerület ügyében vívott csatát. Ám ekkor már tűzben volt egy másik ütni való vas is a részük-ről: a szlovák egyházmegeye kérdése.

7.3. A szlovák egyházmegeye „mozgatója”

Kimondottan állampolitikai feltételként fogalmazódott meg a református egyházunkkal szemben az, hogy alakítson ki az egyházvezetés egy szlovák egyházmegeyét. Ennek megint az egyházjogban és a reformátori elvekben gyökerező akadályai voltak. Hiszen az egyházmegeye is alulról építkezik: a gyülekezetek hozzák létre, nem az egyházi felsőbbség alakítja ki. Levéltári kutatásaink alapján nagyon valószínű, hogy a szlovák egyházmegeye kérdését egyetlen ember szorgalmazta úgy igazán Pozsonyban: Stunda István, azaz Štefan Štunda miniszteri tanácsos. Ez a szlovák származású, református segédlelkészből lett kormánytisztviselő sokkal

⁹² R. L.: Az egyházkerületek szervezkedése. In: Református Egyház és Iskola I/2.szám (1921. január 9.) 1–2 p.

inkább tisztában volt az egyházi renddel, mint a minisztériumi kollégái és főnökei. Neki, aki még minden bizonnyal Kovács Albertből tanulhatta az egyházjogtant⁹³, tudnia kellett, hogy az egyházmegyék nem püspöki rendeletre jönnek létre a református egyházban. Mégis teljes mellszélességgel felvállalta a szlovák egyházmegye kialakításának ügyét. Érdekes, hogy 1919–20-ban a csehszlovák kormányt még azért bírálták keményen az amerikai szlovákok, mert nem volt elég elszánt és cselekvő a szlovák reformátusok ügyében. 1919 júliusában, vagyis bő fél évvel Csehszlovákia megalakulása után, Nagymihályban volt egy szlovák református összejövetel, ahol Štunda – még lelkészként, amerikai hátszéllel – erősen agitált a szlovák egyházmegye mellett. A jelenlévők őt ajánlották református előadónak a minisztériumba. Amikor Štunda először tárgyalt Pozsonyban a szlovák egyházmegye kialakításáról, 1919 nyarán még ugyanazt a választ kapta, mint amit Patay Károlynak mondtak: a csehszlovák vezetés nem fog a református egyház különálló szerveivel egyezkedni, csak az egyház vezetőségével. Majd minisztériumi állományba került és mire titkár lett, addigra már a háta mögött tudta a kormányzat támogatását a szlovák egyházmegye kérdésében...

7.4. Az állandó „mézesmadzag”

Amikor 1921. február 9-én, a két egyházkerület elnöksége „ötnegyed órai eszmecesterét”⁹⁴ folytatott Dr. Martin Mičura teljhatalmú miniszterrel, a szlovák egyházmegye kérdése már erős kormányzati igényként volt témája a tárgyalásnak. A miniszter kijelentette, hogy a református egyház részére 1.500.000 koronás rendes évi állami támogatást különítettek el a költségvetésben, megtoldva 600.000 koronával, ami a rendkívüli kiadásokra szolgál majd. Az utalás feltétele azonban a lelkészek hűségesküjének letétele és a szlovák egyházmegye ügyének felkarolása. A Barsi egyházmegye lelkészi kara négy hónappal később, június 20-án, Léván a zsupán megbízottja jelenlétében letette a hűségesküt. Csak a losonci két lelkész⁹⁵ nem volt ott az eskütételen. Ők augusztus 19-én tették le a hűség-

⁹³ Kovács Albert: Egyházjogtan. Magyarországi Protestáns Egyház, Budapest. 1878.

⁹⁴ A szlovenszkói két egyházkerület elnöksége a teljhatalmú miniszternél. In: Református Egyház és Iskola, I/8.szám (1921. február 20.) 2. p.

⁹⁵ Sörös Béla első lelkész és Kövy Árpád második lelkész.

esküt Losoncon. A komáromi egyházmegye lelkészei és a Tiszáninneri egyházkerület lelkészei is esküt tettek, ám az állami támogatás csak nem akart megérkezni.

Lelkészeink és tanítóink 1919-ben és 20-ban egyetlen fillér kongruát sem kaptak. Az állami kereset-kiegészítés a zömében kis falvakban szolgáló lelkészek fizetésének 40–50 %-át tette ki. 1921-re már érezhető volt a református egyház kiéheztetése. 1921 decemberében az állam közigazgatási segély címen 187.454 koronát utalt ki az egyháznak. Az özvegyek, árvák, és nyugdíjas lelkészek részére: nyugdíj-hozzájárulás címen: 14.280 koronát és nyugdíjelőleg címen 50.000 koronát. Ez a 250.000 korona, a miniszter által megígért összeg 12%-a volt. Több nem jött. A következő évi költségvetésre készülve az egyház ennek az összegnek a kétszeresét kérte. 1922-ben már csak 187.500 koronát kapott, 1923-ban pedig 74.000 koronát utalt az állam. A lelkészek és református tanítók továbbra sem kapták meg az 1919 és 20-as évi kongrua járandóságukat.

7.5. A tárgyalások ígéretei mellett, a valós tapasztalatról...

Az egyházi életet az is nehezítette, hogy az állam, az új közoktatási törvény szerint, a felekezeti középiskolákat egyszerűen államosította és szakmai felügyelet alá vonta az alsóbb szintű egyházi iskolákat is. Az oktatásügyben elszenvedett sérelmekről 1922-ben egy jegyzéket állított össze a konvent, amelyben a tankönyvek betiltásától kezdve, a tantervek miatti büntetéseken és iskolabezárásokon keresztül a tanítók megfélemlítéséig, fizetéselvonásokig, sőt elbocsátásokig tételesen felsoroltak mindent. Azok a tanítók, akik még 1920-ban kérték, de 1924. január 1-ig nem kapták meg az állampolgárságukat, nem taníthattak, illetve az állam nem folyósította számukra a – többi felekezeti iskolához mérten is alacsonyabb – fizetést.

Álljon itt illusztrációképpen egyetlen eset Léváról, ahol Tóth István igazgató tanító 1921. október 6-án, diákjaival elénekelte a himnuszt. Emiatt a közigazgatási bíróság a fizetését azonnal megvonta és addig nem folyósított neki egy fillért sem a csehszlovák állam, míg a nyugdíjazása meg nem történt. Ezt csak 1923-ra tudta elintézni.

Balogh Elemér, 1921-től dunáninneri püspökként, úgy járt a minisztériumba ezekben az időkben mintha postára, vagy üzletbe ment volna. Egyenként intézte a lelkészek és tanítók kongruakérvényeit, családi pótlékokat, ruhasegélyt és gyülekezeti adókedvezmény-kérvényeket, kisebb-

nagyobb sikerrel. Az állami hivatalok sok esetben előlegként kicsit magasabb összeget utaltak, mint ami járt volna, majd az éves elszámolás után, a következő év elején levonták a túlfizetést és az egyházi személyek így hónapokig nem kaptak egy fillért sem.

1920 és 23 között csupán 5–6 lelkész kapott útlevelet Magyarországra, ők is legfőljebb 3 utazásra. A többiek kérvényét elutasították. Volt olyan lelkész, aki az édesanyja temetésére sem tudott átmenni a határon.

1923-ban még legalább 16 lelkésznek és majd kétszerannyi tanítónak nem volt csehszlovák állampolgársága, holott 1921-ben időben beadták a kérelmüket. Az állampolgárság hiánya azt eredményezte, hogy az állami hivatalok bármikor megvonhatták az anyagi juttatást, vagy éppenséggel kiutasíthatták az illetőt Csehszlovákiából.

Közben folytak az egyházvezetők és a vezető politikusok egyeztetései. Pálóczi Czinke Istvánék még Prágában Tomáš Garrigue Masaryk elnök-nél és Edvard Beneš miniszterelnöknél is jártak, és többször tárgyaltak Pozsonyban, mind a teljhatalmú minisztériumban, mind a kultuszminisztériumban⁹⁶. Mindenütt csupa reményteljes ígérettel zárult a megbeszélésük. Az állam képviselői végül – a már korábban is említett – négy feltételt szabtak: a hűségeskü letételét, az önálló egyház létrehozását, a szlovák egyházmegye kialakítását és a Magyarországgal való kapcsolatok teljes megszakítását.

1923. március 10-én, újra Pozsonyban tárgyalt a konvent küldöttsége Jozef Kállay teljhatalmú miniszternél. A tárgyalásról készült feljegyzés szerint, a miniszter elsősorban az egyház megalakulásáról és a törvényhozó zsinat felől érdeklődött, előrebozsátva, hogy ha június 30-ig nem tart zsinatot a református egyház, akkor az állam minden anyagi támogatás folyósítását beszünteti. A lelkészek tehát még gyereksegélyt sem fognak kapni. Itt is kértek anyagi segílyt, de azt a választ kapták, hogy a magyarországi egyházi alapítványi tőkerészükre kérjenek előleget a csehszlovák államtól és vegyenek részt a csehszlovák küldöttség oldalán a magyar-szlovák vagyoneosztási tárgyalásokon, így érvényesítve a magyarországi református egyházzal szembeni likviditási igényüket. Ezzel az ajánlattal nem kívánt élni a felvidéki református egyház. A miniszteri megbeszélésen szó volt még a lelkészek és tanítók képzésének ügyéről; az 1919. és 20.

⁹⁶ A pontos megnevezése: Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium volt, s ide tartoztak az egyházak.

évi elmaradt kongruák kifizetéséről, az adócsökkentési segély megítéléséről, amit a többi egyház ekkor már évek óta élvezett; az özvegyi nyugdíjak ügyéről; a nem keresztyén világnézetű tankönyvek református iskolákra való ráerőszakolásáról és magyarországi egyházi irodalom behozatalának engedélyezéséről, amiről a miniszter azt mondta, hogy *„a magyarországi vallásos iratok tele vannak irredenta politikummal, azért ily engedélyt általánosságban nem adhat”*⁹⁷. Kállay miniszter azt ígérte, hogy a zsinat után, *„mihelyt az új szervezet lép a régi helyébe, az itt felhozott dolgok végleges megoldása könnyebben lehetséges”*⁹⁸. A miniszter azt is kijelentette, hogy *„a közoktatásügyi minisztérium nem kívánja a törvénytervezet előzetes bemutatását, annál is inkább mert nem hajlandó mintegy előzetesen szentesíteni. A kormány az 1790. évi törvény alapján, csak a zsinat programját kívánja látni”*.⁹⁹

⁹⁷ „Az 1923. márc. hó 10.-ik napján a teljhatalmú minisztériumban tartott értekezleten készített jegyzetek”.

⁹⁸ „Az 1923. márc. hó 10.-ik napján a teljhatalmú minisztériumban tartott értekezleten készített jegyzetek”.

⁹⁹ „Az 1923. márc. hó 10.-ik napján a teljhatalmú minisztériumban tartott értekezleten készített jegyzetek”.

8. A Lévai törvényhozó zsinat – 1923. június 17.

A csehszlovák állam határozott feltétele volt, hogy alakuljon meg Csehszlovákiában egy önálló református egyház. Az egyházi törvények szerint egy ilyen horderejű döntést csak zsinat mondhat ki. Szükség volt tehát a zsinat összehívására. Mindeddig a református egyház, a békeszerződések foglaltak értelmében, az 1904–7. évi budapesti zsinaton meghozott törvények szerint élte életét. Csehszlovákia a békeszerződésekben olyan vállalásokat is tett, ami lehetővé tette, hogy az egyház ennek az 1907-ben elfogadott törvénykönyvnek az értelmében szabályozza belső ügyeit. A református egyház vezetői tehát ezt a törvénytárat próbálták meg a kialakult „csehszlovák viszonyokra” aktualizálni, s erről kellett volna a zsinatnak döntenie.

A zsinattartáshoz azonban felsőbb állami jóváhagyás is kellett, és komoly, belső egyházi előkészület is igényelt a zsinat megtartása. Nemcsak szervezési kérdéseket kellett tisztázni, hanem pl. a megalakult egyházkerületekben meg kellett tartani a zsinati képviselők és pótképviselők megválasztását is.

8.1. A lévai zsinat „politikai” előzményei

Törvényhozó zsinat összehívására Pálóczi Czinke István püspök már az 1921. július 3-án, Rimaszombatban első alkalommal összeült egyetemes konvent ülésén is figyelmeztetett. A konvent határozatot is hozott, hogy 1921. október 9-én nyílik meg a zsinat ülésszaka Léván. A konvent meghatározta a hivatalos és kiválasztott tagok számát és elrendelte a zsinati képviselők megválasztását az egyházkerületekben.

Pálóczi Czinke István püspök már itt világossá tette, hogy a vonatkozó törvények alapján a zsinat nem fog új törvénykönyvet készíteni, csupán az eddig használt törvénykönyvet fogja a megváltozott viszonyokhoz mértén átalakítani. Ez sem volt kis feladat. A konvent megbízásokat adott a törvénykönyv átdolgozására és kinevezte az előadókat. Az 1904–7 évi zsinat törvénytárának V. törvénycikkeit Dr. Finkey Ferencnek, a II. törvénycikket Patay Károlynak, a III., IV. és VII. törvénycikket Idrányi Barnának, a VI. törvénycikket Péter Mihálynak osztotta ki átdolgozásra.

Az 1921. október 9-re Lévára összehívandó zsinat azonban elmaradt. A konvent 1922. május 17–18-án, Pozsonyban tartott ülésén új időpontot határozott meg és jóváhagyta a csehszlovák köztársaság elnökéhez küldendő zsinattartási engedély szövegét is, melyben – többek között – utaltak arra, hogy a református egyház az első pillanattól fogva a kormány tudtával és hallgatólagos beleegyezésével azokat az egyházi törvényeket ismeri el egyházjogi szervezete alapjának, melyeket az 1904-ben Budapesten megnyílt zsinat fogadott el 1907-ben. Természetesen kijelentették, hogy a szükséges átalakítást elvégzi a zsinat a törvénykönyvben. A tervezett zsinati ülés helye és ideje: Léva, 1922. október 8-a. Ez a zsinat sem valósult meg. Részben azért nem, mert az elnöki irodához felterjesztett engedélykérelemre nem érkezett válasz, részben pedig azért nem, mert a konvent – a közben zajló minisztériumi egyeztetések során – jelezte, hogy anyagi segítséget kér a csehszlovák kormánytól a zsinat megtartásához. Az egyháznak ekkor egyszerűen nem volt annyi pénze, hogy megszervezen egy zsinati ülést.

Az 1923. április 25–26-án, Losoncon megtartott konventi ülés jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy az anyagi támogatás kérelmét határozottan elutasította a csehszlovák vezetés. A losonci konventi ülésen azonban elhangzott egy fontos információ: Pálóczi Czinke István bejelentette, hogy az államkormányzat ultimátumszerű határidőt szabott a zsinat megtartására. A minisztériumból egy leiratban határozottan jelezték, hogy ha a református egyház nem tartja meg 1923. június 30-ig a törvényhozó zsinatát, akkor a csehszlovák állam mindennemű állami támogatás folyósítását leállítja. Ez azt jelentette, hogy a lelkészek és tanítók nem kapnak semmiféle fizetés-kiegészítést, sem családi pótlékot, sem semmilyen egyéb szociális támogatást. A konvent tehát kitűzte a zsinattartás harmadik időpontját is: 1923. június 17-e, Léva.

Csak érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a losonci konventi ülés tárgyalta az Ungi egyházmegye felterjesztését is, amelyben 12 gyülekezet¹⁰⁰ – kiválva az Ungi egyházmegyéből és ezzel a Tiszáninenni egyházkerületből is – Komjáthy Gábor lelkész és Korláth Endre világi küldött vezetésével, 1923. március 12-én önálló egyházmegyévé alakult és a Kárpátaljai

¹⁰⁰ Ungvár, Minaj, Korláthelmece, Nagygejőc, Kisgejőc, Tiszaásvány, Eszeny, Szalóka, Tiszaágtelek, Kisdobrony, Nagydobrony, Csongor.

egyházkerülethez csatlakozott. Ebből is látszik, hogy a zsinattartás egyházi, „belső” előkészítése nem is volt olyan egyszerű dolog, hiszen maga az egyházstruktúra is még forrásban, alakulóban volt.

8.2. A lévai zsinat szervezési előzményei

A zsinat tárgyalási anyagán az ún. zsinat-előkészítő bizottság dolgozott. A testület 1923. Április 14-én, Losoncon megtartott ülésén Lukácsi Géza tiszáninenni főgondnok, konventi világi elnök bejelentette, hogy a törvény-előkészítés megtörtént, az egyházkerületek is és az egyházmegyék is véleményezték a tervezetet. Rendszerezni kell még a módosító javaslatokat és egy teljesen új törvénycikket kell megbeszélni, amit Sörös Béla losonci lelképásztor dolgozott ki: a VIII. törvénycikket, ami az egyház belmissziójáról rendelkezik.

A testület meghatározta, hogy a zsinat nyitónapján ünnepi istentisztelet lesz a lévai templomban. Igeszolgálatra Pálóczi Czinke István püspököt kérték fel. A zsinattartás költségeit az egyházkerületeknek kell állniuk. A zsinat tárgyalási és tanácskozási rendjét Péter Mihály terjesztette elő, s az előkészítő bizottság ezt elfogadta.

A zsinat napirendjét az 1923. Június 14-én, vagyis 3 nappal a zsinat megnyitása előtt, Rimaszombatban megtartott konventi ülés hagyta jóvá, az alábbiak szerint:

1. A kormány engedélye a zsinat megtartására
2. A zsinat megalakulása
3. Az ügyrend és tárgysorozat megállapítása
4. Az egyetemes konvent által elkészített törvénytervezet
 - a. Az egyházalkotmányról – I. törvénycikk (alkotmányi bizottság)
 - b. A lelkészválasztásról – II. törvénycikk (lelkészválasztási bizottság)
 - c. Az egyházi adóról – III. törvénycikk (adóügyi bizottság)
 - d. Az egyházi közalapról – IV. törvénycikk (adóügyi bizottság)
 - e. Az egyházi törvénykezésről – V. törvénycikk (törvénykezési bizottság)
 - f. A közoktatásról – VI. törvénycikk (iskolaügyi bizottság)
 - g. A lelkési nyugdíjintézetéről – VII. törvénycikk (nyugdíjügyi bizottság)
 - h. Az egyház belső építéséről – VIII. törvénycikk (belmissziói bizottság)
5. Elnökség indítvány a református katonai lelkészet felállításáról

6. Egyetemes konvent felterjesztése: a közös teológiai fakultásra vonatkozólag. Lelkészképzés.
7. Egyetemes konvent felterjesztése: a szlovák egyházmegyét illetőleg. Ezzel kapcsolatban a viszkoi egyház kérelme.
8. Egyetemes konvent felterjesztése: az ungi 12 egyház elszakadásáról.
9. Egyetemes konvent felterjesztése: a református elemi iskolák fenntartásáról.
10. Egyetemes konvent felterjesztése: a lelkészek és tanítók állampolgárságáról.
11. Egyetemes konvent felterjesztése: Patay K. barsi esperes indítványa tárgyában.
12. Egyetemes konvent felterjesztése: a kiadandó Énekeskönyv-re vonatkozólag
13. Egyetemes konvent felterjesztése: a konfirmálási életkor új megállapítása tárgyában.
14. Egyetemes konvent felterjesztése: Csekes Dávid indítvány az I. t. c. 115. §-hoz.
15. Egyetemes konvent felterjesztése: Sedivý László indítványa a VIII. t.c. 3 új §-hoz.
16. Egyetemes konvent felterjesztése: Zajdó László indítványa a II.t.c. 5.§ módosítására.

Öt nappal a zsinat megnyitása előtt, a konventi iroda véglegesítette a zsinat összetételét is. A zsinati képviselők névsorát sokáig nem lehetett összeállítani, mivel a Dunáninenni- és a Kárpátaljai egyházkerületben, csak 1923 június elejére fejeződtek be a választások. A névsor a Dunáninenni egyházkerület 1923. június 6-i közgyűlésének, a Tiszáninenni egyházkerület 1921. október 30–31-i közgyűlésének és a Kárpátaljai egyházkerület 1923. június 7-i közgyűlésének vonatkozó határozatai alapján a következő képen állt össze:

I. A zsinat rendes tagjai:

a) hivatalból:

1. A Dunáninenni egyházkerületből:

Balogh Elemér, püspök és Szilassy Béla, főgondnok

2. A Tiszáninenni egyházkerületből:

Pálóczi Czinke István, püspök és Lukács Géza, főgondnok

3. A Kárpátaljai egyházkerületből:

Bertók Béla, püspök és György Endre, főgondnok

b) Az egyházközségek választott képviselői:

1. A Dunáninenni egyházkerületből:

Patay Károly, esperes

dr. Mohácsy János, ügyvéd

Tóth Kálmán, esperes

dr. Kersék János, ügyvéd

Gyalókey László, e. ker. főjegyző

dr. Gaál Gyula ny. polgármester

Sörös Béla, e.ker. aljegyző

dr. Kiss Jenő, ügyvéd

2. A Tiszáninenni egyházkerületből:

Idrányi Barna, esperes

Szalay László, em. gondnok

Péter Mihály, e. ker. tanácsbíró

Tornallyay Zoltán, em. tanácsbíró

Réz László, e.ker. főjegyző

dr. Patay György em. gondnok

Szűcs István, esperes

dr. Kovács László, ügyvéd

Búzi Márton, esperes

dr. Baksay Dezső, ügyvéd

Oláh Péter, e.ker. tanácsbíró

dr. Halmy István törv. Bíró

Patakyl Pál, e.ker. aljegyző

dr. Óváry Pál, em. tanácsbíró

3. A Kárpátaljai egyházkerületből:

Biky Ferenc, esperes

dr. Polchy István, em. gondnok

Komjáthy Gábor, esperes

Egry Ferenc, em. gondnok

Sütő Áron, e. ker. főjegyző

dr. Komáromy Lajos, e.k.v.főjegyző

Bary Gyula, lelkész

dr. Korláth Endre, v. tanácsbíró

c) Tanító képviselők:

1. A Dunáninenni egyházkerületből:

Kovács Alajos, igazgató-tanító

2. A Tiszáninenni egyházkerületből:

Vass Ádám, igazgató-tanító

3. A Kárpátaljai egyházkerületből:

Molnár Ferenc, igazgató-tanító

8.3. A zsinat munkája

A zsinatnyitó ünnepi istentisztelet a 90. zoltár 1. versének éneklésével kezdődött, majd fennálló énekként a – mostani énekeskönyvünk jelzése szerinti – 283. dicséret 5. versét¹⁰¹ énekeltek. Fő ének a – mostani – 370. dicséretünk 1. és 2. verse¹⁰² volt. Balogh Elemér püspök olvasta fel Péter 1. levele 5. részéből az 1–11. versek¹⁰³ közötti igeszakaszt. Majd egy kar-ének után a gyülekezet a – mostani – 162. dicséret 7. versét¹⁰⁴ énekelte.

Majd Pálóczi Czinke István lépett a lévai templom szószékére és Lukács evangéliuma 24. fejezetéből, a 13–32. versek¹⁰⁵ közötti igeszakasz alapján

¹⁰¹ Az akkor használt énekeskönyv 1. dicséretének 7. verse: „E gyülekezeten, mely e helyre telepedett, / Könyörülj, Úr Isten, s bővítsd rajta kegyelmedet. / Áldd meg nagyjait, kicsinyeit, / Mind köz, mind tanácsos rendjeit, / Töröld el a sírók könnyeit.”

¹⁰² Az akkor használt énekeskönyv 37. dicséretének 1. és 2. verse: 1.: „Jövel, Szentlélek Úr Isten, / Töltsd be szíveinket épen, / Mennyei szent ajándékkal, / Szívbeli szent buzgósággal, / Melynek szentséges ereje / Nyelveket egyező hitre / Egybe gyűjte sok népeket, / Kik mondván, így énekeljenek; / Alleluja! Alleluja!” 2.: „Te, szentségnek új világa, / Igédnek vezérlj útjára, / Taníts téged megismernünk, / Istent atyánknak neveznünk. Órizz hamis tudománytól, / Hogy mi ne tanuljunk mástól, / És ne legyen több más senki, / Hanem Krisztus, kiben kell bízni! / Alleluja! Alleluja!”

¹⁰³ „A közöttetek levő presbitereket tehát kérem én, a presbitertárs és Krisztus szenvedésének tanúja, valamint eljövendő dicsőségének is részese: legellessétek az Isten közöttetek levő nyáját; ne kényszerből, hanem önként, ne nyereszkedésből, hanem készségesen; ne is úgy, mint akik uralkodnak a rájuk bízottakon, hanem mint akik példaképei a nyájnak. És amikor megjelenik a főpásztor, elnyeritek a dicsőség hervadhatatlan koszorúját. Ugyanúgy, ti ifjabbak: engedelmeskedjete az idősebbeknek, egymás iránt pedig valamennyien legyetek alázatosak, mert az Isten a gőgösöknek ellenáll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ad. Alázátok meg tehát magatokat Isten hatalmas keze alatt, hogy felmagasztaljon titeket annak idején. Minden gondotokat őreá vessétek, mert neki gondja van rátok Legyetek józanok, vigyázatok, mert ellenségeitek, az ördög mint ordító oroszlán jár szerte, keresve, kit nyeljen el: álljatok ellene a hitben szilárdan, tudván, hogy ugyanazok a szenvedések telnek be testvéreiteken e világban. A minden kegyelem Istene pedig, aki elhívott titeket Krisztusban az ő örök dicsőségére, miután rövid ideig szenvedtetek, maga fog titeket felkészíteni, megszilárdítani, megerősíteni és megalapozni. Ővé a dicsőség és a hatalom örökön-örökké. Ámen” (1Pt 5,1-11) az új fordítás szerint.

¹⁰⁴ Az akkor használt énekeskönyv 74. dicséretének 6. verse: „Prédikáltsd szent igédet, / Felséges Isten! / Ne hagyj szomjúhozni a mi lelkünket, / Áldd meg életünket, / Felséges Atya Isten!”.

¹⁰⁵ „Tanítványai közül ketten aznap egy faluba mentek, amely Jeruzsálemtől hatvan futamnyira volt, és amelynek Emmaus a neve, és beszélgettek egymással mindarról, ami történt. Miközben beszélgettek, és vitatkoztak egymással, maga Jézus is melléjük szegődött,

tartotta meg „*Mi pedig azt hittük...*” című prédikációját. Itt most nincs módunk arra, hogy ezt a történelmi jelentőségű, Lélek általi igehirdetést teljes terjedelmében közöljük, de Pálóczi Czinke István nyitóimádságát ide írjuk, mert ez is érzékelteti a lévai zsinat lelkiségét, hangulatát:

„*A babiloni vizek mellől jöttünk hozzád Istenünk, s mint szomorú füzek, borulunk számolyodhoz, ő örök Igazság! Hasson fel hozzád a mi könnyes imádságunk.*

Forró sóhajtasók, lelkünknek ez elszagattott darabjai szállnak trónod elé: hallod-e? látod-e?

Egy nemzet lelke az, mely vétkezett ellened s most keresi az utat, melyen visszatérhet hozzád, atyai szívedhez, örök jószágodhoz.

Látod-e? Szánod-e?

Óh, mindig szántad, mindig. Az első perctől kezdve. Mikor kilépett az atyai hajlékból. S egyre jobban távolodott tőled; neked fáj legjobban.

Tudtad, hogy visszatér, hogy a nyomorúság visszahajtja hozzád: de előre láttad sok szenvedését is, megaláztatását, könnyes éjszakáit, önmagával való tusakodásait.

és együtt ment velük. Látásukat azonban valami akadályozta és nem ismerték fel őt. Ő pedig így szólt hozzájuk: „Miről beszélgettek egymással útközben?” Erre szomorúan megálltak. Majd megszólalt az egyik, név szerint Kleopás, és ezt mondta neki: „Te vagy az egyetlen idegen Jeruzsálemben, aki nem tudod mi történt ott ezekben a napokban?” „Mi történt?” - kérdezte tőlük. Ők így válaszoltak neki: „Az, ami a názáreti Jézussal esett, aki próféta volt, szóban és tettben hatalmas Isten és az egész nép előtt; hogyan adták át a főpapok és a főemberek halálos ítéletre, és hogyan feszítették meg. Pedig mi abban reménykedtünk, hogy ő fogja megváltani Izráelt. De ma már harmadik napja, hogy ezek történtek. Ezenfelül néhány közülünk való asszony is megdöbbenett minket, akik kora hajnalban ott voltak a sírboltnál, de nem találták ott a testét; eljöttek és azt beszéltek, hogy angyalok jelenését is látták, akik azt hirdették, hogy ő él. El is mentek néhányan a velünk levők közül a sírhoz, és mindent úgy találtak, ahogyan az asszonyok beszéltek; őt azonban nem látták.” Akkor ő így szólt hozzájuk: „Ó, ti balgák! Milyen rest a szívetek arra, hogy mindazt elhiggyétek, amit megmondtak a próféták! Hát nem ezt kellett-e elszenvennie a Krisztusnak, és így megdicsőülnie?” És Mózesről meg valamennyi prófétáról kezdve elmagyarázta nekik mindazt, ami az Írásokban róla szólt. Így értek el ahhoz a faluhoz, amelybe igyekeztek. Ő azonban úgy tett, mintha tovább akarna menni. De azok unszolták és kérték: „Maradj velünk, mert esteledik, a nap is lehanyatlott már!” Bement hát, hogy velük maradjon. És amikor asztalhoz telepedett velük, vette a kenyeret, megáldotta, megtörte és nekik adta. Erre megnyílt a szemük, és felismerték, ő azonban eltűnt előlük. Ekkor így szóltak egymásnak: „Nem hevült-e a szívünk, amikor beszélt hozzánk az úton, amikor feltárta előttünk az Írásokat?” (Lk 24,13-32) az új fordítás szerint.

És szántad, mert szeretted.

Most itt sír lábaidnál és nem mer a szemedbe nézni.

Óh, hajolj le hozzá, s emeld fel szívedhez!

*S a Krisztusban megmutatott örök szerelmedből fogadd vissza Atyánk,
a te megalázott bűnbánó népedet, Ő érte, Fiadért, a mi Megváltónkért!*

*Amen.*¹⁰⁶

A történelmi jelentőségű, ma is sok-sok igazságot feltáró és homiletikai szempontból is kimagasló igehirdetés után, egy karének következett, majd a gyülekezet a – mai számozás szerinti – 370. dicséret 3. versét¹⁰⁷ énekelte az istentisztelet záró énekeként.

Másnap kezdődött a zsinat érdemi munkája. Léván megjelent a csehszlovák kormány képviselőjében dr. Szlávik György kormánybiztos, aki üdvözlő beszédében – többek között – kiemelte az első zsinat történelmi jelentőségét, melyet abban látott elsősorban, hogy a szlovenszkói és kárpátaljai egyetemes református egyház a Csehszlovák Köztársaság fennállásának 5. évében összhangba kívánja hozni egyházszervezetét a fennálló törvényes renddel. A kormánybiztos – a protokolláris köszöntésen túl – az érdemi munka megkezdésekor még egy felszólalást tett. Ebben egyértelművé tette, hogy a csehszlovák minisztertanács megbízta őt azzal is, hogy mint a zsinat kormánybiztosa, végig legyen jelen és kísérje figyelemmel az ülést. Kimondta, hogy az alkotandó zsinati törvények csak úgy fognak érvényessé válni, ha azokat a csehszlovák kormány megerősíti. Ez pedig akkor következik be, ha a zsinat szem előtt tartja azt, hogy az egyház alkotmányát a csehszlovák állam alkotmányával, törvényeivel teljes összhangba kell hozni és beépíti egyházi törvényeibe mindazt, amit a csehszlovák kormány intencióként eddig megfogalmazott és az egyház tudomására hozott.

¹⁰⁶ A Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház Léva városában az 1923. Évi június hó 17-ik napján megnyílt törvényhozó zsinatának jegyzőkönyve. Szerkesztette: Péter Mihály konventi jegyző. Rimaszombat, 1923. – mai helyesírás szerinti átírással.

¹⁰⁷ Az akkor használt énekeskönyv 37. dicséretének 3. verse: „Ó, mi édes Vigasztalónk! / Légy kegyes megoltalmazónk, / Hogy maradjunk útaidban, / Ne csüggedjünk háborúnkban. / Erőddel elménket készítsd, / Gyenge hitünket erősítsd, / Hogy halál és élet által / Hozzad siessünk nagy vágyással. Alleluja! Alleluja!?”

Megismételte azokat az irányelveket, amelyek betartását a csehszlovák kormány elvárta az egyházunktól. Ezek:

1. Az egyház alkotmányának magában kell foglalnia annak határozott és világos becikkelyezését, hogy a szlovenszkói református egyház, a Csehszlovák Köztársaság területén teljesen önálló és minden azonos, vagy hasonló hitvallású külföldi felekezettől, szervezetében teljesen független református egyház.
2. A csehszlovák kormány nem ellenzi, hogy a szlovenszkói református gyülekezetek a Kárpátalja területén lévő református gyülekezetekkel közösen egy egységes egyetemes egyházat alkossanak, természetesen a Kárpátalja autonóm alkotmányának teljes figyelembe vételével.
3. A Csehszlovák Köztársaság alkotmányos törvényei adják meg a zsinat határozatainak azt a szilárd alapot, amelytől a zsinat nem távolodhat el.
4. Az állam alkotmánya és törvényei minden állampolgárnak vallási és nemzeti különbség nélkül egyenlő jogokat és kötelességeket biztosítanak. A meghozandó egyházi alkotmánynak is biztosítania kell minden egyháztag egyenlő jogát és kötelességét. A Csehszlovák Köztársaság kormánya elvárja, hogy a református zsinat teljes egészében biztosítja az egyes egyháztagoknak úgy, mint az egyházi szervezet minden fokozatának egyenlő jogát, nemzetiségi különbség nélkül. Szlovák itt egyértelművé tette, hogy a református egyházban élő szlovák kisebbségére gondol...
5. A csehszlovák köztársaság kormánya meg van győződve, hogy a református egyház szlovák híveinek biztosítja az őket megillető szlovák képviselőket az egyház törvényhozási és közigazgatási közéletének minden egyes fokán. Az egyenlő jogok biztosításának garanciáját a csehszlovák kormány abban látná, hogy a zsinat a szlovák kisebbségnek a szlovenszkói református egyház kebelében külön szlovák egyházmegyét biztosít és a zsinati törvény ezen határozatát a református egyház meg is valósítaná.
6. A szlovenszkói református egyháznak a csehszlovák köztársasághoz való eddigi tisztázatlan viszonyát a csehszlovák kormány provizórikusnak tekintette, s természetes, hogy az új zsinati törvény megalkotásával ez a tisztázatlan helyzet megszűnik. Ennél fogva a zsinati törvény megerősítése után a református egyház szervezete minden fokon ezen új törvényes rend alapján újjáalakítandó.

7. Szlávik kormánybiztos a lelkészképzésről is beszélt. Elmondta, hogy a református egyház és az állam viszonyát eddig nehezítette az is, hogy az itt szolgáló lelkészek idegen államban tanultak és még mindig idegen állam területén nevelteti az egyház a teológusait. *„Elvárható, hogy a református egyház a lelkészképzés terén is teljesen függetleníti magát minden külföldi szervezettől és befolyástól”* – mondta.

Ezután a zsinat megválasztotta a szakbizottságokat az egyes törvény-cikkek feldolgozására. Június 17-től 25-ig, ülésnapokat tartott. Minden napról külön jegyzőkönyv vétetett fel, amit másnap reggel felolvastak és hitelesítettek az atyák. Így tárgyalták végig a törvénytárat, közel 200 oldalnyi egyházjogi anyagot, az egyes §-hoz tartozó módosításokkal, indítványokkal. Az alapul vett törvénytárat – a fenti szempontok figyelembevételével mellett – formailag is az aktuális helyzethez kellett igazítani. Egyetlen példa: az 1923. június 20-án kelt jegyzőkönyvben, az éppen tárgyalt rész kapcsán ezt olvassuk: *„1.§-ban „A magyarországi...” helyébe „A szlovenszkói és kárpátaljai...” teendő”*. Így is végig kellett „javítani” a nem kis terjedelmű jogi szöveget.

Végül a hetedik munkanapon, június 25-én, sor került a törvénytár elfogadására. A zsinati jegyzőkönyv tanúsága szerint, ezen a napon *„11 óra 20 perckor Pálóczi Czinke István püspök buzgó hálaadó imádságával s e gyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésével a zsinat első ülészaka bezáratott”*¹⁰⁸.

Elkészült hát az egyház alkotmánya és törvénytára, vagyis ezáltal és ennek alapján létrejött Csehszlovákiában az önálló református egyház. Ám az egyházi törvényeket az államnak jóvá kell hagynia.

8.4. A zsinati törvények utóélete: az állami jóváhagyás elmaradása

A zsinat elnöksége 1923. július 28-án, vagyis 3 nappal a törvényhozó zsinat első ülészakájának berekesztése után, felterjesztette törvényeit a köztársasági elnökhöz, jóváhagyásra. S itt kezdődött el református egyházunk „kálváriájának” következő szakasza.

¹⁰⁸ A Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház Léva városában az 1923. Évi június hó 17-ik napján megnyílt törvényhozó zsinatának jegyzőkönyve. Szerkesztette: Péter Mihály konventi jegyző. Rimaszombat, 1923.

Egyházunk vezetői az 1790/91. évi XXVI. törvénycikk 4. §-a értelmében jártak el. Ez a törvény kimondta, az evangélikusokkal és a reformátusokkal kapcsolatban, hogy törvényeiket (kánonjaikat) maguk hozhatják meg zsinataikon, de „*az így alkotott kánonok és szabályok csak miután a királyi főfelügyeleten átmentek és helybenhagyást nyertek, bírjanak érvényesség erejével, egyébiránt mindenkben érintetlenül hagyatván a király legfőbb felügyeletének az ország törvényes kormányzói útján gyakorlandó hatalma, épségben maradván fönt nevezett Ő felségének a mindkét hitvallású evangélikus egyház lelki ügyei körül megillető többi királyi jogai is, melyeknek csorbítását Ő felsége sohasem engedendi meg*”¹⁰⁹. Ez azt jelentette, hogy a császárhoz kellett felterjeszteni jóváhagyásra az egyházi törvényeket. Császár híján, egyházunk vezetői a köztársasági elnök irodájába küldték be az elfogadott törvénytárat, Prágába. Bár Szlavik kormánybiztos, a zsinaton is jelezte, hogy a törvényeket a kormánynak kell jóváhagynia.

A válaszra őszig kellett várni. 1923. október 26-án, a szlovenszkói teljhatalmú minisztériumból, magától Kállay minisztertől érkezett a konvent elnökségéhez egy rövid levél, az alábbi tartalommal: „*A szlovenszkói református egyház zsinati törvénytervezetét visszaküldöm azzal, hogy az Iskola és Nemezetművelődésügyi Minisztériumhoz, Prága, szlovák nyelven 17 /tizenhét/ példányban terjesztendő be. Egyidejűleg ajánlom, hogy a kormánybiztosnak, Léván, 1923. június 17-én a zsinat megnyitásakor tett nyilatkozata figyelembe vétessék. Dr. Kállay s.k. miniszter*”¹¹⁰.

Erre nem számított az egyház vezetése. Pálóczi Czinke István, mint a konvent lelkészi elnöke, körlevélben fordult a zsinati atyákhoz, hogy mi legyen? Hogyan fordítsák le az egész törvénytárat szlovák nyelvre? Illetve, lefordítsák-e egyáltalán? Az állami válasz miatt kell-e újra zsinatot összehívni? A zsinati atyák egy újabb zsinat összehívását nem kezdeményezték. Egy részük az állammal fennálló viszony javítására hivatkozva azt válaszolta, hogy fordítsuk le a levelet. Másik részük a református egyház autonómiájára és a református egyház magyar jellegére hivatkozva azt válaszolta, hogy ne fordítsuk le a levelet. Igazi elemzést és érveket csupán két zsinati képviselő írt: Szilassy Béla dunáninneni főgondnok, és Sörös Béla

¹⁰⁹ 1790/91. évi XXVI. törvénycikk 4. §

¹¹⁰ Jozef Kállay teljhatalmú miniszter levele a konvent elnökségének; Pozsony, 1923. október 26. lkt. sz.: 7882 prez.

dunáninneni aljegyző. Szilassy a losonci gyülekezet gondnoka, Sörös a losonci gyülekezet lelkipásztora volt. Minden bizonnyal egyeztettek ebben a kérdésben és Sörös Béla az alábbi választ küldte a konvent elnökének:

„Főtiszteletű és Méltóságos Zsinati Elnökség!

A 115 K.r./1923 alatt a zsinat tagjaihoz intézett felhívásra szerény véleményemet itt jelentem.

I. a tejhatalmú miniszter 7882 eln. sz. leiratára mindenekelőtt egy válaszirat benyújtását látom szükségesnek az elnökség részéről, amely válaszirat a következőkre mutatna rá:

1. Az amit mi felterjesztettünk, nem „törvénytervezet”, hanem elfogadott hiteles törvényszöveg, a törvényhozás egyházi faktora részéről. A kormány ezt ily minőségben tekintse és ellenőrizze.

2. A mi törvényhozásunk nyelve a magyar nyelv volt. Ezen készült az eredeti szöveg. Mi autentikus szöveg gyanánt csak ezt terjeszthetjük fel. A szöveg autentikus szlovák fordítását a mi törvényhozásunk nem is adhatja, mert ha ennek elvégzésére valakit fel is kérne, maga a törvényhozás a fordítás hitelességének megállapítását elvégezni nem tudja, mivel a szlovák nyelvet alig egy-két zsinati tag érti, s a fordítás helyessége a zsinat többsége által nem ellenőrizhető.

3. Az elfogadott törvényszövegnek a törvényhozás másik faktora¹¹¹ részéről való ellenőrző átvizsgálása és jóváhagyásának előkészítése oly adminisztratív funkció, amelynek végzésére ez a faktor, vagy ennek szervei kötelezettek.

4. A zsinat a kormányfeladatra való reámutatással nem akarja a megerősítés ügyét a messze jövőbe kitolni. A gyors elintézésnek útját éppen ezért abban látja, hogy a kormány a maga rendelkezésére álló sok fordító segítségével ezt könnyebben végezheti. A zsinat a maga részéről komolyan vette, amikor a kormány határidőt szabott a törvényhozás elvégzésére és nagy örömeire szolgálna, ha a kormány ily, az egyházra nézve súlyosan hátráltató körülményt a saját feladatának elvégzésével a gyors elintézés útjából elhárítaná.

5. A zsinat nem zárkózik el attól, hogy a törvény a megerősítés után szlovák nyelvre fordítva úgy a szlovák gyülekezeteknek, mint minden illetékes hatóságnak a kezébe adassék. Sőt ezt minden erejéből elősegíteni igyekszik. Az egyház szegénysége azonban most ezt el nem bírná. Ha a törvényhozó

¹¹¹ értsd: az állam.

zsinat költségeihez az állami hozzájárulás megtagadtatott is: e törvényszöveg szlovák nyelvű fordítása annyira elsősorban levő államérdek, hogy ennek elkészítésére – ha végeredményében ezt mégiscsak magunknak kellene előállítanunk, akkor csak egy speciálisan erre a célra fordítandó s erre utalványozott államsegélyre támaszkodva végezhetnők el, – az állam segítsége meg nem tagadható.

II. Ha a kormány e válaszra mégis a zsinatra hárítaná a szlovák fordítás előállításának feladatát, feltétlenül megegyezés volna keresendő az előállítási költségeket illetőleg.

A fentiekben tisztán elnöki funkciókról lévén szó, a zsinat e tárgyban való összehívását szükségesnek nem tartom. Még a fordítás reánk hárítása után is – ami sohasem lehet a zsinat elfogadása nélkül autentikus – az autenticitás kimondására is teljesen elegendőnek tartanám a jóváhagyás tudomásulvétele céljából összehívott zsinat határozatát. Addig pedig a késő jövőre is feltétlenül szükséges és hasznos elvfennntartás céljából szigorúan ragaszkodnák ahhoz, hogy mi csak a törvényhozásban megállapított magyar szöveget tartjuk helyesnek és irányadónak, a szlovák fordításnak helyességét sem ellenőrizni sem garantálni nem tudjuk.

A legmélyebb tisztelettel vagyok a főtiszteletű és méltóságos elnökségnek kész szolgálója:

Sörös Béla ref. lelkész

Az elnökség egyet értett ezzel az indítvánnyal és az 1923. november 3-án, Rimaszombatba megtartott értekezleten – ahol jelen volt Pálóczi Czinke István, Lukácsi Géza, Szilassy Béla, Simon Mihály és Sörös Béla – úgy határoztak, hogy az egyház kész szlovák nyelvre fordíttatni a törvénytárat, de a fordítás hitelességéért nem tud felelősséget vállalni. A 17 példányba való sokszorosítás költségét pedig az államnak kell állnia.

S ezzel a válasszal elindult egy hosszú éveken át tartó folyamat a református egyház törvényeinek állami elismertetéséért. Az egyház és az állam közti egyeztetéseket, informális tárgyalásoknak nevezték, s az egyház részéről ezek lefolytatására Sörös Béla kapott megbízást. A tárgyalások során sikerült közelebb hozni az álláspontokat, de nem sikerült elérni, hogy a csehszlovák állam elfogadja a református egyház törvénytárat. Vagyis egyházunk állami jóváhagyás nélkül élt és szolgált Csehszlovákiában egészen 1938-ig, a visszacsatolás pillanatáig.

8.5. Az államhatalom zsinati törvényekkel kapcsolatos kifogásai

Az állam részéről soha nem adta írásba senki azt, hogy mi a konkrét probléma a református törvénytárral? Az írásos anyagok azt az általánosságot tartalmazzák, hogy „összhangba hozni az egyház törvényeit az állam törvényeivel”. Azért mégis tudomást szerzett egyházunk vezetősége arról, hogy mi is a csehszlovák kormányzat konkrét elvárása. A törvénytár visszautasítása után, bő egy évvel, 1924. december 29-én egy megbeszélésre került sor Pozsonyban, a teljhatalmú minisztériumban. A tárgyalást Štefan Štunda kezdeményezte Balogh Elemérnél.

A miniszterelnökségi egyeztetésen a kormányzat részéről jelen volt dr. Müller Václav minisztériumi osztályvezető Prágából; dr. Moural, Jozef Kállay miniszter helyettesítőjeként; dr. Poničan a miniszterelnökség képviselőjében, dr. Halla, miniszteri tanácsos és kormánytitkár, valamint Kunz Ottokár, Štefan Štunda és dr. Vávro a pozsonyi iskolaügyi minisztérium referátusáról. A református egyház küldöttségét pedig Pálóczi Czinke István, Balogh Elemér és Bertók Béla püspökök, Dr. Lukácsy Géza és Dr. Szilassy Béla főgondnok, Idrányi Barna és Gyalóky László esperek, valamint Nemes Kálmán, somorjai lelkipásztor alkotta.

A megbeszélésről csak egy kéziratos feljegyzést készült, amelyen – beszélgetés közben – az egyházi képviselők rögzítették, hogy az államnak mi a baja a törvénytárral? A jegyzet alapján:

1. az I.-VII. törvénycikk, ugyanazt tartalmazza, mint a korábbi változat, csak az államváltás miatt vannak benne formai változások, pl. „Magyarország” helyett a „Csehszlovákia”, vagy a „Szlovenszko” szót írtak bele;

2. az egyházalkotmány – a csehszlovák kormányzat szerint – ellenkezik az állami törvényekkel, mivel az egyház szuverenitását fölébe helyezi az államnak. Konkrétan azt nehezményezték, hogy pl. külföldi állampolgárokat a kormány engedélye nélkül behívhat az egyház és „funkcióval” bízhatja meg. Lehetnek egyházi tisztviselők, vagy kántorok és tanítók is;

3. nem helyezkedik a köztársaság alapjára és nem illeszti bele magát az egyház a csehszlovák államrendbe,. Erre konkrét példaként azt hozták fel az állam képviselői, hogy az egyház megnevezésében nem a „csehszlovákiai” kifejezést használják a reformátusok, hanem sokszor úgy nevezik magukat, hogy magyar református egyház Szlovenszkon;

4. baj volt az is, hogy az egyházstruktúrában és az egyházi közigazgatásban a régi megnevezéseket használta az egyház. Az egyházmegyék, vagy az egyházkerületek neve túl magyarnak és túl történelminek hatott

a csehszlovák állam képviselői előtt. Azt mondták, hogy a régi állapot folytonossága alapján rendelkezik a református egyház;

5. kifogásolták, hogy az egyházi törvényekben az egyház megtiltja a gyülekezeteknek, hogy a helyi iskolát átadhassák az államnak;

6. nagy hiányosságként mutattak rá arra, hogy a református egyház törvénytára sehol sem fejezi ki az állam iránti hűséget;

7. azt is nehezményezték, hogy korábban a református egyház megnevezésében nem kapott nyomatékot az, hogy „magyar” a református egyház. A törvénytárba és az egyház kommunikációjába pedig erőteljesen most ott van, hogy a református egyház, az magyar református egyház;

8. elfogadhatatlannak nevezték az állam képviselői, hogy az egyházi közoktatási törvény, a református iskolákkal kapcsolatban kimondja, hogy tanár, ill. tanító csak magyar nemzetiségű személy lehet és a református tanítónak kötelező a magyar nyelv ismerete;

9. Az állami értelmezés szerint az egyházi iskolákról és az egyházi közoktatásról szóló szabályozások előnyöket biztosítanak a magyar tannyelvű egyházi iskoláknak az egyházban;

10. és végül azt is szóvá tették, hogy nagy hiányossága a törvénytárnak, hogy nem szabályozza a „tót egyházmegye képviseletét a konventben és a zsinatban”. Az állam képviselői szerint a törvénytárban a szlovák egyházmegye kapcsán tételesen fel kellene sorolni, hogy mely egyházközségek kerüljenek a szlovák egyházmegyéhez.

Ezekkel az észrevételekkel kapcsolatban a tárgyaláson nem született semmilyen megállapodás. A további egyeztetések és informális tárgyalások során soha nem jött elő így az állam képviselőinek konkrét „kívánságlistája”, mint ezen a decemberi találkozón.

Az állam elvárásai és az egyház lehetőségei azonban nem találkoztak ezekben a kérdésekben. Az egyház nem mondhatott le autonómiájáról és az évszázadok alatt kivívott jogairól, s nem tehette meg azt, hogy az alulról építkezés elvét felrúgva, felülről hozza létre pl. a szlovák egyházmegyét. A kereteket megalkották, s az így megteremtett egyházi jogi kereteket a konkrét gyülekezeteknek kellett volna megtölteni tartalommal. Helyettük az egyház, a zsinat, a konvent nem dönthet. Ezt így látták egyházunk akkori vezetői.

Az állami „fenntartásokban”, amelyek akadályozták az egyházi törvények jóváhagyását, azonban szembeűnő egy erős motívum: a „magyar kérdés”. Erre utalva kimondhatjuk: a csehszlovák államnak az egyik legnagyobb problémája az volt a református egyházzal, hogy a Csehszlovákiához került reformátusság 96%-ban magyar volt és meg is akart maradni magyarnak.

9. Püspökeink jellemzése¹¹²

A Dunáninneni egyházkerületben két, a Tiszáninneni egyházkerületben négy, a Kárpátaljai egyházkerületben egy püspök volt az 1918–1938 közötti időszakban.

A Tiszáninneni egyházkerület püspökei:

9.1. Pálóczi Czinke István

Pálóczi Czinke István – Dr. Révész Kálmán, 1920 őszén, Miskolca való távozása után – mint az egyházkerület főjegyző püspökhelyettese, a legzilahabb viszonyok között vette kezébe a kerület, sőt a Csehszlovák Köztársaságba bekebelezett magyar református egyház összes gyülekezeteinek kormányzását, sorsának irányítását. Erre predesztinálta eddigi nagy munkássága és elhivatottsága. Igehirdetése a lelki mélység mellett művészi volt. Imádságai szárnyalók. Senki nem tudta úgy szavakba önteni törékeny emberi nyelven az Istenhez szálló kérést köztünk, mint ő.

1911-ben Rimaszombatban megjelent „Templomi imádságos könyve” a legkedveltebb imádságos könyv volt a maga idejében. Úgyszintén az 1912-ben Debrecenben megjelent „istentiszteleti rendtartása” is. „Konfirmációs kiskáté”-ját, valamint „Elemi népiskolai hittankönyveit” az 1938-ig majdnem mindenütt használták és kedvelték. Neve úgy összenőtt itteni egyházi életünk 20 éves történetével, mint a fa törzse a gyökerével. Az egyházi szervezkedés megindulásától kezdve minden vonalon: a Tiszáninneni egyházkerületben, a konventi üléseken, a zsinati ülésszakokon, a kormányruánál legelső helyen állott. Az egyház és állam között folytatott tárgyalások alatt ő képviselte gerinces kálvinista következetességgel és becsülettel egyházunkat, mint püspök, egyetemes konventi- és zsinati elnök. Igen nehéz sors jutott neki osztályrészül. Fáradhatatlanul, nagy ügyszeretettel munkálta egyházunk és az állam viszonyában a konszolidációt, a kölcsönös megegyezésre való törekvést,

¹¹² Átvétel Csomár Zoltán: A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938.); Ungvár, 1940. könyvből.

azonban az államhatalom reprezentánsai nem értették meg, nem akarták megérteni.

A munka volt számára az élet. Nagy pontossággal vezette a tárgyalásokat rengeteg beadvány, memorandum megírása az ő nevéhez fűződik. Jutalma az államkormány részéről az lett, hogy „irredentának” bélyegezték, bűnbaknak állították, mint olyat, aki egyetlen akadály a annak, hogy a református egyház és állam között a kölcsönös megegyezés nem történt meg.

Pályafutásának utolsó évtizede sorozatos harc volt. Harc a lelkészek, tanítók állampolgárságának rendezése, elmaradt államsegélyük kiutalása, mostoha sorban élő özvegyeink árváink segítése, törvényeink megerősítése a szlovák esperesség törvénytelen felállítása elleni védekezés, egyházi és iskolai sérelmeink orvoslása érdekében. Majdnem évtizedes püspöki munkásságával nemcsak kitűnő adminisztráló készségéről tett tanúbizonyságot, hanem bámulatos munkabírásáról és következetes kálvinista magatartásáról is.

Mikor látta ereje fogyatkozását és az egyre tornyosuló nehézségeket, a Tiszáninzeni kerület 1929. évi július hó 23-án, Kassán tartott közgyűlésén bejelentette lemondását. Lemondó levele rávilágít egyházi életünknek az állammal kapcsolatos néhány fontos mozzanatra, melynek néhány vonatkozását megörökítjük a történelem számára. *„... ahol az egyik fő-fő erkölcsi testületnek az államnak reprezentánsai a másik fő-fő erkölcsi testületnek legelső reprezentánsai előtt nyilvánosan és hivatalosan tett, tehát erkölcsileg kötelező kijelentéseken könnyű szívvel és szemrebbenés nélkül tudnak napirendre térni, ott az én kezemből kiesett az utolsó erkölcsi fegyver is, mellyel egyházam érdekeit sikerrel védelmezhetném, s érette a felelősséget vállalhatnám ... nem a munkába fáradtam bele mégsem (az nekem az élet), de állandó fájdalmat okoz itt lelkésztársaim egy részének bizonytalan sorsa és könnyel sózott kenyere, akiknek állampolgárságát, s ezáltal megélhetését is kérdésessé tették. S ugyanígy fáj iskoláinknak, legdrágább reformációi örökségünknek lassú, de tervszerű elsorvasztása. A régi ideálok szolgálatából való kifogatása ... magam részéről a politikát igyekeztem egyházunktól távol tartani, s ezt a szent intézményt magasabb ideálok szolgálatába állítani. Ha a politika romboló árja kezdett mégis az utóbbi időben gátjainkon átszivárogni, az annak a kísértő ördögnek aknamunkája volt, aki népünket és annak pásztorait előbb a kenyértelenség köves pusztájában hurcolta meg, onnan pedig felvitte az ígéretek csillogó*

hegyére, ahonnan csábító kilátásokat mutogatott nekik ezt mondvá: „mind-
ezt neked adom, ha te is nekem adod a lelkedet”. Lelkiismeretem tiszta és
nyugodt, hogy majd 10 évi püspökségem alatt sem egyházam érdekei sem
az állam törvényei ellen nem vétettem ... János apostol mondását hagyom
rátok szent örökségül: „fiaim, szeressétek egymást!” ... az örökkévaló gond-
viselés nyugodjék meg rajtatok, s az ő anyaszentegyházán”.

9.1.1. ÉLETÚTJÁNAK BŐVEBB KIFEJTÉSE

Pálóczi Czinke István Pácinban (az akkor Zemplén vármegye, ma Bor-
sod-Abaúj Zemplén megye) született 1855. november 18-án. Sárospata-
kon tanult 1866–1878 közt, ahol az elmondások és a leírások alapján is
kitűnő diák volt, s ahol már kisgimnazista korában verseivel és bírálata-
taival tűnt ki, különösen az Erdélyi Önképző körben. Leírások említik,
hogy VIII. osztályos korában 4 díjat nyert¹¹³. Teológusként minden évben
elvitte a Vay-kettős díjat (néha első, néha második helyeztként, néha
dicséretet kapott). A teológusok seniora 1878–1879-ben és ekkor már
progimnáziumi tanár. Azután Patakon volt káplán és hitoktató. 1882-
ben Erdőbényén lett pap. Ide előbb Kovácsy Sándort, majd Nagy Ignácot,
azután Abaházi Istvánt hívták meg, majd, mikor ő is visszalépett, Czinke
Istvánt. Az alsózempléni egyházmegye nem akarta a választást megerő-
síteni, de az egyházkerületi közgyűlés helybenhagyta. Itt vette feleségül
Eperjessy Erzsébetet, akivel 1933-ban bekövetkezett haláláig élt boldog
házaseletet. 1889 áprilisától 1895 augusztusáig egyházmegyei aljegyző
volt. Ekkor tisztségéről – kerületi aljegyzővé történt megválasztása foly-
tán – lemondott. Már 1894 őszén, mint helyettes aljegyző szerepelt az
egyházkerületen. 1896-tól Rimaszombatban lelkészkedett, ahol egyúttal
a gimnáziumban volt vallástanár. Mint lelképásztort 28 szótöbbséggel vá-
lasztották meg. A gömöri egyházmegye időszaki – 1895. október hó 8-án,
Tornalján tartott – ülésében Czinke István rimaszombati lelkésszé 1895.
június 9-én történt választását megsemmisítette, s új választást rendelt
el, de az egyházkerület időszaki tanácsa november 19-én megerősítette
Czinke Istvánt. 1895-től 1911 őszéig aljegyzője volt az egyházkerületnek.
1896 őszétől 1904 tavaszáig kerületi missziói előadó, 1898 tavasza óta
tanügyi bizottsági tag. 1904 tavasza óta előadója, s jegyzője, 1906 ősze

¹¹³ Dr. Marton János (szerk.): Pálóczi-Czinke István emléklapok, Sárospatak – 1942, 19. p.

óta elnöke ennek, 1918-ig. 1914-ig pedig a nem református községi iskolába járó tanulók vallásügyi előadója. Egyházmegyéjében 1898-ban (miután társai: Dusza és Kálniczky visszaléptek) 24 szavazattal tanácsbíró, majd tanügyi bizottsági elnök lett. 1914 májusában helyettes esperes, majd a június 18-i gyűlésen 48-ból 27 szavazattal esperessé választott. 1911 őszétől 1914-ig egyházkerületi tanácsbíró volt. 1917-ben főjegyzője lett a Tiszáninneri Református Egyházkerületnek. Az 1891-i zsinatnak pót-, a II. és III. budapesti zsinatnak rendes tagja, a gömöri egyházmegyének 1914 és 1917 között esperese is volt. A sárospataki főiskolai igazgató tanácsnak 1915 ősze óta volt tagja. 1921–1929 közt az elszakított Tiszáninneri egyházkerület püspöke, a konvent, s a zsinat lelkészi elnöke lett. 1929-ben települt le Miskolcra, majd később Budapesten lakott. 87 éves korában, 1942. július 17-én hunyt el.¹¹⁴

Szorgalmas írói működést fejtett ki. Sok cikke jelent meg az egyházi lapokban, főleg a Sárospataki Lapokban. Önállóan kiadott művei: Ima 1879. márc. 15-én. (Sárospatak, 1879.) Kiáltó szó a prot. leánynevelés érdekében. (Uo. 1880.) Bánat az örömben (Beköszöntő prédikáció Erdőbényén). (Uo. 1882.) A prot. egyház halottai (Prédikáció az erdőbényei templom százéves ünnepén). (Uo. 1886.) A galamb és az olajfalevél (Prédikáció az 1791. XXVI. tc. százados ünnepén). (Uo. 1891.) A zászló (P. E. I. L. 1892.). Az Isten országa nem beszéd, de erő (Beköszöntő Rimaszombatban). (Rimaszombat, 1896.) A magyarok Istene (Prédikáció a millenniumkor). (Uo. 1896.) Ünnepi beszéd március 15-én. (Uo. 1897.) Az Isten országa és a felekezetek. (Rozsnyó, 1900.) Rákóczi-ünnepi beszéd. (Rimaszombat, 1903.) A socialismusról. (Uo. 1903.) Imádságos könyv templomi használatra. (Uo. 1904.) (II. kiad. uo. 1911.) Imádság Rákóczi hamvainak hazahozatalakor. (Uo. 1906.) Imádságok és vallástételek a vallásos nevelés céljaira... (Uo. 1906.) (II. kiad. 1910., III. kiad. 1926.) Ref. istentiszteleti szertartások. (Debrecen, 1913.) Imádság I. Ferenc József halálára. (Rimaszombat, 1916.) Az örök tűz (Prédikáció a reformáció négyszázéves fordulóján). (Uo. 1917.) Próbák tüzeiben (Prédikáció). (Miskolc, 1918.) A harmadik nagy aratás (Püspöki székfoglaló és lelkészszentelő beszéd). (Rimaszombat, 1921.) Pedig mi azt hittük (Prédikáció zsinatmegnyitó istentiszteleten). (Léva, 1921.) Az idvezítés története (tankönyv). (Rimaszombat, 1923.) A mi hitünk és életünk (Konfirmációi káté). (Uo. 1923.)

¹¹⁴ Dr. Marton János (szerk.) i. m: 19. p.

(Szlovákul is.) A Krisztus anyaszentegyháza (Egyháztört. tankönyv). (Uo. 1923.) (II. kiad. 1925.) Ker. hit és ker. élet. (Uo. 1924.) A ref. vallás- és énektanítás tervezete. (Uo. 1925.) Az elkeseredett próféta (Prédikáció Jókai születésének 100. évében). (Nagykapos, 1925.) A zsoltárok (*Szenci Molnár Albert* nyomdokain). (Miskolc, 1938.) Ő szerkesztette a csehszlovákiai ref. énekeskönyvet (1925.), melyben tőle is van 29 eredeti és egy fordított ének. Kéziratban is vannak művei.

9.1.2. MOZZANATOK PÁLÓCZI CZINKE ISTVÁN ÉLETÉBŐL¹¹⁵

Pálóczi Czinke István egyéniségének sokoldalúsága, szellemének szíporázó éle az idegen megszállás éveiben áldás volt az elszakított magyarság számára. Szolgálatának ebből a részéből mutatunk be néhány jellemző képet, amely nemcsak bátorságát, hanem szellemének páratlan rugalmasságát és színgazdagságát is mutatja.

A gömői magyarság a megszállás első hónapjainak idegbénító hatása alól felocsúdva, Rimaszombatban aratási ünnepet rendezett. A gömői kiscsapatok az itt maradt földbirtokosokkal nagy számban vonultak fel erre az ünnepre. A magyar gazdaszövetség zöldszínű lobogóját ekkor avatták fel, s a több ezer főnyi tömeg előtt beszélt Czinke István is. Beszédét ma is emlegetik. Felment az emelvényre és a magasra emelt zöldszínű lobogóra emelve szeméit, így kezdte beszédét: „A három színből csak te maradtál.” Azután szólott a föld szeretetéről, a szülőföld varázsáról, arról, hogy a zöld nemcsak a gömői lankákat, hanem a mi reménységünket is kifejezi. A gyűlésen jelenlévő cseh rendőrbiztos tehetetlen mérgében rágta ceruzáját, de Czinke István mesteri fogalmazásába nem tudott belekötni. Beszéde csodálatos erővel rázta fel a gömői magyarságot. A gyűlés résztvevői a vármegyeházán székelő zsupáni hivatal elé vonultak és elénekelték a magyar himnuszot. A cseh rendőrség és csendőrség nem merte feloszlatni a magára eszmélt magyar tömeget. Rimaszombatban a megszállás alatt a vasárnapi istentiszteleteken mindig ott volt a cseh detektív. Az ige hirdetés képei között azonban nehezen tudott eligazodni. Czinke István prédikációjában mindig volt valami „gyanús”, amit „államellenesnek” lehetett minősíteni... A rendőri jelentések hevenként futottak be Pozsonyba.

¹¹⁵ E fejezet elsősorban Varga Imre kéziratossá közzétételének átvétele.

Egy alkalommal Lukács Géza konventi világi elnökkel, Sörös Bélával és dr. Szilassy Bélával együtt megjelent Czinke István, Kállay teljhatalmú miniszternél Pozsonyban. Egyházunk helyzetének, az állampolgárság nélküli lelkipásztorok államsegélyének a kérdése mellett sok mindenre kiterjedt a beszélgetés, s egyszer csak kinyitja Kállay miniszter íróasztalának egyik fiókját és hatalmas iratcsomagot vesz elő: „Itt vannak az ön predikációiról a rendőri jelentések” – fordult a miniszter Czinke István felé. „Amit a szószéken mondok – válaszolt Czinke István – azért csak az Úristennek vagyok felelős”. Továbbra is kemény és hajthatatlan maradt.

Egyházpolitikája határozott és világos volt. A magyarság nem élhet kegyelem-morzsákon. Magatartását történelmileg is kialakult és igazolt lelkisége irányíthatja csupán. Az egyéni szenvedések nem befolyásolhatják a nagy közösség egyetemes érdekeit. Ellensége volt a feltétel nélküli és gerinctelen meghódolásnak. Ezt a meghatározást sokan nem értették meg. A csehszlovák uralom igyekezett az egyház keretén belül is negatív hangulatot gerjeszteni Czinke István egyházpolitikája ellen – kisebb-nagyobb sikerrel. Az úgynevezett „egyházi aktivizmus” már a lelkészek külön megszervezéséről álmodozott, s ebben az ügyben Kassán össze is ültek a lelkipásztorok. Czinke Istvánnak az öt kenyérről és két halról szóló igehirdetése 20 perc alatt megoldotta ezt a kérdést. Az összejevetelen résztvevők között nem akadt senki, aki a magyar református egyház hivatalos egyházpolitikáját kifogásolta volna. Mindenki előtt világos volt, hogy sorsunk beletartozik a nagy magyar sorskérdésbe. Attól nem különíthető el. Mivel Trianonban az egész magyarságra ránehezedett a súlyos kereszt, magunkat alóla ki nem vonhatjuk. Szendvedésünket tudatosan, és a jobb jövő reménységében, a bűnbánat útját járva kell hordoznunk. Általa és benne tisztul a lélek. A magyar lélek is.

Mint püspök, 1921. augusztus 19-én, a többi között ezt is írja az egyik esperesnek: „Némely lelkésztársunk önhatalmúlag új, és pedig kettős nyelvű, vagy horrendum dictu: tisztán tótnyelvű hivatalos bélyegzőt vett használatba. Fegyelmi eljárás terhe alatt figyelmeztetendő minden gyáva, vagy túlélelmes lelkész, hogy mindaddig a régi pecsétnyomót és bélyegzőt használják hivatalosan, míg az ellenkezőre egyházi főhatóságuktól utasítást és felhatalmazást nem kapnak.”

A felszabadulás utáni következő nyáron jött el váratlanul Rimaszombatba. Megnézte a templomot, s a boldogságtól könnyes szemmel gyönyörködött az újra magyarrá lett Rimaszombatban, s benne az izmoso-

dó református gyülekezetben. Minden érdekelte. Emberek és munkák. A gyülekezet s az egyes szervek munkája. A szolgálat és a lelkiiség. Megható volt, amint meleg szeretettel simogatta lelkipásztori magvetésének aratásra érett kalászeit.

A lelkipásztori élet terheiről és gyönyörűségéről beszélgettünk. Mikor azt mondtam, hogy Isten a rész szerint való ismeretből is milyen sokat adott neki (I. Kor. 13, 12.), azzal válaszolt: „Igen, hálátlan lennék, ha nem tennék bizonyosságot arról, hogy Isten nemcsak sokáig éltetett, hanem kegyelmével is állandóan erősített. Áldott legyen, hogy imádságainkat meghallgatta!”

A Hóreb hegyén túl ráléphetett az ígéret földjére.

9.2. Péter Mihály

Péter Mihály gálszécsi lelkész, püspökhelyettes főjegyző. Az 1929. évi november 10–11-én, Rimaszombatban megtartott kerületi közgyűlésen iktatták be püspöki tisztségébe, Tornallyay Zoltán főgondnokkal együtt.

Odaadó, hűséges munkájával beírta nevét egyházunk történetébe. A szlovák kérdés nagy székértője volt. Irodalmilag is foglalkozott e kérdéssel. Értékes irodalmi munkásságot fejtett ki. Mint egyháztörténész nagy szorgalommal kutatta a múlt eseményeit. Két kötet „papi dolgozat”-tal gazdagította igehirdetésünk irodalmát, ezen kívül számtalan hírlapi cikkben, ügyes dialektikával védte meg református egyházunk és magyarságunk ügyét a sorozatos támadásokkal szemben.

Rendíthetetlen bátor harcos volt. Határozott és következetes magatartása miatt állandó támadásoknak volt kitéve, sebeket kapott és sebeket osztott. Nem torpant meg egy pillanatra sem, akár az államhatalom exponensei, akár a szlovák gyülekezetek vezetői, akár saját gyülekezetének libertinusai törtek ellene a gyűlölet fanatizmusával. Végso küzdelmig állta a harcot, amely végül is, rövid 3 év után letörte, s a nagy harcos 1932. december 30-án, visszaadta sok küzdelmet kiállott lelkét Teremtőjének.

Péter Mihály püspök működését Tornallyay Zoltán egyházkerületi főgondnok a Tiszáninenni egyházkerület 1933. évi január 31-i, kassai rendkívüli közgyűlésén elhangzott emlékbeszédében a következőképpen jellemezte: „...*Péter Mihály püspök meghalt... kiesett kezéből az írótolla, a hívő lélek bibliája és a harcos ember fegyvere. Ezekkel védelmezte és szolgálta anyaszentegyházát sokat szenvedett és szenvedő magyar népét az írott tör-*

vény szentségét, puritán elveit és végre: megtámadott, meghurcolt, de tiszta makulátlan becsületét ... bátor, elszánt lélek volt. Küzdeni vágyó elme, a kötelességteljesítés mintaképe. Puritán, egyenes jellem és olyan férfi, aki nem játszott a szóval, aki nem ismerte a kerülő utakat, aki nem dolgozott hát mögött soha ... a küzdelem volt Péter Mihály egész életének fundamentuma, de ez lett végül a balvégzete is ... Állta a harcot felemelt fővel, a nyílt küzdőtéren. De megsebesült és pedig saját otthonában, saját hívei között. Ez a kétéves lassú harc megörölte, testben és lélekben ... Péter Mihály igaz ember volt, jó pap volt és nagy püspök volt ... megérdemli, hogy életét odaállítsuk a jövő nemzedék elé példaképpen arra, hogy élt és hogyan halt meg egy igazi kálvinista pap, egyházáért és nemzetéért”.

9.3. Idrányi Barna

Idrányi Barnát 1933. május 10-én iktatták be a Tiszáninnen új püspökévé. Nagyszalanci lelkipásztor volt, az Abaúj-tornai egyházmegye esperese. 50 éves egyházi és közéleti munkásságot jutalmazott a Tiszáninneri egyházkerület, amikor választása Idrányi Barnára esett, aki 1892-ben kezdte lelkészi szolgálatát. 1921-től az Abaúj-tornai egyházmegye esperese volt. Püspöki tisztségét csak rövid ideig viselte, mert 1933. szeptember 22-én, 73 éves korában, 50 éves lelkipásztori, 12 éves esperesi és 4 hónapos püspöki szolgálata után, Göncön bevégezte földi pályafutását.

A Tiszáninneri egyházkerület 1933. október 11-i közgyűlésén így emlékezett meg róla: „... mint lelkipásztor, mint esperes, mint nyugdíjintézeti igazgató, egyetemes konventünk és zsinatunk tagja, végül mint kerületünk püspöke, mindig elől járt a munkában. Gazdag tapasztalati tudásával, éles judíciumával, s a gyakorlati élet biztos ismeretével nélkülözhetetlen faktor volt a legnehezebb kérdések megoldásánál. Munkakészségénél és munkabírásiánál csak a szeretete volt nagyobb ... egyházkerületünk nemcsak püspökét, de atyját is elveszítette benne. Hálás szívünk őszinte fájdalommal, de az isteni kegyelem vigasztalásában bízva örökítjük meg nevét egyházkerületünk történetében”.

9.4. Dr. Magda Sándor

Dr. Magda Sándor, csicseri lelkipásztort, egyházkerületi főjegyzőt, 1934. március 20-án, a Kassán megtartott egyházkerületi közgyűlésen iktatták

be püspöki tisztségébe. Rátermett ember került a kerület élére. 1914-ben „Magyar egyezményes filozófia” c. értekezése alapján filozófiai doktorátust szerzett Budapesten. 1925-től egyetemes egyházunk hivatalos lapjának a Református Egyház és Iskola c. lapnak felelős szerkesztője volt egészen 1935-ig. 1926-tól a losonci teológián a filozófia és pedagógia előadója. Püspöksége előtt egy évnyi tanulmányútra ment Angliába és Skóciába, ahol az egyházak belmissziói- és szociális életét tette tanulmányai tárgyává, s az ottani egyházi élet vezető embereivel nagy értékű összekötéseket sikerült teremtenie.

Rátermettségét, munkásságának elismerését, beiktatása alkalmával így fogalmazták meg „...ragyogó szellemi képességeit nemcsak egyházában, hanem egyházmegyéjében, az egyházkerületen, konventen, a hivatalos lapban, mint annak főszerkesztője, a losonci teológián, mint annak egyik szakelőadója, mindenkor teljes elismeréssel teljesítette. Lelkiismeretessége nagy munkakedve és szorgalma zseniális adminisztratív és pénzügyi képességei fajához, nemzetéhez való törtetlen ragaszkodása, magas képzettsége, előkelő külföldi ismeretségei, nagy nyelvi tudása predestináltak méltóságodat a püspöki székre, s így a kerület bizalma minden tekintetben érdemes férfúura esett”.

Dr. Magda Sándor öt és fél évre terjedő püspöki működése alatt fényesen meg is felelt a belé helyezett bizalomnak. Rögös úton és nehéz körülmények között vezette és intézte bölcs belátással a kerület ügyeit, de a próbák között is erős tudott maradni és kemény kézzel irányította a kormányzása alá tartozó gyülekezetek életét. Csak a Tiszáninneri egyházkerületnek volt „szlovák problémája”, s a csehszlovák kormányzat, valahányszor református egyházunk felé sújtott, annak 96 %-ban magyar jellege miatt, akkor rendszerint a Tiszáninneri kerület vezetőségének hátán csattant az ostor. De ne csak az elfogult cseh centralista politikának kívülről jövő támadásai ellen kellett védekeznie és azt határozott bizalommal és magyar becsülettel visszautasítania, hanem egyetemes egyházi közéletünk belső életében jelentkező, ellene és gondnoktársa ellen irányított harcok ellen küzdve, eredményesen küzdött az egyház belső konszolidációjáért, s a törvényes szervek határozatainak pontos végrehajtásáért. E helyen is leszögezzük, hogy az igazságért harcolt.

Tényleges püspöki tisztsége a visszacsatolással szűnt meg.

A Dunáninneri egyházkerület püspökei:

9.5. Balogh Elemér

Balogh Elemér, pozsonyi lelkipásztor, templómépítő, egyháztörténész, könyvgyűjtő, polihisztor. 1921. június 22-én iktatta be Pozsonyban tiszt-társa Pálóczi Czinke István.

1895-től volt pozsonyi missziói lelkész, ő alapított meg a pozsonyi gyülekezetet. Mint kutató tudós, bejárta Európa országait. Járt Ázsiában, Afrikában, Amerikában. Gyalog járta végig azokat a helyeket, amelyeken gályarabjainkat végighurcolták annak idején. Egyháztörténészként, főleg a gyászévtizedet kutatta. Számos írása és tanulmánya jelent meg, amit angolból fordított.

1929-től, Pálóczi Czinke István távozása után, konventünk lelkész-elnöke lett, s így az egyetemes egyház minden gondja és terhe az ő vállára nehezült. Jó külföldi kapcsolatait is felhasználta az egyház érdekében.

Balogh Elemér püspökön utolsó éveiben erőt vett a testi gyengeség és fogyatkozás, de kitartott végig a posztján, amikor 1938. április 16-án ki nem hullott kezéből a toll és elé nem szállott lelkéből az élet.

9.6. Sörös Béla

Balogh Elemér halála után püspökválasztást tartottak az egyházkerületben, s az 1938. július 4-i, érsekújvári szavazatbontás eredményeképpen, Sörös Béla losonci lelkipásztor, teológiai igazgató lett a püspök.

Teológiai tanulmányait Pápán, Kolozsvárott és Budapesten folytatta, Edinburghban fejezte be. Hazatérte után, a századfordulón, Szász Károly püspök mellett lett segédlelkész. Majd Budapesten az Országos gyűjtőfogházi lelkésze, a Lorántffy Zsuzsanna Egylet és a Skót Misszió lelkésze lett. Öt évnyi szolgálatot követően, 1905-ben hívta meg őt a losonci gyülekezet az első lelkészi állásba. Irodalmi munkássága sokoldalú. Legkiemelkedőbb munkája: „A magyar liturgia története” (1904). Nagy vesztesége egyházi irodalmunknak, hogy egyházi beszédeit nem íratta le, így azok teljesen elvesztek az utókor számára.

Munkásságának derekas része a csehszlovák időszakra esik, amikor a csehszlovák hatalom hivatalos tényezői: az új államalakulat legveszedelmesebb emberének tartották. Bátran és nyíltan hitet tett a magyar nem-

zeti gondolat mellett, amiért több alaklommal letartóztatták és bebörtönözték.

Egyetemes egyházunk hamar felismerte egyéni értékét és sokszor munkarejét meghaladó megbízást adott neki. 1925-ben őt bízta meg az egyetemes konvent a losonci teológia igazgatásával, melyet 13 évben keresztül, egész lélekkel és sajátosan egyéni, szuverén hatalommal vezetett.

Ő vezette az egyetemes egyház megbízásából a csehszlovák államhatalom kiküldötteivel egyházi törvényeink jóváhagyására irányuló „információs” tárgyalásokat. Az 1928. évi pozsonyi zsinat ülészakán, mint az egyház és a csehszlovák állam közötti viszony legfőbb szakértője, ez ügyek előadói tisztét ő töltötte be és 1929-ben tovább folytatta az „információs” tárgyalásokat. Nemcsak befelé képviselte egyházunkat, hanem kifelé is. 1923-ban részt vett a presbiteri világszövetség zürichi, 1925-ben a cardiffi és 1935-ben a podjebradi nagygyűlésén.

Rövid ideig viselte a püspöki tisztséget, mert 1938-ban jött a visszacsatolás. Munkásságának elismerésként 1939-ben a Magyar Országgyűlés örökös felsőházi tagjává választották. 1939. október 2-án, 63 évesen halt meg.

A Kárpátaljai egyházkerület püspöke

9.7. Bertók Béla

Az alapos tudású és nagy gyakorlati felkészültségű lelkipásztor kezdetől fogva mindig többre bíztatik. 1914. április 15-től, a 65 anyaegyházat számláló Beregi egyházmegye esperese, 1923. június 7-től a Kárpátaljai egyházkerület püspöke. Már fiatal korában, mint újságíró, felismeri az írott szó, a nyomtatott betű, a könyv és a nyomda óriási hatalmát. Mint püspök, megindítja a „Szeretet” című néplapot, minden évben kiadja a „Szeretelnaptárt” és egyetemes egyházunk iratterjesztésének alapját rakja le a „Szeretet kiskönyvtára” elindításával. A Beregi egyházmegye és a Kárpátaljai egyházkerület számára nyomdát vásárol, melyet „Kálvin nyomda” néven üzembe állít Beregszászon. A szervező, könyvnyomtató és -terjesztő reformátorok alakja elevenedik meg benne előttünk, aki főképpen a nyomtatott betűn keresztül akarja terjeszteni az evangélium világosságát.

Mint püspök, mindjárt működése elején megszervezte a kerületi belmissziói lelkészi állást és a missziói munkát új alapokra fektette. Lelkes pártfogója volt a külmisszióknak is. A csehszlovák kormányzat egy évtizedig nem ismerte el püspöki tisztében, és csak 1933-ban vette fel vele hivatalosan a kapcsolatot. Balogh Elemér püspök halála után, 1938-ban, ő lett az egyetemes konvent elnöke, azonban a visszacsatolás következtében ezt a tisztségét jóformán nem is gyakorolta. A felszabadulás után lemondott püspöki tisztéről és csupán tiszteletbeli püspöki címét tartotta meg.

10. A Losonci Teológiai Szeminárium

Az 1925-ben megnyílt losonci Református Teológiai Szeminárium, az akkori Csehszlovákia egyetlen magyar nyelvű felsőoktatási intézménye volt.

10.1. Az előzmények

A századelő nagypolitikai eseményeinek egyik lecsapódása az lett a Csehszlovákiához kerített magyar reformátusságra nézve, hogy lelkész- és tanítóképző intézet nélkül maradt ez a mintegy 230.000 lelket számláló református közösség. Eleinte úgy gondolták, ez a helyzet csak átmeneti, ám amikor 1920. június 4-én aláírták a Trianoni békeszerződést, akkora már egyházunk több felelős vezetője jól látta, hogy ez nem egy ideiglenes állapot lesz, itt „be kell rendezkedni”.

Az önszerveződés sürgős teendői között, már az első időkben megjelent egy saját lelkész- és tanítóképző intézet felállításának igénye. Egyházunk belső levelezésében már 1919-ben is találunk ilyen információkat. Ám az első jelentősebb lépés 1920 őszén történik meg. A szeptember 8-án kelteztet, s a csehszlovák köztársasági elnökhöz intézett Memorandumban, a felvidéki reformátusság igényeinek sorában egyebek mellett ezt is olvashatjuk: *„a magyarországi egyetemes református egyházból való kiszakítatásunk folytán elveszítettük mindazokat az állami és egyházi erőforrásokat, melyekből idáig tápláltuk élni segítettük gyülekezeteinket és iskoláinkat. Sőt elveszítettük intézményeinket is: nyugdíjintézetünket, özvegy-árva gyámintézetünket, országos egyházi közalapunkat, s összes alapítványainkat. Nincs több lelkészképző akadémiánk, nincs tanító- és tanítónőképző s leánynevelő intézetünk. Nincsenek középiskoláink”*. Pálóczi Czinke István, rimaszombati lelkipásztor, tiszánineni püspökhelyettes és Patay Károly, alsó- és felsőcseszei lelkész, barsi esperes, dunántúli helyettes püspök, a Memorandum lelkészi aláíróiként azt is kérték az elnöktől, hogy a csehszlovák államkormányzat *„tegye lehetővé a ref. lelkész és tanítóképzéshez szükséges képző intézet és theol. akadémia felállítását s annak berendezéséhez, fenntartásához, tanárai korszerű díjazásához adja meg mind-*

azokat az állami hozzájárulásokat, amelyeket bármely más felekezet, vagy egyesek, vagy társulatok, intézmények részére ily célokra biztosít, s amelyeket az állam részünkre a múltban is biztosított.” Az állam nem támogatta ezt az igényt. Ma már látjuk, a legfőbb gond az volt, hogy Csehszlovákia nemzetállamban – csehszlovák nyelvben és csehszlovák nemzetben – gondolkodott, s ezt az elképzelést zavarta a 96 %-ban magyar hívekből álló református egyház.

10.2. Közben az állam is teológiát akart

Az állam részéről is megfogalmazódott egy – korábban fel sem merülő – igény. Az elnökhöz és a szlovenszkói tejhatalmú miniszterhez intézett memorandumokra válaszolva, a csehszlovák államhatalom egyértelművé tette, hogy a lelkészképzés kérdésében a minisztérium fenntartja korábbi álláspontját, hogy Csehszlovákiában csak az lehet lelkész, aki az ország területén végezte el a VIII. gimnáziumi osztályt és érettségizett.

Egyébként teljesen eltérő volt az egyház és az állam elképzelése a református lelkészképzés megoldásáról. Az állam, egy az evangélikusokkal közös protestáns teológia felállítását szorgalmazta, ami Pozsonyban működött volna – állami támogatással. A református egyház – hivatalosan ki nem mondott – ám legnagyobb fenntartása az evangélikus egyházzal szemben nem hitelvi, hanem nyelvi és nemzetiségi aggály volt. Nem akartak egy szlovák dominanciával működő teológiát. Esély mutatkozott arra is, hogy már ebben az időben, Prágában tanuljanak a református teológusok. Az egyházvezetés részéről, Sörös Béla, a majdani losonci teológia igazgatója mondta ki bizalmas körökben, hogy „Prága nem, mert cseh huszita papokra nincs szüksége a magyar református egyháznak”. Teljesen világos és teljesen érthető a magyar nemzethez és a magyarsághoz való erőteljes kötődés. A csehszlovák állami szándék sem volt nemzeti szándékoktól mentes. Az iskolaügyi és nemzetművelődési minisztérium referátusa, még 1923 áprilisában, két hónappal a lévai zsinat előtt is a pozsonyi közös protestáns teológiai fakultás mellett érvelt. Rezníček megbízott ezt írja a konventnek, hogy *„az egyetemes konvent feladata és a református egyház érdekében áll, hogy az illetékes egyházi főhatóság előterjessze a megalakítandó protestáns teológiai fakultásra vonatkozó tervét, melyben adjon részletes felvilágosítást az álláspontjáról. Egyébiránt ugyanez a fel fogása Dr. Kállay József tejhatalmú miniszter úrnak is, melyet kifejtett az*

1923. március 10-én tartott konferencián, a református egyház jelenlévő képviselői előtt¹¹⁶.

A konvent felvette a kapcsolatot az evangélikus egyhazzal is. Pálóczi püspök 1923 áprilisában, levélben kért tájékoztatást a tejhatalmú minisztertől, hogy milyen konkrét elképzelései vannak a kormánynak erről a közös fakultásról? És ugyanezt kérdezte meg – két levélben is – Jánoska György evangélikus püspöktől. Pozsonyból nem jött válasz, de a liptószentmiklósi evangélikus püspökségről igen. Jánoska püspök válaszlevelének érdemi része így szól: *„Ami a tervezett közös protestáns theol. fakultásra vonatkozó kérdéseit, különösen pedig azt a kérdést illeti, miképp tervezi a kormány ezt a közös fakultást, arra én tájékoztató, vagy éppen megnyugtató választ nem adhatok, mivel én sem ismerem a kormány álláspontját, kivéve azt, hogy a kormány csakis egy közös fakultás tervéről kész velünk tárgyalni. Igénytelen véleményem szerint az önök konventjének az volna a feladata: kimondani, hogy kész a közös theol. fakultás felállításáról a mi egyházunkkal és a kormánnyal tárgyalni s evégből bizottságot küld ki. A tárgyalások feladata lesz a kérdés megoldására vezető utat-módot megtalálni és megállapítani mindazon alapvető részleteket, amelyeket Főtiszteletűséged b. levelében felsorolt¹¹⁷.”*

Ebből a levélből okkal feltételezhető, hogy a közös teológiai fakultás felállítása inkább a kormánynak állt érdekében, sem mint az érintett egyházaknak. Ezt az alapos gyanút erősíti azt is, hogy az 1923 júniusában, Léván megtartott törvényhozó zsinaton, Dr. Szlávik György zsupán, kormánybiztosi minőségében a következő szavakat intézte a református zsinati atyákhoz: *„A református egyháznak az államhoz való eddigi tisztázatlan viszonya számos nehézségnek vált forrásává. Ezeket a nehézségeket csak gyarapította az a körülmény, hogy a református egyház lelkészeit eddig idegen állam területén neveltette. Remélhetőleg, sőt joggal elvárható, hogy a református egyház a lelkészképzés terén is teljesen függetleníti magát minden külföldi szervezettől és befolyástól. Az állam készséggel nyújt segédkezet ahhoz, hogy a református egyház lelkészeit egyetemi nívón az állam területén belül nevelhesse és képezhesse.”*

¹¹⁶ Az Iskolaügyi és Nemzetnevelési Minisztérium Referátusának levele az Egyetemes Református Konventhez; kelt Pozsonyban, 1923. április 21-én, 22569/III-1923 ikt. számmal.

¹¹⁷ Jánoska György ev. püspök levele a Református egyetemes egyház elnökségének; kelt Liptószentmiklóson, 1923. április 12-én; 2137/1923 ikt. számmal.

Ebből a „készséggel nyújtott segítő kézből” nem kért a református egyház. A lelkész- és tanítóképzés megoldatlan ügye napirendi téma volt a felvidéki református közéletben.

10.3. Egyházi elképzelések a saját teológiáról

A lelkészképzés kérdése az egyházon belül már a szervezkedés első pillanataiban hangsúlyos szerepet kapott. Csakhogy nem volt mit szervezni és nem volt, aki szervezze. Hiszen nem volt önálló egyházstruktúra. A három egyházkerület is csak 1921-ben alakult meg és a törvényhozó zsinatra csak két évvel később kerül sor Léván... Az egyházkerületek megalakulása után viszont megkezdte munkáját a Református Egyház Egyetemes Konventje. 1922. május 17-én már határozatot is hoztak a teológia ügyében. Ez kimondta, hogy az egyház elsőrendű érdeke a teológia és tanítóképző felállítása. A teológia esetében a helyszín Rimaszombat lehet, s az egyház reméli, hogy a város telek és épület felajánlással segít. Tanítóképzőt Komáromban lehetne felállítani. A további teendők ellátására a konvent bizottságot hozott létre Pálóczi Czinke István elnöklete alatt. Az előkészítő bizottság tagja volt: Balogh Elemér dunáninneri püspök, Réz László rosznyói lelkipásztor, a Református Egyház és Iskola akkori szerkesztője és Sörös Béla losonci lelkipásztor. Konkrét feladatuk: meg lettek bízva az intézetek felállításával kapcsolatos „szükségletek egybeállításával”. A teológiának – lehetőség szerint – már az 1922/23-as tanévben meg kellett volna nyílnia. A konvent pedig megpróbálta a lehetetlent: államilag elismertetni egy saját lelkész- és tanítóképző intézetet, s egyben felkérni a kormányt: engedje meg, hogy amíg nincs saját teológiánk és tanképzőnk, addig Magyarországról hozzassunk lelkészeket és tanítókat. Persze mindebből nem lett semmi. A konventi ülés eredeti – még kézzel írott – jegyzőkönyve érdekes részleteket tartalmaz. A jegyzőkönyvből törölték az alábbiakat: *„a zsinat majd adót fog kivetni a teológia és tanítóképző fenntartására és kéri a lelkészeket, és a református világi urakat, hogy fölösleges könyveiket ajánlják fel a teológia könyvtára számára, mert könyvtára is szükség lesz”*. A tanítóképző helyszínével kapcsolatban, a jegyzőkönyv kéziratában Érsekújvár szerepel, mivel *„az érsekújvári egyház erre a célra tetemes anyagi áldozatot ajánlott fel”*. Szó volt arról is, hogy Tornallyay Zoltán, gömöri egyházmegyei gondnok, konventi világi tag – polgári foglalkozásában neves és elismert építészmérnök – készít-

sen 1922. július 1-ig tervrajzot és költségvetést az intézetek felállításával kapcsolatban.

Egyházunk külföldi kapcsolatai is tudtak a tervekről. 22 nyarán az amerikai presbiteriánus egyház küldöttei: James Good és Sylvester Beach lelkészek, meglátogatták a Magyarországi Református Egyházat, majd az elcsatolt területeken élő reformátusokat is felkeresték. Pozsonyban még kormánytisztviselőkkel is találkoztak. Megígérték vezetőinknek, hogy Amerikában gyűjtést szerveznek a teológia létrehozásának támogatására és kértek egy pontos költségvetést, ami ekkor még nem volt meg.

Bő fél évvel később, a Holland–magyar Bizottságban is kiemelt és támogatandó terv lett a felvidéki református teológia és tanítóképző felállítása.

1923 márciusában készítette el Pálóczi Czinke István az egyetemes egyház következő évi költségvetését¹¹⁸, amit be kellett terjeszteni az illetékes minisztériumba is. Ebben már külön tételként szerepel a teológia költségvetése.

Patay Károly, barsi esperes, ugyancsak 23 tavaszán javasolja a Konventnek:

1. hogy a teológia és tanítóképző létesítését egyetemes egyházunk elsőrendű életszükségletének s elodázhatatlan kötelességének jelenti ki;
2. ezen célok megvalósítása érdekében hitfelekezetünk minden egyes tagjára átlagban 4 koronára rúgó egyházi adót vet ki;
3. kötelez továbbá minden lelkészt és – a presbitereket kivéve – minden egyházi tisztséget betöltő egyháztagot, hogy tényleges jövedelme 1%-t, a tanítók pedig jövedelmük 0,5%-t évenként fizessék be a lelkészképző és a tanítóképző támogatására.

A konvent válasza, hogy a prioritást kimondja, de az adókimetés és a támogatási járulék ügye túllép a konvent hatáskörén: egy ilyen dologban a zsinatnak kell döntenie. A konvent ezen az ülésén megbízta a korábban megválasztott teológiai bizottságot, hogy készítsék el a teológia konkrét tervezetét: működési szabályzatát, oktatási rendjét, költségvetését. Elkezdődött egy kétéves munka: ennek a megbízásnak – számos objektív és szubjektív tényező miatt – nem a bizottság tett eleget, hanem Sörös Béla, aki a teljes dokumentációt letette az asztalra.

¹¹⁸ Egyetemes konvent: 111.800,- Kč; Tiszáninneni egyházkerület: 273.400,- Kč; Dunáninneni egyházkerület: 207.400-ról: 170.400,- Kč; nyugdíjintézet, iskolák: teológia 147.000,- Kč.

A zsinatot követő ősön, vagyis 1923-ban, Varga Sándor, komáromi lelképásztor kezdeményezésére, a Komáromi egyházmegye lelkészértekezlete arról határozott, hogy amíg nem lehet egy államilag is elismert teológiai akadémiát működtetni az egyházunkban, addig álljon össze saját erőből egy „papnevelő intézet”, bejáró docens lelkészekből. Ezt a javaslatot megerősítette a Komáromi egyházmegye közgyűlése is, sőt egy előkészítő bizottságot is választottak, amelynek tagja lett Balogh Elemér püspök, Tóth Kálmán deáki esperes, Fekets Sándor nagymegyeri, Csiba Imre dunamocsi, Soós Károly búcsi, Rácz Elemér magyarsóki, Vágó Ede hodosi, Varga Sándor komáromi, Gálffy Géza felsőgelléri lelkész, valamint Gaál Gyula dr., Mohácsy János dr., Nagy Nándor és Szij Ferenc dr. komáromi urak” – az egyházmegye világi vezetői.

Ugyanezekben az őszi napokban a Barsi egyházmegye közgyűlése is határozatot hozott a teológia felállításának fontosságáról azzal, hogy közben megtámogatta a Patay Károly esperes által javasolt finanszírozási indítványt. A Barsi egyházmegye lelkészei, tanítói, gyülekezetei segítségüket ajánlják fel, s mint írja a jegyzőkönyv: „*készek vagyunk ... az erőnkhez mért áldozathozatalra*”.

Ennyi elszántság, elvi, szellemi és lelki támogatás ellenére, még két teljes évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy elinduljon a teológia szeminárium.

Lezárva az előkészületeknek ezt a szakaszát, kimondhatjuk, hogy 1923-ban megszületett a visszavonhatatlan döntés: saját református teológia kell.

És beindult egy tényleges előkészítő munka, ami nem mindig a legitim bizottságokban folyt. Mert bizony bizottságból volt elég, talán több is, mint amennyi kellett volna. Például a komáromi egyházmegye imént említett bizottsága, ami egyetlen ülésre sem jött össze.

A következő év – 1924 – egy újabb bizottság létrehozásával kezdődött. A január 8-i, kassai konventi ülésen hívták életre a Bertók Béla kárpátaljai püspök elnöklete alatti testületet, amely már nemcsak tervezni volt hivatott, hanem először a lelkészképző- majd a tanítóképző intézet felállítását és beindítását kapta feladatául. Tagjai voltak: Patay Károly, barsi esperes; dr. Szilassy Béla dunáninneri kerületi főgondnok; Sörös Béla, losonci lelkész; Vargha Sándor, komáromi lelkész; dr. Mohácsy János, komáromi ügyvéd, zsinati képviselő; Idrányi Barna, abaúji esperes, Péter Mihály, alsószecsei lelkész, Tornallyay Zoltán, gömöri gondnok, dr. Kovács László, rimaszombati ügyész; Komjáthy Gábor, ungvári esperes, Peleskey

Sándor, lelkész; dr. Polchy István és dr. Korláth Endre kárpátaljai ügyvédek, valamint Vass Ádám alsókemencei tanító. Nehéz lehetett egy 14 tagú bizottságban érdemi munkát végezni, de ez a testület tényleg dolgozott. Két ülés során sok mindent sikerült tisztázni és Bertók Béla augusztusra a konvent elé terjesztette a teológia szervezeti leírását, a tantervét és a lelkészképzés tanulmányi rendjét. Ugyanakkor jelezte azt is, hogy szervezési nehézségek miatt ebben a tanévben nem lehet még megindítani a teológiát.

A teológia még meg sem nyitotta kapuit, de már voltak lelkészek, akik aggályaikat fejezték ki különböző dolgok miatt. Legfőképpen az állami elismerés hiánya és az államnak a teológiai akadémiához való viszonya foglalkoztatta a lelkipásztorokat. Nem veszi-e renitenskedésnek a kormány, ha az egyház – a nyilvánvaló állami rosszallás ellenére – mégis megalapítja a saját teológiáját? Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek az érvek egy megalázott, kiéheztetett és elszegényített lelkészi karban fogalmazódnak meg, amikor a lelkészek többsége legalább 3 éve csak töredékét kapta a kongruájának és ki volt szolgáltatva a csehszlovák államhatalom kénye-kedvének, zaklatásainak. Ruszkai Gyula, jánosi lelkész írja a püspöknek a teológia elindításával: *„Tartok tőle, hogy a csehszlovák kormány ebben a tényben hűtlenséget fog domesztikálni és azonnal megtorló intézkedésekről fog gondoskodni. Be fogja csukni, vagy meg sem hagyja nyitni, s ezzel kapcsolatban be fogja szüntetni az eddig folyósított államsegélyeket. Teremtünk egy olyan felfordult állapotot, amelyben a congruától megfosztott lelkészek és az államsegélytől elesett egyházak, felelősségre vonhatják a széleskedő vezetőket, s veszélyeztetik a ref. egyház fennmaradását”*¹¹⁹.

Ebben a 14 tagú konventi bizottságban, bár eredményes volt a tevékenysége, nem lehetett felhőtlen a közös munka. Sokszor ellenkező elképzelések ütköztek.

A bizottság 1924. május 27-i kassai ülésének jegyzőkönyve szerint, még abban sem volt teljes összhang, hogy a lelkészképző, vagy a tanítóképző a fontosabb? A bizottság egyes tagjai intézményalapításban gondolkodtak, míg mások a képzés beindítását látták.

Patay Károly szerint a tanítóképző egy kicsit fontosabbnak látszik, mert a tanítók egyharmada közelít a nyugdíjkorhatárhoz. Polchy István

¹¹⁹ Ruszkai Gyula, jánosi lelkipásztor levele Pálóczi Czinke István püspöknek, 1924. augusztus 13-i keltezéssel.

szerint tanító- és lelkészképző egyaránt fontos, de technikai okok miatt egyiket sem lehet beindítani 1924-ben. Idrányi Barna úgy nyilatkozott, hogy egyik intézményt sem kell létrehozni, a diákok tanuljanak Magyarországon és nosztrifikáltassák a diplomájukat. Sörös Béla úgy látja, hogy nem az intézeteket kell felállítani, hanem a képzést kell elindítani. Ismereti a skóciai szabad egyház kezdeti lelkészképzését a behívott lelkészek rendszerét. Így elkezdődhet a képzés. Péter Mihály szerint Sörös javaslata sem egyházi, sem állami szempontból nem elfogadható.

Majd a jegyzőkönyvben találunk egy kört a technikai kérdésekről: Sörös Béla helyszínel felajánlja Losoncon Szíjjártó Sámuel hagyatékát, egy beköltözhető bérházat, az egyházközség és gimnázium 7000 kötetes könyvtárát és egy használható internátust. Vargha Sándor Komáromot javasolja, ahol a belvárosban jutányosan lehetne venni egy telket, vagy a gyülekezet területén is volna használható ingatlan és kisebb anyagi hozzájárulás évente. Polchy István Beregszászon tudná elképzelni a képzőket, s bejelenti, hogy az építkezéshez a gyárosok adnak téglát, építőanyagot. Beregszászon van az ungi és beregi egyházmegye könyvtára, és a város adna évi 5–15.000 koronáig terjedő támogatást is.

A konventi bizottság az érdemi munka folytatásához kisebb bizottságokat hozott létre saját soraiból. A teljes bizottság nevében eljárni hivatott, ún. végrehajtó albizottságba került: Bertók Béla, Szilassy Béla, Péter Mihály és dr. Polchy István. A lelkészképző albizottság tagja lett: Bertók Béla, Sörös Béla, Vargha Sándor, Peleskey Sándor; és a további két külső taggal kibővített tanítóképző albizottságban dolgozik tovább: Bertók Béla, Patay Károly, Péter Mihály, Kovács Alajos, Vass Ádám, Nagy Sándor felsőszecsei és Vásárhelyi Károly komáromi tanító. A legfontosabb döntés az volt, hogy a bizottságok dolgozzák kis az intézetek tanrendszerét, szervezeti szabályzatát és tanulmányi rendjét. Bertók Béla, a lelkészképző költségvetésének kidolgozásával Sörös Bélát bízta meg.

Két hónap elteltével, 1924. július 30-án, ismét Kassán találkozott a lelkész- és tanítóképző felállítására kiküldött végrehajtó albizottság és néhány további tag. Sörös Béla itt terjesztette elő a lelkészképző szaktanfolyam szervezetére, tanulmányi és tanrendjére, személyi ügyeire és költségvetésére vonatkozó munkáját. Egy teljes dokumentációt, de nem intézet-központú elképzeléssel, hanem képzés-központú tervezéssel. A beterjesztett anyagot megvitatta és elfogadta az albizottság. Ám mivel a végrehajtó albizottság az egész bizottság nevében is eljárhatott, így a teljes

konventi bizottság jóváhagyását jelentette a jelenlévő 5+1 tag szavazata. A dokumentáció elfogadása után, a testület azt is kimondta, hogy folyó év – vagyis 1924 – szeptemberétől, Losoncon indítja el ideiglenesen a lelkészképzést. A hangsúly ebben a határozatban az „ideiglenes” szón van, ugyanis a szöveg így folytatódik: *„fennhagyván a városok közt indult nemes versengésre a teret a végeleges elhelyezést illetően”*¹²⁰. Az ideiglenesen Losoncon induló lelkészképzés segítésére a végrehajtó bizottság önkéntes adománygyűjtést hirdetett: a gyülekezetek, lélekszám szerint 1 kg búzát, ill. annak az árát adományozhatták a lelkészképzés támogatására. Sörös Béla felkérést kapott a bizottságtól arra, hogy kapcsolatba lépjen a lelkészképző potenciális tanáraival. A bizottság konkrét indítványa szerint Sörös Béla vegye fel a kapcsolatot Tóth Lajos pápai teológiai tanárral, valamint Csekey Sándor, Zsemlye Lajos és Galambos Zoltán urakkal, hogy közülük ki hajlandó betölteni a szakelőadói tisztséget a lelkészképző intézetben.

Mégsem indult el 1924 ősszén a teológia, méghozzá anyagi okok miatt. Addig nemcsak a bizottság tagjai, hanem a konventi elnök is úgy tudta, hogy Balogh Elemér dunáninneri püspök külföldi gyűjtéséből és az amerikaiak támogatásából van Balogh püspöknél 80.000 korona a teológiára. A pénz meg is volt, csak amikor hozzá akartak nyúlni, kiderült, hogy azt mégsem lehetett erre a célra felhasználni¹²¹, mivel nem saját gyűjtéséből van, hanem célirányos támogatásként kapta az egyház Zürichből, a nehéz helyzetben lévő lelkészek és lelkészözvegyek megsegítésére.

¹²⁰ A 18–924 számú konventi határozattal, a lelkész- és tanítóképző felállítására kiküldött bizottság végrehajtó albizottságának jegyzőkönyve, amely felvételét Kassán, az 1924. július 30-án megtartott ülés alkalmával.

¹²¹ A Kassán, 1924 augusztus 26-én tartott konventi ülés jegyzőkönyvének 6. pontjából: „Balogh Elemér dunáninneri püspök jelentést tesz arról, hogy dr. Good és társai az amerikai presbiteri egyház képviselőjében, a református teológia céljaira az ő kezébe már régebben 80.000 Kč-t juttattak. Ő ezt az összeget takarékpénztárban kamatoztatta. Néhány hét előtt azonban dr. Beach, aki nála járt, határozottan kijelentette, hogy az összeg e célra fel nem használható, hanem fordítottassék szegény lelkészek, nyugdíjazott lelkészek és özvegyek segélyezésére és az ezek után fennmaradó összeg egy tanítóképző intézet felállítására”. Ehhez képest a Konvent 1925. március 31-i, poprádi ülésének jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy Pálóczy Czinke István is tájékozódott ennek a 80.000 koronának az ügye felől. Webster úrral beszélve, azt állapította meg, hogy ezt az összeget nem gyűjtötte senki (korábban úgy tudta a konvent, hogy Balogh Elemér gyűjtötte külföldön, ill. amerikaiak adták össze), hanem a Presbiteri Világszövetség zürichi központja utalta ki a szűkölködők megsegítésére. Így tehát valóban nem lehetett a lelkészképző intézet felállításának céljaira felhasználni.

Ismerve a teológia elindításának dokumentált körülményeit utalnunk kell egy szomorú befolyásoló tényezőről: a személyes ellentétekről. A dunáninneniek sokszor másként gondolkodtak, mint a tiszáninneniek. Péter Mihály és Idrányi Barna másként képzelte el a lelkészképzés ügyét, mint Sörös Béla. Balogh Elemér és Bertók Béla sem mindenben értett egyet Sörössel. Sörös Bélának viszont nagy támasza volt Szilassy Béla kerületi főgondnok, aki egyébként losonci földbirtokosként a gyülekezet gondnoka is volt. Kettejük között lehetett egy szóbeli elhatározás, ami valamikor 23–24 fordulóján fogalmazódhatott meg: hogy már nem bizottságokban kellene tárgyalgatni, hanem egyszerűen meg kell csinálni azt a teológiát! Ezért tette le az asztalra Sörös Béla 1924 nyarán a teljes koncepciót. S ezután az 80 ezer koronás „affér” után úgy határozott Sörös, hogy a teológia ügyében már anyagilag sem fog a egyházi ígéretekre hagyatkozni. Ezt is külön, de biztonságos módon kell megoldani: helyben, Losoncon. Sörös – külföldi, főleg skóciai, kapcsolatai révén – egy év alatt biztosította az elinduláshoz és a működéshez szükséges anyagiakat. Megvolt az épület, alakult az oktatói gárda és 1925. szeptember 8-án, amikor Losoncon ülésezett a konvent, valójában már minden megvolt. Csak az egyházvezetés végső szava hiányzott, hogy „indulhat”.

Sörös Béla az utolsó hónapokban hihetetlen szervezőmunkát végzett. Párhuzamosan zajlott az épület alkalmassá tétele, a tanári kar összeállítása és a hallgatók megszólítása. 1925 augusztusában Sörös, egy körlevelet: „Felhívást” intézett a szlovenszkói és kárpátaljai egyetemes református egyház lelkipásztoraihoz és gyülekezeteihez. A nyilvános közlésre és gyülekezeti felolvasásra szánt körlevél – ünnepélyes, szinte eposzi hangnemben – három dolgot kér a gyülekezetektől. *„Most pénzen való áldozatot kérünk tőletek, hogy a mindenható Isten küldötteit állíthassuk közétek, gyermekeitek közé, lelkiekben való gazdag áldással és gyarapodással. Nemcsak pénzt kérünk e célra, hanem életet is. Istennek szentelt áldozatokat egyének és gyülekezetek részéről. Kérjük fiaitokat! A legnemesebb életcélra: Isten szolgálatára. Akikkel az úr boldoggá tett titeket, szállítsátok ti azokon keresztül az élő Isten nagy és egyedül való boldogító áldását ennek az agyongyötört világnak. E tinéktek kedves életeteket kérjük Isten örök teremtő munkája számára, hogy mint a Krisztus követségében megszentelt életetek még kedvesebbek legyenek néktek Istennek és az ő egész világot átfogó anyaszentegyházának és örök országának. Kérünk a gyülekezetektől nemes férfi életeteket. Az Istentől rendelt igaz és szent tudománnyal ékes lelkipásztorokat,*

*hogy engedjék őket időről-időre (évenként 2 hónapra) e próféta iskolába jönni, hadd legyenek átültetői itt az elöttetek fénylő tudománynak, s mint a Jézus Krisztus jó vitézei, fegyverezék fel az ifjakat a lélek fegyvereivel a hit diadalára*¹²².

S a konvent kimondta azt a bizonyos végső szót: „indulhat a losonci teológiai szeminárium”, s a megnyitást október 1-jére tették¹²³. Az ünnepélyes megnyitóra valójában 1925. szeptember 16-án, a losonci egyház tanácsstermében került sor¹²⁴.

10.4. Az első évfolyamok és a tapasztalatok

22 hallgatóval indult az első évfolyam. 1. Ádám Lajos Losoncról, 2. Balogh Béla Munkácsról, 3. Belágh Barna Losoncról, 4. Bittó Béla Eperjesről, 5. Csomár Zoltán Pinkócról, 6. Csonka Imre Kistoronyáról, 7. Czirók Béla Komáromból, 8. Kelemen Kálmán Komáromból, 9. Kovács Ferenc Losoncról, 10. Nagy János Losoncról, 11. Narancsok Imre Csallóközaranyosról, 12. Orémus Endre Tiszaágtelekről, 13. Orosz Imre Munkácsról, 14. Pándy Bertalan Bacskáról, 15. Patay Gyula Farnadról, 16. Párducz Rezső Losoncról, 17. Rác Jenő Kamocsáról, 18. Soós Endre Baracskáról, 19. Szabó Elemér Tekeházáról, 20. Szakal László Lucskáról, 21. Tárnok Gyula Komáromból és 22. Varga Imre Györkéről érkezett a teológiára. A diákok átlagéletkora 23 év volt. A legidősebb teológus – Orosz Imre – 35 évesen kezdte meg tanulmányait, a legifjabbak: Balogh Béla, Kelemen Kálmán és Szabó Elemér 18 évesek voltak.

És akkor beszéljünk a képzésről. Sörös Béla elképzelése nem egy intézményről, hanem magáról a képzésről szólt. Az ún. skóciai lelkészképzési modellt, a „vándorképzést”, edinburghi tanulmányai és skóciai ismerősei

¹²² Sörös Béla: Felhívás a szlovenszkói és kárpátaljai egyetemes református egyház lelkipásztoraihoz és gyülekezeteihez. Kelt: Losoncon, 1925 augusztusában. Nyomtatott körlevél.

¹²³ Pap József: A losonci református teológiai szeminárium története 1925/26 – 1938/39. Kézirat. (1973). Nagy Zoltán: A Losonci Theológiai Szeminárium története. Kézirat (1985). 30. p

¹²⁴ Nagy Zoltán: A Losonci Theológiai Szeminárium története. Kézirat (1985). 26. p.; Csomár Zoltán szerint szeptember 15-én volt a tanévnyitó (lásd: Cs. Z.: A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húsz éves története 1918–1938., Ungvár, 1940. 142. p.

révén ismerhette meg. A századfordulón a budapesti skót misszió lelkésze volt, jó barátságban Dr. Carius moderátorral és Dr. Webster Jakob lelkészszel, akikkel Budapesten is találkozott és később is tartották a kapcsolatot. A skóciai vándorképzés lényege az volt, hogy „egy-egy teológiai szaktudományban jártas gyülekezeti lelkész mellé beosztották a lelkészjelölteket. Ha egy szaktudományt elsajátítottak, egy másik szaktudományban jártas lelképásztor mellett folytatták a tanulást. Kellő vándorképzésük után összesítő vizsgát tettek az országos vizsgáztató bizottság előtt. Eredményes vizsgájuk után lelkészi oklevelet nyertek”¹²⁵. A skótok, modelljük ismertetésekor elmondták: ez a képzési mód tudományosan is bevált és elenyésző anyagi áldozattal jár, pontosabban az egyháznak nem kerül semmibe. Sörös Béla ezt a nem minden napos képzési formát átalakítva valósította meg Losoncon a református lelkészképzést. Nem a teológusok utaztak tanáraik után, hanem a tanárok – akik egyébként valamennyien gyakorló gyülekezeti lelkészek voltak – ők érkeztek hosszabb-rövidebb időre a teológusokhoz, a szemináriumba. Addig maradtak, amíg le nem adták a teljes anyagot. Majd jött a következő tanár. Ez egyébként jelentősen megerősítette a losonci képzésben a gyakorlati teológia tekintélyét és az itt végzetek gyakorlatiasságát. A képzés végére összeállt mindaz, ami a magyar református teológiákon évfolyamokra és szemeszterekre volt szétosztva. Ez volt az alapelv és ennek megfelelően, a teológia szervezeti felépítése is eltért a mai felfogásunktól. Ám a gyakorlatban mégsem jelentette azt, hogy az összes évfolyam diákja mindig ugyanazt hallgatta volna.

A teológiai szakoktatás alapelvei között, amelyet még a Bertók Béla vezette konventi végrehajtó albizottság dolgozott ki, 1924-ben, ott találjuk az alábbi érdekességeket.

Négy tanszék: ószövetségi, újszövetségi, filozófiai-dogmatikai és gyakorlati teológiai, és négy éves oktatás.

Az első évfolyam tervezett tárgyai az egyes tanszékek szerint: Ókori művelődéstörténet heti 3 órában; Zsidók története – 2 óra; Ószövetségi bevezetés és Biblica theologia – 4 óra; Ószövetségi írásmagyarázat – 2 óra. Az Újszövetségi tanszék tárgyai elsősorban: Jézus élete és Az evangéliumok harmóniája. – ma azt mondanánk: a szinoptikus kérdés, heti 2 órában. A filozófia és dogmatika tanszék elsős tárgyai: Bölcsészettörténet – heti 3 órában; Vallásbölcsészet – 3 óra és Nevelés- és oktatástörténet – ugyan-

¹²⁵ Nagy Zoltán kézírata, 24. p.

csak heti 3 órában. A gyakorlati teológia tanszéken Szónoklatot tanultak volna az elsősök heti 2 órában és szemináriumuk lett volna: az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvet vették volna át heti 1 órában. Mindezek mellett, 2 óra zene, 1 óra ének, 2 óra modern nyelv, és 2 óra államnyelv volt a bizottsági tantervben. Mindez heti 42 órás tanulást és persze tanítást is jelentett. Az alábbi táblázatban pontosan láthatjuk a javasolt tantervet.

évf.	ószövetségi tanszék (heti óraszám)	újszövetségi és egyháztörténeti tanszék	filozófiai pedagógiai és dogmatikai tanszék	gyakorlati teológiai tanszék	kötelező tantárgyak
I.	= ókori művelődéstörténet (3) = zsidók története (2) = ósz. bevezetés és biblikai teológia (4) = ósz. írásmagyarázat (2)	= Jézus élete és az evangéliumok harmóniája (2)	= bölcsészettörténet (3) = vallásbölcsészet (3) = nevelés- és oktatás történet (3)	= szónoklati gyakorlat (2) = szeminárium: ApCsel (1)	= zene (2) = ének (1) = modern nyelv (2) = államnyelv (2) = sport (tetszés szerint)
II.	= bibliai régiségtan, bibliai földrajz (1) = ószövetségi írásmagyarázat (3)	= újszövetségi bevezetés és biblikai teológia (3) = egyháztörténet (4) = újszövetségi írásmagyarázat (2)	= nevelés- és oktatástan (2) = módszertan (2) = bölcsészettörténet (3) = vallásbölcsészet és dogmatörténet (3)	= szónoklati gyakorlat (2) = szeminárium: egyházi atyák (1) = enciklopédia (1)	= zene (2) = ének (1) = modern nyelv (2) = államnyelv (2) = sport (tetszés szerint)
III.	= ószövetségi írásmagyarázat (3) = újkori művelődéstörténet (2)	= egyháztörténet (4) = újszövetségi írásmagyarázat (2)	= dogmatika és szimbolika (5) = speciális kollégium: logika (1)	= Homiletika (4) = cura pastoralis, belmisszió, külmiszió (3) = szónoklati gyakorlat (2) = szeminárium: jeles szónokok (1)	= zene (2) = ének (1) = modern nyelv (2) = államnyelv (2) = sport (tetszés szerint)
IV.	= ószövetségi írásmagyarázat (3) = újkori művelődéstörténet (2)	= újszövetségi írásmagyarázat (3) = a jelenkori egyházak és vallások statisztikája; az egyházi intézmények ismertetése (1)	= keresztyén erkölcsstan (3) = lélektan (1) = írásbeli feladatok	= egyházjogtan (3) = liturgika, katechetika, apologetika (3) = gyakorlati biblia magyarázat, szónoklati gyakorlat (2) = alkotmánytan (2)	= zene – ének (3) = modern nyelv (4) = közegészség-tan (2) = mezőgazdaságtan (2) = sport (tetszés szerint)

Két furcsaság ami a mai teológus számára azonnal szembetűnő: az egyik ami többletként itt van: pl. művelődés-történet, bibliai régiségtan, apologetika, közegészségtan és mezőgazdaságtan; a másik ami nincs itt: héber, görög, latin. Mivel a csehszlovák kormány a gimnáziumi oktatásban felszámolta a klasszikus humán képzést, a gimnazista fiatalok elestek a görög nyelv tanulásától. Ennek pótlása nagy idővesztéseget jelentene a teológián. Ezt az időt inkább egy modern nyelv elsajátítására kellene fordítani. Hasonló okfejtést találunk a héber nyelv oktatásával kapcsolatban is. A kidolgozott koncepcióban ez áll: *„a bizottság őszinte határozottsággal foglalt állást azzal a régi magyar teológus képzéssel szemben, mely ezen az úton jelentékeny eredmények felmutatására sohasem vezetett, eredeti magyar exegetát sohasem termelt. A külföldi gazdag theol. irodalom eredményei pedig egy modern nyelv elsajátítása mellett sokkal inkább rendelkezésre állanak, mint e nélkül a holt nyelvek bárminő ismerete alapján. Azok akik a teológia szakkérdései iránt komolyabban érdeklődnek, ezt később is elsajátíthatják”*¹²⁶. Lehet, hogy ez volt az az egyik pont, ami – nyilvánosságra kerülve – a lelkészi karban bizalmatlanságot váltott ki a losonci teológia színvonalával kapcsolatban. Egyébként a szeminárium 14 éves fennállása alatt folyamatos lenézésnek és lebecsülésnek volt kitéve, nemcsak a magyarországi teológiák részéről, hanem – ami sokkal fájóbb volt – a felvidéki református lelkészek egy részéről, vagyis a saját sorainkból is. Neveztek „gyorstalpalónak” is és „kókler iskolának” is. Főleg azok, akik nem ismerték, meg azok, akiket nem hívtak Losoncra tanítani, vagy éppenséggel elküldtek Losoncról, nem tartván tovább igényt az oktatói szolgálatukra. Losonc soha nem hagyta el a bibliai nyelvek oktatását. Volt görög is és volt héber is. Igaz, a 30-as évek közepétől egyre nehezebb volt megoldani a héber oktatást, de volt nyelvoktatás is és exegézis is.

Ami pedig a lenézést illeti, ez ellen két dologgal tudott védekezni Losonc. Az igényességgel és a gyakorlati szolgálatra való neveléssel. Vagyis tényleg jól képzett és elsősorban gyülekezeti szolgálatra alkalmas lelkészeket próbáltak nevelni. Ez a szándék fejeződik ki Sörös Béla teológiai igazgató sokat idézett mondatában. Régi losonci teológusok emlegették, hogy Sörös, olykor megrovásként, olykor meg buzdításként mondta: *„Középszerű szuszterekre nincsen szükségünk”!*

¹²⁶ A teológiát előkészítő bizottság koncepciója: határozati javaslatokként beterjesztve az Egyetemes Konvent elé.

Ennek érdekében az egész képzést az alkalmasság szempontjából állították fel és művelték. Vagyis a teológiához kötődött az első és második lelkészképesítő vizsga teljes rendje is. Mintha „visszafelé” építették volna föl a képzést. Tehát nem az volt az alapszempont, hogy mit tanítunk és mi lesz belőle, hanem az, hogy minek kell kijönnie a végén, és ennek alávetve készült el a követelményrendszer, meg a tanrend. Ennek megfelelően a II. lelkészképesítő vizsga tárgyai: etika, homiletika, protestáns egyháztörténet, bel- és külmiszió, liturgika, cura pastoralis és katechetika, valamint apologetika voltak. Az I. lelkészképesítő vizsga alkalmával a vizsgázónak számot kellett adni: dogmatikából, ószövetségi exegézisből, újszövetségi exegézisből, ó- és újszövetségi biblikai teológiából, egyházjogtanból, angol és szlovák nyelvből.

Az egyes évfolyamok hallgatói, csak az évfolyamhoz kötött vizsgák és kollokviumok teljes abszolválása után, vagyis a lezárt év után léphettek a következő évbe. Második év végén alapvizsgát kellett tenniük: újszövetségi kor- és irodalomtörténetből, ószövetségi irodalomtörténetből, egyetemes keresztyén egyháztörténetből, vallástörténetből és vallásbölcseletből. A negyedik évfolyam végén pedig nem voltak a mai fel fogásunkhoz mérhető államvizsgák, hanem a lezárt évek és teljesítések indexben való igazolásával: a főiskolai index bemutatásával jelentkezhetett a teológus a losonci teológia kötelékében végbemenő első lelkészképesítő vizsgára.

A teológiának felvállalt célja volt a gyakorlati képzés és nevelés, mert – miként a szervezeti szabályzat 8. §-ban olvasható: *„komoly, hívő lelkipásztorokat óhajt nevelni, akiknek teológiai tudományos képzése nem öncél, hanem arra való, hogy az Egyetemes Egyház szolgálatába állíttatva, mindenek felett a hívek lelkigondozását és közöttük a hitélet emelkedését és az erkölcsi tisztaságot vigye előbbre. E célból az egyes évfolyamok tananyagát, illetve tanítási tervzetét a következőképpen állapítja meg:*

Első évfolyamon előadásra kerülnek:

- 1. héber nyelv heti 3 óra,*
- 2. görög nyelv és írásmagyarázat heti 3 óra,*
- 3. újszövetségi kor- és irodalomtörténet heti 3 óra*
- 4. egyetemes keresztyén egyháztörténet heti 3 óra*
- 5. filozófiai enciklopédia heti 3 óra*

6. *pedagógia* heti 2 óra
7. *vallástörténet és vallásbölcsezet* heti 3 óra
8. *teológiai enciklopédia* heti 2 óra
9. *gyakorlati szeminárium* heti 2 óra
10. *zeneelmélet* heti 1 óra
11. *egyházi ének* heti 1 óra
12. *harmónium gyakorlatok* heti 1 óra
13. *angol nyelv /esetleg francia és német/* heti 2 óra

Második évfolyamon előadásra kerülnek:

1. *ószövetségi exegézis* heti 3 óra
2. *görög nyelv és exegézis* heti 3 óra
3. *ószövetségi kor- és irodalomtörténet* heti 3 óra
4. *egyetemes keresztyén egyháztörténet* heti 3 óra
5. *filozófiai enciklopédia* heti 3 óra
6. *pedagógia* heti 2 óra
7. *vallástörténet és vallásbölcsezet* heti 3 óra
8. *dogmatörténet* heti 2 óra
9. *gyakorlati szeminárium* heti 2 óra
10. *egyházi ének* heti 1 óra
11. *harmónium gyakorlatok* heti 1 óra
12. *angol nyelv /esetleg francia és német/* heti 2 óra

Harmadik évfolyamon előadásra kerülnek:

1. *ószövetségi exegézis* heti 3 óra
2. *ószövetségi biblikai teológia* heti 3 óra
3. *újszövetségi exegézis* heti 3 óra
4. *protestáns egyháztörténet* heti 3 óra
5. *dogmatika* heti 4 óra
6. *homiletika* heti 3 óra
7. *szimbolika* heti 1 óra
8. *belmisszió és külmisszió* heti 2 óra
9. *gyakorlati bibliamagyarázat* heti 1 óra
10. *szónoklati gyakorlatok* heti 1 óra
11. *egyházi ének* heti 1 óra
12. *harmónium gyakorlatok* heti 1 óra
13. *közegészségtan* heti 2 óra

Negyedik évfolyamon előadásra kerülnek:

1. ószövetségi exegézis heti 3 óra
2. újszövetségi biblia theológia heti 2 óra
3. újszövetségi exegézis heti 3 óra
4. ethika heti 3 óra
5. apologetika heti 1 óra
6. egyházjogtan heti 4 óra
7. szociológia heti 2 óra
8. katechetika heti 2 óra
9. gyakorlati bibliamagyarázat heti 1 óra
10. szónoklati gyakorlatok heti 2 óra
11. angol nyelv / esetleg francia és német/ heti 2 óra
12. egyházi ének heti 1 óra
13. harmónium gyakorlatok 1 óra
14. közegészségtan heti 1 óra¹²⁷

Az első és második évfolyam tárgyai valamint a harmadik és negyedik évfolyam tárgyai szükség szerint csoportosíthatóak, tömbösíthetőek voltak, vagyis össze lehetett vonni a két évfolyamot. De az adott tárgyat a második év végére, vagy a negyedik év végére a tanárnak le kellett adni és a hallgatónak vizsgát kellett tenni belőle.

Említettük, hogy nem volt a negyedik év végén államvizsga, volt viszont a második év végén egy alapvizsga. S mivel Losoncon nem a bolognai rendszerben folyt a képzés, ezért a harmadik év végén minden hallgatónak lehetősége volt – és az egyetemes egyház kívánatosnak tartotta –, hogy a teológus tegyen egy tanítói különbözeti vizsgát is, amit akkor úgy hívták, hogy tanítói érettségi vizsgálatot.

Láttuk, hogy a teológiai szeminárium tanszéki felosztása eltért az általunk ismert rendtől. Ennek indoklását és a szeminárium tanári állásaival kapcsolatos rendszert Sörös Béla így írta le: Az ószövetségi szak kibővíthető a művelődéstörténet előadásával. Az újszövetségi szak és az egyháztörténet egy kézbe adható. Összefoglalható a filozófiai és pedagógiai szak a dogmatika és morál előadásával. A gyakorlati tanszék kibővül a bel- és külmiszióval és szemináriumok vezetésével. Szükség esetén az

¹²⁷ A lelkészképző intézet konventi bizottság által megalkotott és a Konvent által elfogadott Szervezeti szabályzatának 8. §-a.

egyházjogtan előadásával. Négy rendes tanszék felállításával a lelkészképzés ugye, viszonyainkhoz szabott szerénységgel, megoldást nyerhet.

Az oktatóanyag mennyiség elosztását nemcsak didaktikai szempontok alapján állapították meg, hanem az igei logikát, pontosabban logikusságot is figyelembe véve.

Egyébként a losonci teológusok úgy emlékeztek az intézményre, mint aminek legmeghatározóbb alakja Sörös Béla volt. Idézték is mondásait, sokszor hangoztatott megállapításait. Néhai Szabó Antal, a losonci teológia fennállásának 9. évében, az 1933/34-es évfolyamban kezdte teológiai tanulmányait. Hatvanhat évvel később, hét évtizednyi teológiai tapasztalatot fölhalmozva, írt egy Jónás-kommentárt, amelyiknek az előszavában ezt írja: „A Szentírás olvasása és tanulmányozása közben, sokszor gondolok Sörös Béla, a losonci teológia szeminárium igazgatójának szavaira, amelyeket a homiletikai előadásokon kötött hangsúlyosan szívünkre: „A Szentírásban vaslogika van!” Megértettük, mire hívja fel figyelmünket: a Szentírás megbonthatatlan egységet alkot, amit nem szabad megbontanunk még akkor sem, ha néha egy-egy szakaszban ellentmondást vélünk felfedezni”¹²⁸. Nos, ez a sörösői „vaslogika” a teológiai oktatásban az alábbiak szerint érvényesült: A négy tanszék tárgyai a négy évfolyamban úgy csoportosítandók, hogy a növendékek amint mennek előbbre, úgy álljon eléjük szisztematikusan: az első évben az Ige testté létele: Jézus Krisztus. A másodikban, hogy az Ige tanúkat teremt: az egyház Krisztus teste. A harmadikban, az Ige örök alap: a tan változik, de Krisztus mindig ugyanaz marad. A negyedikben: az Ige propagálása: az élet-Krisztus.

Tehát ezeknek az elveknek és ezeknek a kereteknek a kötelékében zajlott a teológusképzés Losoncon. Ugyanakkor egy oktatási intézmény tudományművelését nem az alapszabályzata és a működési keretei alapján lehet meghatározni, hanem az ott folyó tényleges munka és annak eredményessége alapján.

Két évvel az elindulás után, Sörös Béla írásos jelentést adott a Konventnek a szeminárium életéről. Ekkor már 41 növendék tanult az intézmény falai között: a 22 első fecske tanult a 3. évfolyamban, 15 diákja volt a második évfolyamnak és 4 elsőssel indult az 1. évfolyam. A szigorú szeretetéről és egyben szerető szigoráról ismert igazgató így ír: „*Ami a teológusok rátermettségét illeti a lelkipásztori hivatásra: e tekintetben az*

¹²⁸ Szabó Antal: Kiválasztás és kijelentés Jónás próféta könyve. Kézirat (1999).

egész ifjúságról általában elismeréssel szólhatunk. Komoly törekvés, erőteljes hitélet s ezzel kapcsolatos egészséges közszellem hatja át őket, aminek már eddig is jelentékeny megnyilatkozását adták sokoldalú szolgálatkészségükben. A teológiai tudományokban való előhaladásuk nemcsak hogy lépést tart más teológiai főiskolák papnövendékei tanulmányával, hanem a gyakorlati képzésük terén éppen a szemináriumszerű oktatás révén sok tekintetben előnyösebbé válik. Kívánnivaló csak az ótestamentomi nyelv és exegézis területén maradt hátra. E téren a mi viszonyaink oly nehézséget támasztottak, melyet csak nagy utánpótlással küzdhetünk le. Eddig a magyarországi teológiai akadémiák tananyaga az I. és II. évfolyamon teljesen előadatott. Az alapvizsgák is ugyanazon tárgyakból tartattak, melyek a magyarországi teológiai akadémiákon ilyenekül kijelöltettek¹²⁹. A héber nyelv ügye valóban gyengébb lábakon állt a kezdeti években. De hogy jól értsük, hogy mit jelent a „gyenge lábakon”, egy kitérőt kell tennünk. Amikor Sörös Bélát a Dunániennei egyházkerület püspökévé választották, az elhunyt Balogh Elemér utódjaként, a komáromi templomban megtartott beiktatásán, 1938. július 18-án, a helyi izraelita hitközség nevében is köszöntötték az új püspököt. A hitközség elöljárója héberül mondott egy áldásformulát. Sörös Béla, a köszöntésekre válaszolva, a hitközség vezetőjének ott helyben, kapásból, bibliai héber nyelven mondott köszönetet. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Sörös gyakorlati teológus volt, igazi szakterülete inkább a homiletika és a liturgika volt... A gyengeség kimondása a kitűzött és elvárt színvonal helyét mutatta inkább.

Az igazgatói jelentés kitért a teológiai oktatókra is. „Előadónk mind felhasználták a főiskolai tanulmányaik és tapasztalataik legjavát kibővítve azt a lelkipásztori munkásság és az ismeretekben való előhaladás eredményével a teológiai szeminárium növendékeinek oktatására”. Az igazgatói jelentés végül megállapítja: „Szegényes kezdeményezésünk minél több kicsinylésnek és gúnyolódásnak volt kitéve, annál nagyobb próbákat kellett kiállnia. De kiállotta, talán éppen azért, mert szegény és szűkölködő volt. Theol. ifjúságunk ma már a közép- és felső iskolai ifjúság országos tömörítésén munkálkodik. Férfiasan helyt állott a maga 15 delegátusával az opočni (Csehország) diákkonferencián, melynek komoly evangéliumi világnézetével döntő tényezőjévé vált”¹³⁰.

¹²⁹ Sörös Béla igazgató Egyetemes Konvent elé beterjesztett jelentése a losonci teológiai szeminárium 1926/27. évi életéről. Kézirat.

¹³⁰ Sörös Béla igazgató Egyetemes Konvent elé beterjesztett jelentése a losonci teológiai szeminárium 1926/27. évi életéről. Kézirat.

10.5. A losonci teológia tanárai

„A filozófiát, egyházjogot, neveléstant és egy időn át az ótestamentumi tárgyakat az illető tudományok doktorai adták elő. Az újtestamentumiak előadói ugyan nem rendelkeztek akadémiai fokozattal, azonban több éven át külföldi fakultásokon tanultak, így például Baselben és Halle an der Saaleban. Csak az egyháztörténet egyik előadójának nem volt akadémiai címe és külföldön sem tanult, amellett az egyháztörténet, különösen a belföldi protestáns egyháztörténet az ő hobbyja volt a szó legnemesebb értelmében és dacára annak, hogy a kollokviumoknál és a vizsgáknál kérlelhetetlenül szigorú volt a teológiai ifjúságnak kedvence volt korán bekövetkezett haláláig”¹³¹.

A teológiai tanári gárdája természetesen többször változott a működés 14 éve alatt. Talán érdekességnek számít, hogy „az előadók közösen minden nap – rend szerint az esti órákban – Sörös Béla lelkipásztor, theol. szemináriumi igazgató lakásán összejöttek és ott megbeszélték az előadandó tárgyakkal összefüggő fontosabb kérdéseket”¹³². De kik is voltak ők? Álljon itt néhány név, a teljesség igénye nélkül. Itt most csak azokat említem meg, akik a teológiai tanszékekhez kötődő tárgyakat vitték Losoncon.

Dr. Agyagási Sándor, garamvezekényi református lelkipásztor. Egyházjogot, egyházalkotmányt és nemzetgazdaságtant oktatott

Antal Gyula, lévai lelkipásztor. Újszövetségi diszciplinákat tanított az indulás éveiben.

Böjthe Sándor, a princentoni egyetemről, a teológiai magiszteri vizsgája után hívott haza Sörös Béla. Ő kezdte el a héber exegézis tanítását. Más teológia tárgyakat is oktatott a megnyitástól kezdve másfél évvel később bekövetkezett haláláig.

Beöthe István, ószövetségi diszciplinákat tanított.

Dr. Csia Sándor, Budapestről – rendszeres konvokációs előadásokat tartott a magyarság feladatairól és nemzeti kérdésekről

Galamboš Zoltán, komáromi lelkipásztor, a megnyitástól kezdve, négy évig dogmatikát és apologetikát tanított.

¹³¹ Pap József i. m. Kézirat, 129. p (Tömösközy László 1960-ban, német nyelven írt a losonci teológiai akadémiáról. Az írást Bihary Mihálynak, a prágai Husz teológiai szeminárium akkori igazgatójának készítette, egy külföldi konferencián való felolvasásra).

¹³² Pap József i. m. 150. p.

Kövy Árpád, losonci második lelkész, görög nyelvtant oktató.

Dr. Magda Sándor, csicseri, majd nagykaposi lelkész. A szeminárium-ban katechetikát, etikát, vallásfilozófiát és vallástörténetet adott elő.

Dr. Módis László, lelkész a megnyitástól a bezárásig oktatója volt a losonci teológiának. A II. világháború után a debreceni teológia ószövetségi tanszék vezetője és könyvtár igazgatója, héber és arám nyelvet, exegézist Izrael történetét és ószövetségi tudományokat adott elő Losoncon.

Dr. Muzsnai László, lelkész, a 30-as évek közepén pszichológiát és filozófiát tanított Losoncon.

Dr. Nagy József, lelkész később kolozsvári professzor, Losoncon az utolsó teljes tanévben – 37/38-ban – oktató magyar protestáns egyháztörténetet.

Narancsik Imre, maga is losonci teológus volt. A 30-as évek második felében ő vitte a dogmatikát és a református keresztyénség apologetikája című tárgyat.

Papp Ferenc vallástanár, Budapestről járt Losoncra, a 30-as évek első felében dogmatikát tanított.

Pap József, sárói majd hontvarsányi lelkipásztor. Újszövetségi exegézist és német nyelvet tanított.

Peleskey Sándor gyakorlati teológiát oktató.

Sörös Béla, losonci lelkipásztor. Filozófiatörténetet, liturgikát, homiletikát, cura pastoralis és pedagógiát adott elő.

Szakall János, rimaszombati segédlelkészként dogmatikát tanított.

Szöke István, rozsnyói lelkész protestáns egyháztörténetet tanított 1937-ben bekövetkezett haláláig.

Dr. Tunyogi Csapó András, bálványosváraljai lelkipásztor, ószövetségi biblia teológiát tanított.

Vágó Ede, hodosi lelkipásztor, gyakorlati teológiát vitt.

Dr. Varga Imre, aranygyapjas losonci teológus, később – a totalitárius rendszerben – egyházunk püspöke és két cikluson át a Református Világszövetség alelnöke, az újszövetségi biblia teológia és exegézis tanára volt.

Zsemlye Lajos, hetényi lelkész. Az indulástól kezdve általános egyháztörténetet és gyakorlati teológiát tanított.¹³³

¹³³ Átvétel: az ismertetést részletesebben lásd: Puntigán József: A Losonci Teológiai Szeminárium (1925–1939). Losonc: Plectrum, 2005. ISBN 80-968806-8-3; 78–87. p.

10.6. A losonci teológusok előmenetele és teljesítménye

A témazáró vizsgák, kollokviumok, alapvizsgák és lelkészképesítő vizsgák fennmaradt eredményei alapján elmondható, hogy a losonci teológia nem a hallgatók képességéhez, vagy teljesítményéhez igazította a követelményrendszerét, hanem egy, a tanárok által megszabott mércét használt. Az éwertékelésekből összesített eredmények azt mutatják, hogy a diákság 30–35 %-a teljesített jelesre, nagyjából ugyanilyen volt a „jó” eredményt elérők aránya és 25–30 % végzett elégséges eredménnyel. Volt tehát szórás.

Minden diák az alapvizsga és a lelkészképesítő vizsgák alkalmával személyre szabott témát kapott arra, hogy azt írásban, egy tanulmányban kidolgozza. Néhány témacím, a teljesség igénye nélkül: „Giovanni Papini Krisztus Történetének bírálata”; „Univerzális és speciális predestináció”; „A cseh és magyar reformátusság kapcsolatai és ezek hatásai az egyház életében II. József uralkodásától kezdve 1848-ig”; „A református egyház sebezhető oldala a II. Helvét Hitvallás alapján”; „A bibliakörök jelentősége a református egyház újjáébredésében”; Mennyiben okai és mennyiben orvosai a református lelkipásztorok egyházunk betegségeinek”; „A falusi lelkipásztor egyházépítő feladatai”; „A zene charizmája és ennek felhasználása a református lelkipásztor munkájában”; „Egy szlovenszkói magyar református lelkészjelölt megfigyelései a skótországi evangéliumi egyházakban a hitéleti és egyházszerkezeti kérdésekre nézve”. Mint látható, van a témák között szakirodalmat igénylő, de jócskán akad olyan is, aminek a kidolgozása bátor látást, személyes tapasztalatot és önálló gondolkodást igényel.

10.7. A teológiai szeminárium és a belmisszió

A teológiai tanulás mellett, a szeminárium a belmisszió egyik fellegvárává nőtte ki magát. A teológusok országos diákkonferenciákat, ifjúsági találkozókat szerveztek, amelyekre sok esetben maguk is készültek előadásokkal. Néhány cím: A modern irodalom és a kálvinizmus; Hitmélyítés az ifjúság között; A kommunizmus református szempontból; A családi életről; Egyéni hitélet; Kálvinizmus a közéletben; Mivel tartozik az intelligencia a kálvinista népnek?; A legújabb filozófiai irányzatok; A természet-tudományos világnézetről; Kálvinista elvek érvényesítése az élet különböző területein; A közgazdaság aktuális problémái; A női lélek az egyház

szolgáltatásban. Ezekon a konferenciákon a teológia nem riadt vissza a nézetkülönbségektől, vagy a más értékrendet vallókkal felvállalható ütközésektől sem. Például az 1929 augusztusában, a Sáróban megtartott IV. Országos Református Diákkonferenciának volt egy ilyen programpontja is: A Sarló és a Református diákmozgalom egymáshoz való viszonyának megtárgyalása Kessler Balogh Edgárral, a Sarló mozgalom vezetőjével.

10.8. Tankönyvek és jegyzetek – a losonci teológia szellemi produktumai

Hogy miből tanítottak Losoncon? Mielőtt a rendelkezésemre álló listát kivonatosan ismertetném, egyetlen megjegyzést kell tennem. Sörös Béla követelménye az volt a teológiai tanárokkal szemben, hogy valamennyien írjanak, vagy állítsanak össze egyetemi jegyzetet és adják a hallgatók kezébe. Így nemcsak a teológián használt tankönyvekről, hanem az így készült jegyzetekről is számot tudok adni.

Tehát, hogy miből tanítottak Losoncon? Például: Ószövetséget: Dr. Tóth Lajos Pápán kiadott bevezetéséből. Újszövetséget: Dr. Pográc József – ugyancsak – Pápán kiadott bevezetéséből. Etikát: Halasi Nagy József könyvéből. Dogmatikát: Dr. Tavasz Sándor kolozsvári professzor könyvéből. Homiletikát Ravasz László alapján. De tankönyvként használták Imre Lajos: Neveléstana, Módis László: Héber nyelvkönyve, Makkay Sándor: Vallás az emberiség életében c. könyve; és Rátcz Kálmán: A református keresztyénység apologetikája.

A teljes listát átnézve, szembetűnő, hogy a kor legfrissebb magyar nyelvű kiadványait látjuk magunk előtt. A legrégebben kiadott Losoncon használt tankönyv Makkay Sándoré volt, amit 1923-ban adtak ki Tordán. A többi tankönyv mind a 30-as években jött ki a nyomdákból Rozsnyón, Kolozsváron, Budapesten, Debrecenben és Pápán.

10.9. A teológia szellemisége és a szeminárium teológiai irányultsága

A losonci teológusképzés tudatosan tartotta szem előtt azt, hogy az innen kikerülő lelkészeknek a kisebbségi létbe kényszerült magyar reformátusok vigasztalása, közösségeik megtartása is feladatukká lesz. Felvállalta magyar nemzeti elkötelezettségét. A hajdani diákok visszaemlékezései egy-

behangzóan arról szólnak, hogy a teológián leginkább a történelmi magyar kálvinizmus szellemisége ötvöződött az akkor modern evangelizáció biblikus alapokból táplálkozó erejével. Ezt a szellemiséget nagyban meghatározta az intézmény vezetője. Álljon itt összefoglaló véleményként Pap József megfogalmazása: Sörös Béla „nem tartozott semmiféle teológiai irányzathoz, elvetette a fundamentalizmust és az ortodoxiát éppúgy mint az élményteológiát, meg volt a fenntartása Barth Károllyal szemben is. Sörös Bélát az ige és a Szentlélek teológusának lehetne nevezni, gyenge liberális színezéssel, vagy a reformátori teológia sajátos képviselőjének. Egy ifjú teológus, midőn a dogmatikai stúdiumot kezdték tanulni, megjegyezte, nem tudja, mi értelme van annak a sok szóbeszédnek a dialektikai és reformátori teológia körül, mindezt ő Barth nélkül is és a dialektikai teológia nélkül is tudta és hitte. Az ő öregebb testvére ezekkel a szavakkal világosította fel őt: igazad van, mert te három éven át Söröstől csak reformátori teológiát hallgattál, anélkül, hogy az ő szájából ezt a megnevezést hallottad volna és te magad is tudatlanul és akaratlanul dialektikusan és reformátoriasan gondolkodol”¹³⁴.

10.10. A losonci teológia működésének értékelése

A losonci teológiára – fennállásának 14 éve alatt – összesen 185 hallgató iratkozott be. A lelkészi képzést szerzett hallgatók pontos számát sajnos a dokumentáció hiányossága és a teológia 1939-ben való bezárása okán, nem lehet pontosan megállapítani. Pap József, aki ugyancsak losonci teológus volt 1973-ban írta le a következő mondatot: „A ma /1973-ban/ Szlovénzskón és Kárpátalján szolgálatban levő lelkipásztorok tekintélyes száma a losonci református teológiai szemináriumából került ki az életbe, szolgálatba”¹³⁵.

Egy biztos: Losonc olyan lelkipásztorokat készített fel a gyülekezeti szolgálatra, akik a II. világháború alatt és főleg az utána bekövetkezett egyházellenes, kommunista időkben is végezték az evangélista szolgálatát. Nehéz időkben is kitartottak Isten ígéjének hirdetése, és református gyülekezeteink megtartása, összetartása mellett.

¹³⁴ Pap József i. m. Kézirat, 129. p (Tömösközy László 1960-ban, német nyelven írt a losonci teológiai akadémiáról. Az írást Bihary Mihálynak, a prágai Husz teológiai szeminárium akkori igazgatójának készítette, egy külföldi konferencián való felolvasásra).

¹³⁵ Pap József i. m. 147. p.

Az I. bécsi döntés következtében, 1938. november 2-án, a trianoni döntéssel elszakított területek jelentős része visszakerült Magyarországhoz. A visszacsatolás a teológia megszüntetését vonta maga után, hiszen újra lehetőség nyílt a történelmi és nagy múltú teológiai akadémiák szabad látogatására.

A losonci szeminárium 1939. január 1-én fejezte be működését. Akkori hallgatói Pápán, Budapesten, Sárospatakon és Debrecenben folytatták, s fejezték be tanulmányaikat.

11. A komáromi református tanítóképző története

11.1. Bevezető

Az első világháború végéig a ref. tanítóképzés kérdése megoldott volt az egyház számára. Az Osztrák-Magyar Monarchia területén több főiskolai jellegű tanítóképző működött, ahol a református tanítókat is képezték. Természetesen a református egyháznak is voltak önálló tanítóképző főiskolái, s így az állami és egyházi tanítóképzők biztosítani tudták a református egyház számára a tanítói utánpótlást. Mindezek ellenére az 1910-es évek végén a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyvében már a tanítók hiányáról tesz jelentést a tanügyi előadó, amely elsősorban az ország északi részére jellemző, tehát a Felvidékre. Az elcsatolás után aztán a tanítók hiánya nagyon érzékelhető lett. *„A cseh-szlovák állam a régi magyar tanítóképző-intézeteket mind beszüntette, s azokat szlovák nyelvűekkel helyettesítette. A magyar tanítói utánpótlás így évről-évre mindig nagyobb nehézségekbe ütközött. Az állam a feltornyosuló nehézségen úgy próbált segíteni, hogy bevezette az un. tanítói externista vizsgákat, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy 3–4 középiskolát végzett növendékek magánúton készülve, hosszabb- vagy rövidebb idő alatt tanítói érettségét tehettek, majd 20 havi gyakorlat után képesítő vizsgára állhattak. Ilyen hiányos szakképzettséggel rendelkező egyének kerültek iskoláinkba is, mert üres tanítói állomás volt elég. Egyetlen magyar tanítóképző a pozsonyi Orsolyák-é volt, amelyet a változás után meghagyott az állam, és itt tanult sok református leánynövendékünk is. Az egyre katasztrofálisabban jelentkező magyar tanítóhiányra való tekintettel az állam felállított később Pozsonyban egy négyévfolyamos tanítóképzőt is, melyre csak minden második éven vettek fel jelentkezőket. E képzőintézet kiépüléséig egyéves abiturienti tanfolyamot állított fel az állam, gimnáziumi érettségivel rendelkezők részére. A magyar tanítóképzésnek az állam által nyújtott lehetősége természetesen nem elégíthette ki egyházunkat, minek folytán egyházi iskoláinkban évről-évre kevesebb lett a megfelelő szakképzett, egyháza érdekeit is figyelemre méltató, hivatása magaslatán álló, református tanító.”*¹³⁶ Kiérezhető ebből

¹³⁶ Csomár Z: i. m 151. p.

az idézetből: Az egyháznak nagy szüksége lett egy tanítóképző-intézetre, hogy ezeket az egyházra kedvezőtlen módozatokat, amellyel majdhogynem bárki, minimális műveltséggel is a református egyház szolgálatába állhatott, mint iskolai tanító. Ezért indultak be az egyház részéről, közvetlenül az anyaországtól való elszakadást követően, a református tanítóképző-intézet felállítására tett törekvések.

11.2. Első kezdeményezések

11.2.1. SZERVEZKEDÉS KEZDETEI

Korábban már utaltunk arra a „Memorandumra”, amelyet a tejhatalmú miniszterhez intézett a Tiszáninneri Egyházkerület nevében Pálóczi Czinke István, az egyházkerület ügyvezető püspöke. Ebben a Memorandumban azokat a visszasságokat írja le, amelyek az egyházi életben az elcsatolás miatt előállottak, s azokat a kéréseket terjeszti a miniszter elé, amelyeket jogosaknak vélt, hogy a református egyház számára Szlovenszko területén biztosítva legyenek. A Memorandumban kérésként szerepel az állam felé egy református tanítóképzőnek a felállítása, s az a további kérése a püspöknek, hogy az általa felsorolt intézmények létrejöttét az állam is segítse elő anyagiak terén. Ez a Memorandum adta meg az első impulzusokat az egyház számára, hogy a lelkészképző mielőbbi felállításával egy időben, amennyiben ez lehetséges volna, alakuljon meg a református tanítóképző is, mert ezzel is elejét lehetne venni az egyre fokozódó tanítóhiánynak. Elkezdődtek tehát az egyház csatározásai a tanítóképző ügyében az állammal, hogy a tanítóképző mihamarább megalakulhasson. A tanítóképző felállításának szükséges és égető voltára a Református Egyház és Iskola című egyházi lapban több lelkész is felhívta a figyelmet. Az 1921. évben, az I. évfolyam 11. számában a lap felelős szerkesztője, Réz László közzéteszi írását „A tanítóképzés” címmel. Ebben az írásban hangot ad a következő véleményének a tanítóképzéssel kapcsolatban: *„Mi nem ragaszkodunk ahhoz, hogy legyen ref. jellegű tanítóképző. Mi arra fektetünk elsősorban súlyt, hogy oly tanítók képeztessenek magas fokú szaktudással s azzal a magas intelligenciával, mely a népnevelés-oktatás ügyének megfelel, és akik a mi magyar tanítási nyelvű iskoláinkban a vallás-erkölcsi nevelés oktatás ügyét is méltóképpen szolgálhassák, mert nekünk az az elvi álláspontunk, hogy – ahol csak valaminő rendkívüli okok nem képeznek*

*akadályt – a hitoktatás is tanítók kezében legyen.*¹³⁷ Ez az eszmefuttatás még arról tanúskodik, hogy a tanítóképző felállítására tett törekvések a kezdetekkor véleménykülönbségeket okoztak a lelkészársadalomban. Ez volt Réz László véleménye. Ugyanakkor a Dunáninnen Református Egyházkerületben mind sürgetőbben léptek fel a lelkészek a tanítóképző felállításának kérdése tárgyában. Elsősorban Patay Károly, barsi esperes, konventi tanügyi bizottsági elnök szállt minden téren síkra a tanítóképzőért. Az 1922-es pozsonyi egyetemes konventi ülésen, a konvent határozatilag kimondta a tanítóképző mielőbbi felállításának szükségszerűségét, a tanítóképző helyül pedig Komáromot jelölte meg. Ez a konventi határozat adta meg az alapot a református teológiai szeminárium működéséhez is.¹³⁸ A következő évben, 1923-ban az egyetemes konvent losonci ülésén az elengedhetetlen fontosságú tanintézmények csoportjába sorolta a református tanítóképzőt is, s a Tiszáninnen Református Egyházkerület 1923-as ülésén kimondta a következő határozatot: „Szlovenszkói és Ruszinszkói református egyházunk részéről és részére egy tanítóképző felállítása, az új államalakulat 5-ik évében, teljesen indokolt, sőt nélkülözhetetlenül szükséges volna. Mert tanítóink száma, részint a halálozás, részint az államból való kiköltözés folytán, állandóan fogy. Azonban új államunk közoktatásügyi politikájának még meg nem állapodottsága – ha még elérendő céljainkat hátráltatják is némileg – arra int, hogy az előállható körülmények megfontolásával intézkedjünk a tanítóképzés ügyében... Továbbá a tanítóképzőt állítsa fel egyetemes egyházunk ott, ahol a lelkészképzőt fogja felállítani, még pedig egyenesen a lelkészképzővel egy épületben. Ezt a nevelési előnyök is javasolják, ugyanis a leendő papi és tanítói kar együttélése, nevelése csak előnyösen hathat az egyházi jellem fejlődésére...”¹³⁹ Ez a határozat ugyanaz, amelyet Réz László terjesztett az egyházkerületi közgyűlés elé, mint az ungi egyházmegye előterjesztését a református lelkész- és tanítóképző tárgyában. Ebből is látható, hogyan módosultak a későbbiekben a kezdeti tervezetek. Itt még közös épületről volt szó, amelyben elhelyezhető lett volna a két intézmény. Persze ez olyannyira nem volt keresztülvihető, hogy a lelkészképző 2, míg a tanítóképző csak 10 év múlva állíttatott fel.

¹³⁷ Református Egyház és Iskola 1921/ I. évf. 11. sz, 1. p.

¹³⁸ SzREEK 1922. V. 17–18-ik napjain tartott közgyűlésének Jk-e, 16. p.

¹³⁹ SzTIREK 1923. X. 16–17-ik napjain tartott közgyűlésének Jk-e, 58. p.

11.2.2. A KOMÁROMI GYÜLEKEZET AJÁNLATA

A tanítóképző felállításának gondolatával a komáromi református egyházközség presbitériuma már 1921-ben foglalkozott, s úgy döntött, hogy a református tanítóképző céljaira felajánlja a régi kollégium épületét, valamint a kollégium mellett épült kántorlakást, s annak kertjét. Az 1922. április 7-i memorandumában a gyülekezet ismételten felajánlotta épületeit és telkét.¹⁴⁰ Ez volt az első gyülekezeti ajánlat a tanítóképző helyére vonatkozólag. Ekkor még senki sem sejtette, hogy a versengésben a komáromi református egyháznak majd fel kellesz az évek folyamán vennie a versenyt először Érsekújvárral, majd Rimaszombattal, s amikor a tanítóképzőt új épületben akarták elhelyezni 1938-ban, Lévával is.

11.2.3. A „SEDIVY-FÉLE” JAVASLAT, S A RÁ ADOTT VÁLASZ

Pálóczi Czinke Istvánhoz, a rimaszombati püspöki hivatalba 1922-ben egy nagyon meglepő tartalmú levél érkezett. A szerzője az a Sedivy László volt, aki nyitrai missziói lelkészi hivatalából Érsekújvárra költözött át, és a tanítóképző ügyét ebben a városban akarta továbbvinni. Abban a levélben is, amelyet a Tiszáninneri Ref. Egyházkerület püspökéhez, Pálóczi Czinke Istvánhoz írt, annak a reménységének adott hangot, hogy talán ő lehet az az ember, aki az egy helyben stagnáló tanítóképző intézet ügyét előbbre vihetné, Érsekújvárral! Olyan ajánlat volt ez az egyetemes konvent felé, amely bizonyára felkelthette a püspök érdeklődését. Sedivy László szinte kész tervvel állott elő, felvázolta elképzeléseit, költségvetést is készített, s így tárta a püspök elé elképzeléseit. Sedivy ajánlata a tanítóképzővel kapcsolatban messze túltett mind a komáromi, mind pedig a rimaszombati egyházközségek ajánlatán is. Minimális költséggel szerzett volna olyan épületet, az épület mellett beépítésre alkalmas telket, amely nemcsak a tanítóképző számára lett volna elég, de a költségvetésből még internátust és lelkészlakot is lehetett volna építeni. Az érsekújvári egyházközség további 250.000 koronát ajánlott fel a tanítóképző céljaira, a teljes költségvetésnek majdnem a felét. (A kész költségvetés-tervezet 525.000 korona volt!). Sedivy a maradék összeg előteremtésére az egész egyházza kiterjedő gyűjtési akciót látta a legalkalmasabbnak, s hogy követendő pél-

¹⁴⁰ Csomár Z: i. m. 151. p.

dát mutasson, ő maga 5000 koronát ajánlott a tanítóképző céljaira. Bízott benne, hogy amennyiben többen követik példáját, úgy a maradék összeg nagyon hamar az egyház rendelkezésére áll, s elkezdődhetnek a munkálatok, hogy a tanítóképző minél hamarabb megkezdhesse működését. Ez a tervezet csak levél formájában maradt meg. Ami miatt számomra nagyon ellentmondásos ez a tanítóképző felállítására vonatkozó tervezet: az egyetemes konvent jegyzőkönyveiben nem találtam rá semmilyen jellegű utalást, hogy érdemben foglalkoztak volna ezzel a tervezettel. Mindössze egy jegyzőkönyvi kivonatra sikerült rábukkanni a levéltári anyagok között, amely beszámol a tervezetről, de határozat nem született ezzel kapcsolatban. Érdemes tehát elgondolkodni a felett, hogy ami 1922-ben elérhető közelségbe került, az miért lett elfeledve, miért nem szenteltek ennek a javaslatnak akkor több figyelmet. Talán nem kellett volna még 13 évig várni a tanítóképző felállításával, ha komolyabban veszi az egyetemes konvent Sedivy László javaslatát. Talán ha több dokumentum maradt volna meg e tervezettel kapcsolatban, akkor tisztábban láthatnánk majd 100 év távlatából azokat az okokat, amelyek miatt ez a tervezet csak tervezet maradt. Így azonban meg kell elégednünk azokkal a tényekkel, amelyek ma rendelkezésünkre állnak. Azt kell mondjam, hogy a tanítóképző története nem lenne teljes, ha nem vennénk figyelembe ezt a tervezetet, amely fontos részét képezi a tanítóképző felállítása érdekében tett törekvéseknek.

11.2.4. CIKKEK ÉS INDÍTVÁNYOK A TANÍTÓKÉPZŐ FELÁLLÍTÁSÁVAL KAPCSOLATBAN

A református egyház hivatalos lapjában, a Református Egyház és Iskola c. lapban már 1921-től jelentek meg írások, amelyek a tanítóképző felállításával foglalkoztak. Több lelkész írta meg véleményét arra nézve, hogyan látja a felállítandó tanítóképző jövőjét, hogyan lehetne célt érni az államhatósággal folytatott tárgyalásokkor, milyen legyen a tanterve stb... A sajtóban tehát a cikkek révén valóságos vitafórum alakult ki a tanítóképző felállítása körül. A 20-as évek elején, a kezdeti szervezkedésekkor a legtöbb írás arról szólt, hogy nem lehet elodázni a tanítóképző felállítását, tekintettel az egyre növekvő tanító hiányra. Élénk érdeklődés kísérte azt a cikksorozatot, amely a Református Egyház és Iskola c. lapban jelent meg az 1924. évben az 1-3. számokban. A cikksorozat szerzője Holló

Géza ref. lelkész volt, aki „Hozzászólás a tanítóképző ügyéhez” c. írásában a paptanítói rendszer bevezetésére hívta fel a figyelmet, s így képzelte el a felállításra kerülő tanítóképző profilját is.¹⁴¹ Holló Géza volt az, aki később, 1925-ben, az egyetemes konvent poprádi ülésén egy bizottság felállítását javasolta, amely bizottság mihamarabb eljár az államhatóságnál a lelkész- ll. tanítóképző felállításával kapcsolatban.¹⁴²

A következő, szintén nagy érdeklődést és a válaszcikkek sorát kiválóító írás a tanítóképző felállításával kapcsolatban, dr. Magda Sándor tollából való 1929-ből. Ő volt az, aki megfogalmazta, hogy nem beszélni kell a tanítóképző felállításáról, de végre már tenni érte valamit, úgy az egyházban, mint az állami hatóságnál. Az 1930-as évben, szintén Magda Sándor volt az, aki a „Theologia vagy tanítóképző” c. írásában, az akkor már ötödik éve működő teológia ügye elé helyezi a tanítóképző ügyét, s gyakorlatilag ez az írás gyorsítja fel a tanítóképző felállítására tett törekvések ütemét.¹⁴³ Azonban még így is további négy évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a református tanítóképző 1935-ben megkezdhesse működését. A református egyházban nagy érdeklődés kísérte a tanítóképző felállítása érdekében tett törekvéseket. A fent említett két cikksorozaton kívül természetesen sokkal többen adtak hangot e tárgyban véleményüknek, elsősorban a Református Egyház és Iskola oldalain. Minden cikk és e tárgyban írott tervezet ismertetésére nem térhetek ki és nem is céлом, hiszen ez óriási feladat lenne, amely akár külön munka témáját is képezhetné. A Református Egyház és Iskola igyekezett minden írást közzétenni, teret adott az e tárgyban felmerülő pro- és kontra érveléseknek, így a felvidéki magyar reformátusság is nyomon tudta követni azokat a törekvéseket, amelyeket a református egyház egyetemes konventje tett 15 év leforgása alatt a tanítóképző ügyéért.

11.2.5. A VÁRAKOZÁS IDŐSZAKA

Már utaltam arra a határozatra, amelyet az ungi egyházmegye hozott a református tanítóképző mielőbbi felállítása tárgyában. A sürgető hang

¹⁴¹ Ld: Református Egyház és Iskola 1923/ III. évf. 1–3. számainak témánkhoz kapcsolódó cikkeit.

¹⁴² SzKREEK 1925. III. 31-ik napján tartott közgyűlésének Jk-e, 57. p.

¹⁴³ Református Egyház és Iskola 1930/ X. évf. 49. sz, 1. p.

akkor még nem talált olyan kedvező fogadtatásra, mint 1926-ban, amikor szintén az ungi egyházmegye határozata a tanítóképző tárgyában már összefogásra készítette az egész felvidéki magyar reformátusságot. A Református Egyház és Iskola 1926. évi 43–44. számaiban ismét napirendre kerül a tanítóképző ügye. Két cikk is megjelent, mint hozzászólás az ungi határozathoz, mindkét cikk szerzője „Krónikás”, s a címük: „A református tanítóképző”. Ez a két cikk szinte történelmi képet ad a tanítóképző felállítására körüli, egyházon belüli és kívüli csatározásokról a kezdetektől egészen az 1926. év végéig. Az idézetek, amelyeket itt felsorakoztatok, szintén ezekről tanúskodnak: „A tiszáninneri ungi egyházmegye f. é. szept. 7-én tartott közgyűlésén Isaák Imre indítványára több közérdekű ügyünkben hozott határozatot, többek között akció megindítását tartja szükségesnek a ref. tanítóképző-intézet felállítása érdekében. Lehetetlen ezen rendkívüli fontossággal bíró ügyünk felemlítését szó nélkül hagyni, vagy az időre bízván annak megérlelődését, – ad acta – engedni a feledés homályába süllyedni. A református tanítóképző- intézet felállításának az eszméje és az erre irányuló mozgalom nem új keletű. Egész története, múltja van már ennek az ügynek, amelynek első hangadója, bátor kezdeményezője a barsi egyházmegye volt... Az 1923. nov. 27-én tartott rendkívüli közgyűlésen már elhatározó lépésekre szánta el magát az egyházmegye, kimondván: magára vállalja a tanítóképző-intézet felállítását és azt már 1924. szept. 1-én meg is nyitja. Patay Károly esperes indítványára az egyházmegye a maga részéről a felállítás és a berendezés céljaira 100.000 Kč-t, az évi fenntartás fedezésére pedig lélekszám szerint fizetendő évi 1 kg. búzát szavazott meg. A losonci ref. egyház az intézet elhelyezésének céljaira felajánlotta gimnáziumának épületét, a Losonc város által a tanárok részére beszolgáltatni köteles pénz- és terménybeli járulékokat, a gyakorlóiskola fenntartását és a „Nagy Amália” féle 200.000 Kč-ás alapítvány jövedelmeit. Nagy, önzetlen, nemes munka indult meg e határozat nyomán. Az egyházmegye által kiküldött bizottság buzgó tevékenysége folytán nemcsak az egyes egyházközösségek és hívek, de a társadalom széles rétegeinél szebb adományok, ajánlatok. A tanítóképző céljaira és annak propagálása érdekében Léván egy nagyszabású hangverseny is tartatott, amelynek a 6000 Kč-t jóval meghaladó tiszta jövedelmével együtt, a beérkezett adományok és ajánlatok összege már a 100 000 Kč- t meghaladta. Készen volt a tanítóképző tanterve, költségvetése s minden előmunkálatok megkezdődtek, midőn egyszerre egy nem várt, de még csak nem is sejtett intézkedés utját szegte az egyházmegye nemes

felbuzdulásának. A barsi egyházmegye fenti elhatározásával egész egyetemes egyházunk érdekét kívánta szolgálni, a tanítóképző felállításával nem akart magának előjogokat biztosítani, csak a terhet, a munkát vette magára készségesen, kijelentve, hogy a felállított intézet feletti rendelkezési jogot kész bármikor átengedni egyetemes egyházunknak. Határozatáról tehát, támogató intézkedések megtétele és jóváhagyás céljából értesítette az egyházkerületet és a konventet is. És ekkor következett az igazán rosszuleső és a nagy felbuzdulást derékban kettétörő közbelépés! A tanítóképző felállítását kimondó barsi egyházmegyei határozat 1924. jan. 24-én került a Kassán ülésező Egyetemes Konvent elé, amikor is a Konvent az egyházmegye jószándékához való hozzájárulást megtagadta azon indoklással, hogy a tanítóképzőnek, mind a teológia felállításának jogát az Egyetemes Konvent a maga számára kívánja fenntartani. A barsi egyházmegye 1924. júl. 10-én tartott közgyűlésén szomorúan vette tudomásul a konventi határozatot, de úgy találta, hogy már csak az ügy érdekében is engedni, kitérni és hallgatni kell az egyetemességben megnyilvánuló hatalmasabb erő ellen... Most, mint ébresztő harang csendült fel Barsban az ungi határozat. Mindenki felfigyelt! Keletről visszhangzott ama kiáltás, amely innen indult el, bizony elég régen. És talán most, kelet és nyugat összeölelkezése meg fogja mozgatni a közbezárt területeket is! ...Hiszen tudnánk mi nagyot alkotni, csak egy akaraton volnánk! Ha csak fél- vagy negyedrészt annyi áldozatkészséget mutatna minden egyházmegye, mint amennyit Bars kinyilvánított, akkor már büszkén állna a tanítóképzőnk. A jövő sok mulasztást fog számunkra írni a tanítóképző késedelmes felállítása miatt. Szomorú következményei lesznek ennek úgy egyházunkra, mint magyarságunkra nézve! Aki meg akarja látni, már most megláthatja az előrevetett fekete árnyakat! Talán még tehetünk valamit, talán még nem késő, talán (...) a tizenkettedik órát jelző ungi határozatot jobban meghallják, mint a szerény barsi felkínálkozást?! Végezetül még csak egy nagy igazságot kell leszögeznünk: Akik egyházunknak s magyarságunknak megszerzik az első tanítóképzőt, beírják neveiket az örökélet, a hallhatatlanság könyvébe.”¹⁴⁴ Látható tehát, hogy ajánlatokból és tervezetekből nem volt hiány a tanítóképző felállításával kapcsolatban, elég, ha az itt leírt barsi egyházmegye tervezetére, Losonc, Érsekújvár, Léva városainak ajánlataira gondolunk, s akkor még nem is szóltunk a két legesélyesebb városról, amelyek leginkább óhajtották, hogy a református tanítóképző városukban nyerjen elhelyezést: Rimaszombat és Komárom.

¹⁴⁴ v. ö: Református Egyház és Iskola 1926/ VI. évf. 43–44. számok (A ref. tanítóképző).

11.2.6. VERSENGÉS KÉT VÁROS KÖZÖTT

Két város maradt „versenyben” a tanítóképzőért a 20-as évek végére, Komárom és Rimaszombat. E két város között azonban nagyon intenzív versengés alakult ki, s elképzeléseiket, amelyek a jövőbeni tanítóképző intézet felállítására vonatkoztak, eljuttatták az egyetemes konventhez is. Több évig tartott a két város versengése egymással, amelyből végül Komárom városa került ki győztesen. Az alábbiakban szeretném röviden felvázolni a két város azon terveit, amelyek a tanítóképzőre vonatkoztak. Kezdetben, a 20-as évek legelején, amikor először került szóba a tanítóképző felállítása az egyetemes konvent ülésén, még Komárom volt megnevezve, mint egyedüli lehetséges hely, ahol a legkedvezőbb feltételek mutatkoznak a tanítóképző felállítására. Ebben persze közrejátzott a komáromi egyházközség ajánlata is, amit korábban már ismertettem. A továbbiakban ajánlattal jelentkezett Sedivy László lelkész által Érsekújvár is, majd Léva és Losonc, valamint Rimaszombat. Az érsekújvári, illetve a barsi egyházmegye két városának tervezeteiről, ajánlataikról már szintén szoltam. A rimaszombati presbitérium is jelezte érdeklődését már a 20-as évek kezdetén, de ahogyan húzódott a tanítóképző megnyitásának az időpontja, úgy csökkent a rimaszombatiak érdeklődése is. Változás akkor állott be, amikor Pálóczi Czinke István elköltözött Rimaszombatból, feladva püspöki hivatalát, és Magyarországra távozott. A felvidéki Tiszáninneri Református Egyházkerület új püspöke, s egyben a rimaszombati ref. egyház újonnan megválasztott lelkésze Péter Mihály, korábbi gálszécsi lelképásztor lett. Részben az ő indítványára küldte el a rimaszombati egyházközség presbitériuma ajánlatát a tanítóképző felállításával kapcsolatban Nagy Sándorhoz, felsőszecsei ref. tanítóhoz, aki a tanítóképző ügyét volt hivatott előbbre vinni, úgy egyházi, mint állami vonalon. Nagy Sándor levelet intézett a rimaszombati egyházközséghez, melyben kérte a rimaszombati egyház részletes ajánlatát a tanítóképző intézet felállításával kapcsolatban. A rimaszombati presbitérium a soron következő presbiteri ülésén megtárgyalta a tanítóképző intézet felállítása érdekében elvégzendő tennivalókat, s egyhangúlag elfogadta az elnöklő püspök-lelkész előterjesztését, s presbiteri határozatban kimondta a következőket: *„Egyetemes Egyházunknak jelenleg tanítóképzője nincs. Ennek folytán iskoláink egy része utánpótlás hiányában, vagy üresen áll, vagy képzetlen, sokszor más vallá-*

sú tanítót kénytelen alkalmazni, aminek a következménye lesz híveinknek tudatlanságba, vallástalanságba és erkölcstelenségbe süllyedése. Ezt megakadályozni Egyetemes Egyházunknak a kötelessége, de a jobb helyzetben levő egyházaknak is elsőrendű feladata – még áldozatok árán is – keresni a kibontakozás útját. A rimaszombati egyház is ezek közé tartozik abban a tekintetben, hogy van egy az ev. egyházzal közös gimnáziumi épülete, melyet az állam bérel. E bérletből a két egyház évi 60.000 koronát kap, melynek fele a rimaszombati ref. egyházé. A szerződés szerint az összeget csakis kulturális célokra szabad fordítani, jelenleg pedig nincs égetőbb kulturális kérdés, mint egy ref. tanítóképző felállítása. Az évenként befolyó bérletből a rimaszombati ref. egyház eddig 205.000 koronát takarított meg, mely takarékpénztárban van elhelyezve. Felhívja ezért a presbitériumot, ragadja meg az alkalmat, próbálja dűlőre vinni a tanítóképző ügyét. Járuljon a rimaszombati egyház a mostani, nemsokára ülésező Egyetemes Konvent elé oly ajánlattal, hogy az épületnek telket ajánl fel, és pedig a Sütő-telek kertjét, amelyik közvetlen a gimnázium mellett fekszik. Mondja ki, hogy meglévő készpénzét a tanítóképző épületének felemelésére fordítja, s azon reményben, hogy az állam az évi bérösszegnek ily célra fordítását megengedi, törlesztéses kölcsönt vesz fel 3–400 000 koronát, melyet a bérösszegeből fedez. Miután pedig egy ref. tanítóképző nemcsak egyházi, de állami célt is szolgál, lehetőség mutatkozik arra, hogy az állam, ha az építkezés többbe kerülne is, a hiányzó összeget fedezni fogja. Rimaszombat geográfiailag is alkalmas volna ily intézet felállítására, mert középen van a szlovenszkói és ruszinszkói egyetemes egyháznak.¹⁴⁵ Mint a leírtakból is kitűnik, a rimaszombatiak is komoly ajánlattal álltak elő, de terveiket nem tudták valóra váltani. Az állam nem nyújtott segítő kezet terveik támogatásához, s így nem rendelkeztek olyan anyagi fedezettel, amely elégségesnek bizonyult volna. (Őszintén szólva, a rimaszombatiak ajánlatát a korábbi, érsekújvári ajánlás is jóval felülmúlta). Az anyagiak hiányában Rimaszombatban nem kezdődhetett meg az építkezés, s így Komárom, tekintettel arra, hogy épületet ajánlott e célra, s a nagyobb támogatásnak is köszönhetően elnyerte a jogot, hogy a felállítandó református tanítóképző- intézet székhelyévé váljék, erre azonban még további 5 évet kellett várnia.

¹⁴⁵ SzTIREK Püspöki Hivatala 174/ 931. sz. levele, SRK-TGY-L.

11.2.7. AZ ELŐRELÉPÉS ÉVE – 1931, KONKRÉT TERVEZETEK

Az előző fejezet végén már utaltam rá, hogy a tanítóképző intézet felállításának a joga végül a komáromi egyházközségre és egyházmegyére testálódott. Ez a végleges döntés azonban csak az 1931–32. évek fordulóján született meg, mert az 1931. év hozta meg a legnagyobb változást a tanítóképző felállításával kapcsolatban. Az egyház legsúlyosabb problémája lett a tanítóképző ügye, amely már nem tűrt további halasztást. A rimaszombati terv (a ref. tanítóképző intézet tervrajza, Balogh Elemér ajánlásával), már ott volt az egyetemes konvent asztalán, s a komáromi egyházmegye javaslata is a református tanítóképző intézet felállítására vonatkozólag, melyet Nagy Sándor, felsőszecsei tanító dolgozott ki nagy alapossággal. Az egyetemes konvent 1931. március 18-án tartott ülésén mindkét tervszöveggel foglalkozott, s mindkét ajánlatot méltányosan fogadta, majd bizottságot hozott létre saját kebeléből a mielőbbi előrelépés érdekében. Ám bármennyire is volt ez az év az előrelépés éve, a holtpontról mégsem sikerült ténylegesen elmozdulni, ami a tanítóképző felállítását illette. Az év végi (okt. 14-i) Szlovenszói Tiszáninenni Ref. Egyházkerület rendes közgyűlésén Péter Mihály, az egyházkerület püspöke ismét csak csalódásának adhatott hangot, amikor kifejtette, hogy a tanítóképző felállítását ismételten el kellett halasztani, mivel az állam egyáltalán nem vette figyelembe a református egyház javaslatait a tanítóképző felállításával kapcsolatban. S ami szintén nem volt elhanyagolható szempont: semmilyen hajlandóságot nem mutatott az illetékes állami hivatal arra vonatkozólag, hogy anyagilag hajlandó lenne támogatni a felállításra kerülő tanítóképzőt. Így aztán a tanítóképző megnyitása tovább húzódott. Ekkor még remény volt az egyház berkeiben arra nézve, hogy a következő évre, 1932-re, már minden akadály elhárul, s az intézetet meg lehet majd nyitni, de ez nem így történt.

11.3. A tanítóképző-intézet története

11.3.1. A MEGNYITÁS ELŐZMÉNYEI

A református tanítóképző intézet ügyében a várt előrelépés nem történt meg az 1932. évben. Immáron 13 éve húzódott a református tanítóképzés ügye, holott azt már a 20-as évek elején is az elsőrendű feladatának tekintette az egyház. Próbálkozások, ajánlások, tervezetek voltak, de

érdemleges előrelépés szinte semmi. Ezért volt hát nagy vitát kiváltó az a határozat, amely 1933-ban kimondta, hogy a tanítóképző mielőbbi felállítását előmozdítván a gyülekezetek vállalják fel a lélekszám szerinti 50 fillér hozzájárulást a református tanítóképző javára, hogy így legyen biztosítva a tanítóképző működése. Ez a határozat több héten keresztül a legnagyobb visszhangot kiváltó egyházi belviszályt eredményezte a Református Egyház és Iskola szerkesztője, dr. Magda Sándor, valamint a komáromi egyházmegye és az egyetemes konvent tanügyi előadója, Patay Károly között. Az történt ugyanis, hogy Magda Sándor aggodalmának adott hangot a Református Egyház és Iskola hasábjain, hogy vajon a gyülekezetek hajlandóak lesznek-e a tanítóképző javára a hozzájárulásokat befizetni, hiszen a teológiai járulékot sem fizetik rendszeresen, s az egyház hivatalos lapjának, a Református Egyház és Iskolának is majd 20.000 koronás tartozása van, éppen az előfizetési díjak nem fizetése végett. Ebből kifolyólag Magda Sándor azt javasolta, hogy az egyház csak akkor állítsa fel a tanítóképzőt, ha biztos lehet afelől, hogy lesz ereje annak fenntartásához, s ha rendet tud majd teremteni a szabotáló, a tanítóképzői hozzájárulásokat nem fizető gyülekezetekben. Erre a cikkekre Patay Károly egy megrovással felelt dr. Magda Sándornak, mondván, hogy a 12. órában előállott felesleges aggodalmakkal épp a legtöbbet ártott az ügynek, s hogy éppen ezek a „kassandrai jóslatok” adják majd a legjobb kibúvót a szabotáló gyülekezeteknek. E két cikk elindított az egyházban egy lavinát, s aki csak tehette, tollat ragadott, s hangot adott véleményének a REI oldalain. A tanítóképző ügye, s ez a „pengeváltás” a REI szerkesztője, s a tanügyi előadó között, soha nem látott módon rázta fel az egyre inkább eltespedő egyházi közvéleményt. Az egyetemes konvent felhívással fordult az egyház gyülekezeteihez, s kérte a gyülekezeteket, nyilvánítsák ki véleményüket a tanítóképzővel kapcsolatban, szükségesnek tartják-e, s ha igen, hajlandóak-e áldozatot hozni az ügy érdekében. Az 1934. június 24-e és 26-a között tartott egyetemes konventi ülés jegyzőkönyve már a konkrét tényeket közli, amikor jegyzőkönyvében megörökítette a következőket: *„Örömmel és meglelégedéssel állapította meg Egyetemes Konventünk, hogy gyülekezeteink nagy többséggel kívánják a ref. tanítóképző felállítását és készségesen vállalják az intézet fenntartásához az évi és személyenkénti 50 fill. hozzájárulást. A lefolytatott gyülekezeti szavazások végeredménye az, hogy 181 gyülekezet minden fenntartás nélkül, 11 gyülekezet pedig bizonyos fenntartásokkal ajánlotta meg a hozzájárulást, és csak*

51 gyülekezet hozott nemleges határozatot. A többségi határozat azonban egyetemlegesen kötelező. Megállapított, hogy az intézet felállításának semmilyen törvényes akadályja nincs! Egyetemes Egyházunk a tanítóképzőt felállíthatja minden előzetes engedély nélkül, és az nyilvános jogú intézet lesz, teljesen egyenrangú az állami intézetekkel. (E tekintetben példa volt a ref. egyház számára a nyitrai római katolikus tanítóképző, amely szintén államsegély nélkül tartotta fenn magát. A tanügyi bizottság Nyitrán kapott választ arra a kérdésre is, hogy jogában áll a ref. egyháznak az érvényben lévő 1868. évi XXXVIII. t.c. értelmében saját tanítóképzőt felállítani, hiszen a nyitrai intézet is e törvénycikk alapján jött létre és működött.) ... Az intézet elhelyezésére nézve nagy köszönettel fogadta az Egyetemes Konvent a komáromi egyházmegye és a komáromi gyülekezet nagylelkű ajánlatát. A komáromi gyülekezet ingyen telket, a komáromi egyházmegye pedig 100.000 Kč-t ajánlott fel az építkezés céljaira, addig pedig, míg az épület elkészül, a komáromi ó-kollégiumban két tantermet bocsátanak ingyen az intézet rendelkezésére. A fenntartás anyagi fedezetét a gyülekezetek évi és személyenkénti 50 filléres hozzájárulásából 100.000 Kč, és a növendékek által fizetett tandíj képezné. Megállapított, hogy ez a fedezet teljesen elegendő lesz az intézet összes személyi és dologi kiadására. Az intézet működése, irányítása és ellenőrzése tekintetében sem találtatott semmi nagyobb nehézség. Türelemmel kell tehát lennünk. A jövőt biztosan meg kell alapoznunk, s a ref. tanítóképzőnek is szilárd alapokra kell épülni. Ha a gyülekezetek teljesítik kötelességüket, s az 50 filléres járulékot pontosan beszolgáltatják majd, meg lesz a ref. tanítóképző 1935. szept. 1-én. Iskoláink ref. szelleme, gyermekeink vallásos, igaz meggyőződése, a jövő nemzedékek hitbuzgósága, anyaszentegyházunknak a Krisztus fundamentumán való megmaradása, magyar nyelvünk, kultúránk, szellemünk megvédése (...) mind- mind a mi tanítóképzőnkkel áll szoros összeköttetésben, megvan tehát minden bizodaljunk arra, hogy híveink e szent célok érdekében tudni fogják kötelességüket. Adja Isten, hogy úgy legyen!¹⁴⁶

11.3.2. A MEGNYITÁSTÓL AZ ÁLLAMI ELISMERÉSIG

„A református tanítóképző-intézet megszületett”¹⁴⁷ Erre az örvendetes híre várt majd 15 évet a felvidéki magyar reformátusság, s végre, hosszas

¹⁴⁶ Református Egyház és Iskola 1934/ XIV. évf. 28. sz, 1–2. p.

¹⁴⁷ Református Egyház és Iskola 1935/ XV. évf. 24. sz, 1. p.

küzdelmek után a várakozás beteljesedett. Az egyetemes konvent 1935. május 22–23-án végleg határozott a református tanítóképző felállításáról és megnyitásáról. Kimondta, hogy a tanítóképzőt Komáromban állítja fel, s azt már f. év szept. 1-jén, megnyitja. A konvent halálját fejezte ki a gyülekezeteknek szemben, hiszen a gyülekezetek támogatása nélkül az egyház még mindig nem tudta volna a tanítóképzőt felállítani, s annak anyagi dolgait magára vállalni. Továbbra is azt kérte a konvent a gyülekezetektől, hogy a gyülekezetek öleljék keblükre a tanítóképzőt, az újszülött gyermekeket, és gyámolítsák továbbra is lelkes támogatásaikkal. A tanítóképző tényleges működése a felvételi vizsgákkal vette kezdetét, 1935. július 16–17-én, ahol 109 növendék jelent meg. Az első évfolyamba felvettek 40 növendéket, majd egy további pótfelvételi vizsgán további 8-at. Az első iskolai évet 1935. szeptember 1-én 48 növendék kezdte meg, 15 leány és 33 fiú. Felekezeti megoszlás szerint: 44 református, 4 ág. hitv. evangélikus, illetőségi helyük szerint: 10 hallgató a kárpátaljai egyházkerületből, 15 a tiszáninneri, míg 23 a dunáninneri egyházkerületből érkezett Komáromba. Az intézet felügyelő szerve az egyetemes konvent által megválasztott Igazgatótanács lett, a következő tagokkal: mindenkori konventi elnökség, az egyetemes konvent által választott tagok (dr. Magda Sándor, Patay Károly, Soós Károly egyházi, Nagy Nándor, dr. Polchy István és Tornallyay Zoltán világi tagok), valamint az intézet igazgatója (Nagy Sándor), aki az előadói tiszteket is betölti.¹⁴⁸ A tanítóképző tanári testülete a megnyitáskor a következő tagokból állott: Nagy Sándor, igazgató, dr. Deme Lajos, nyelvek, történelem és földrajz szakos középiskolai tanár, mint állandó ideiglenes tanár, Galambos Zoltán ref. lelkész, Halassy Jenő polg. iskolai tanár, Teleky Miklós tanító, ref. énekvezér és Bajcsy Irén kézimunka- és tornatanárnő, mint óraadó tanárok.¹⁴⁹ Az egyházkerületek közgyűlései lelkes örömmel fogadták a tanítóképző létének hírért, s biztosította minden egyházmegye a legmesszemenőbb támogatásáról a szlovenszkói református egyház egyetemes konventjét. A tanítóképző megkezdte tehát munkáját, s az első évi működése azonnal igazolta létének jogosultságát. A tanítás színvonala több volt, mint kielégítő, a diákok megállták helyüket, hiszen azon felül, hogy kiválóan tanultak, előadói esteket tartottak, s kivették részüket a város kultúréletének történéseiből is. Egy dolog váratott már

¹⁴⁸ SzKREEK 1935. V. 23-ik napján tartott közgyűlésének Jk-e, 45. p.

¹⁴⁹ SzKREEK 1936. XI. 4-ik napján tartott közgyűlésének Jk-e, 28. p.

csak magára: az állami elismerés. Az állam nem tartotta szükségesnek a komáromi református tanítóképzőt, mondván, hogy elég tanítóképző van az állam területén, amely a reformátusok számára is elérhető, s így anyagiakkal sem támogatta a komáromi tanítóképző intézetet. Erre az áldatlan állapotra ismételten dr. Magda Sándor hívta fel az egyház figyelmét az 1936-ik évi püspöki jelentésében, a Tiszáninneri Ref. Egyházkerület közgyűlésén, ahol kifejtette: „Nem mulaszthatom el azonban említést tenni a komáromi tanítóképző intézet ügyéről. Ezt ugyan az egész egyetemes egyház alapítása, azonban sorsa kerületünket is érinti. Megkezdte már a második évi működését is, az állam részéről azonban máig sincs elismerve. Úgy látszik, nem olyan egyszerű az elismertetés kérdése, mint ahogyan azt felállításának buzgó apostolai festették annak idején az Egyetemes Konvent előtt. Most utólag már látom, hogy bizony sötétbe ugrás volt ennek az intézetnek a létesítése, azonban bármint történt is, nem szabad visszakoznunk ebben a kérdésben. A konventi Elnökségnek mindent meg kell tennie a siker érdekében, nehogy kidobott pénz legyen az, amit fenntartására olyan nehezen izzadnak ki gyülekezeteink. Azután nem szabad évekig bizonytalanságban tartani a növendékeket s a szintén nagy anyagi áldozatokat hozó szülőket sem.”¹⁵⁰ Felvetődhet bárkiben ezek után a kérdés: vajon dr. Magda Sándor püspök kijelentése reális meglátás volt-e, vagy egy ismételt „kassandrai jóslat”? A következő évben az állam elismerte a tanítóképző- intézetet, a konvent szüntelen nyomásának is engedve, bár állami anyagi juttatást továbbra sem remélhetett az intézet. Az elismertetés tényét így tárja elénk dr. Magda Sándor 1937. november 4-i püspöki jelentése, a Tiszáninneri Református Egyházkerület Kassán tartott rendes közgyűlésén: „Bármennyire nehéz is a helyzet, iskoláink megtartása érdekében újabb impulzust kell adjon egy már halványodó reménységünk valóra válása. Az Iskolai Minisztérium a Komáromban felállított tanítóképző intézetünket elismerte s ez által lehetővé tette, hogy a tanítás és nevelés szellemét valóban a református öntudat hassa át egyházi iskoláinkban. Most már nem kétséges, hogy az áldozatkészség rövidesen megfelelő hajlékot is fog emelni ez új nevelő intézetünknek. A tanítóképző ügyéért folytatott céltudatos és szívós küzdelem eredménye nagyszerűen dokumentálja, hogy mit lehet elérni komoly akarattal és rendszeres szervezőmunkával. A tanítóképző mindössze két év leforgása alatt elérte, hogy törvényes alapon s az egy-

¹⁵⁰ SzTIREk 1936. XI. 3-ik napján tartott közgyűlésének Jk-e, 25. p.

ház és az állam szempontjából egyaránt legális keretek közt működik.”¹⁵¹ Csomár Zoltán így örökölte meg ezt a minisztériumi határozati leírást művében: „Az iskolaügyi minisztérium 1937. április 5-én keltezett 26861/37-II/ 2. számú rendeletével az Egyetemes Konventnek 1935. május 23-i 263/35. számú bejelentését, amely szerint két váltakozó tanfolyammal bíró református magyar koedukációs tanítóképző intézetet állít fel Komáromban – utólagosan tudomásul vette. E rendelkezés nagy megnyugvást váltott ki úgy egyházunk közvéleménye, mint a növendékek körében, akiknek száma az 1937. évben beiratkozott első évfolyammal 89-re emelkedett. Elégtétel volt ez azok számára is, akik a tanítóképző intézet felállításán másfél évtizeden keresztül fáradoztak. Azonban hátra volt még a miniszteri vizsgálat új iskolai épületéről való gondoskodás, s az építkezéshez szükséges anyagi eszközök előteremtése. Itt lelkipásztoraink és tanítóink hoztak erejükön felüli áldozatot, amennyiben a Konvent által kibocsátott „Kérő Szó”-ra minden lelkész és tanító kötelezte magát arra, hogy öt év alatt 1.000 Kč-t fizet, egyszer s mindenkorai hozzájárulásként, évi 200 cseh koronás részletekben, a tanítóképző javára.”¹⁵² A református tanítóképző ilyen elismert keretben már csak egy évig, az 1938. nov. 2-i bécsi döntésig, működött, ezután Komárom, s a tanítóképző is visszakerült az anyaországhoz, s a tanítóképző is betagoledott az anyaországi református tanítóképzők körébe. Az anyaországban, az intézet 1942-es bezárásáig, az egyedüli koedukált református tanítóképző volt a komáromi. A fent említett építkezésre sem került már sor, mert a visszacsatolás után nyilvánvalóvá vált: új évfolyam már nem lesz a tanítóképzőben, s az addig működő évfolyamok számára elégségesek azok a termek, helyiségek, amelyek addig is adottak voltak.

11.3.3. A TANÍTÓKÉPZŐ BELSŐ ÉLETE

A református tanítóképző igazgatója, Nagy Sándor, minden egyetemes konventi ülésen nagy részletességgel számolt be a tanítóképző éves működéséről. Tette ezt nemcsak addig, míg a Szlovenszkoí és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének tartozott jelentést tenni az iskola működéséről, de azután is, amikor már a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje lett a tanítóképző felettes szerve. Ezek

¹⁵¹ SzTiREK 1937. XI. 4-ik napján tartott közgyűlésének Jk-e, 27–28. pp.

¹⁵² Csomár Z.: i. m. 155. p.

a jelentések megmaradtak 1935-től 1943-ig a konventi jegyzőkönyvekben. A témához legfontosabb dolgokat válogattam ki ezekből, s ezeket szeretném ismertetni e pont tárgyalásakor. A tanítás, mint arra már utaltam is, képzett tanárok által történt, akik nem csak tanították az általuk tanított tárgyat, de nevelték is a hallgatóságot, mégpedig református szellemben, hogy hithű református és hazaszerető magyar tanítókká válhassanak, s ezt a szellemet honosítsák majd meg a református elemi iskolákban is. Úgy igyekeztek képezni a hallgatókat, hogy már a képzés ideje alatt is büszke lehessen ezekre az ifjakra a felvidéki magyar reformátusság. A hallgatók messzemenően megfeleltek a váradalmaknak, igaz, már a felvételi vizsgán kiestek azok, akik kevésbé álltak volna helyt a tanítóképzőben. Túl azon, hogy a hallgatók elvégezték azokat a kötelességeiket, amelyeket az iskola rótt rájuk, igyekeztek kivenni a részüket a gyülekezeti munkából, s bekapcsolódtak a komáromi kulturális életbe is. Magaviseleti problémák ritkán merültek fel, hiszen a diákok általában református családotknál laktak, akik odafigyeltek a diákok magaviseletére. Dorbézolásokra, tivornyákra nem is igen volt idejük, hiszen a tanítóképző elég tanulnivalót adott mindenki számára, s általában mindenki megtalálta azt az érdeklődési kört, ahová szívesen bekapcsolódott. A tanítóképző hallgatói létrehozták a maguk önképző körét is, amelynek alapszabályzata máig fennmaradt. Több műsoros estélyt is adtak a tanítóképző diákjai, vagy önállóan, vagy a komáromi református diákok Soli Deo Gloria szövetségével együttműködve. Ezeknek az estélyeknek a bevételét jótékony célokra ajánlották fel a hallgatók. A tanítóképző diákjai közül többen tagjaivá váltak a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak is. E társaságnak köszönhetően, egy felolvasó művészt keretében látogatott el Komáromba, s tartott előadást Móricz Zsigmond. Ugyanezen az esten tartott felolvasást verseiből Gyökössy Endre is, aki a háború utáni magyar reformátusság talán legnagyobb lelkigondozója volt. Ami a tanítóképző anyagi ügyeit illette. Állami támogatásban a tanítóképző nem részesült, kizárólag a gyülekezet adományai, s a hallgatók tandíjai képezték az anyagi forrását az intézetnek. A hallgatók tandíja egy hónapra 900, 600, 300 vagy 150 korona volt, tekintettel anyagi lehetőségeikre. Ehhez járult még a konviktusi díj, amely 300 korona volt, de kedvezményt itt is igényelhettek (s kaptak is az arra rászorulóknak), bár a tanítóképző konviktusa csak a növendékek befizetéséből fedezte az ételmezési kiadásokat. Ilyen keretek között működött tehát a tanítóképző belső élete.

11.3.4. A TANÍTÓKÉPZŐ TÖRTÉNETE A VISSZACSATOLÁS UTÁN

Az I. bécsi döntést követően, már a legelső ülésén a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének napirendre került a komáromi tanítóképző további sorsa. A vallás- és közoktatási minisztérium államtitkára közölte a ref. egyház egyetemes konventjének elnökségével, hogy tekintettel arra, miszerint a Felvidék az anyaországhoz visszacsatoltatott, ezért a komáromi ref. tanítóképzőnek sem maradt már meg az a jelentősége, amely megvolt a visszacsatolás előtt. Mindezekre tekintettel, bár a minisztérium elismerte az alapítók másfél évtizedes áldozatos munkáját, kérte az egyetemes konvent elnökségét, tegye bölcs megfontolás tárgyává a komáromi tanítóképző intézetnek azonnali bezárását, s a tanulókat helyezze át a többi, anyaországbeli tanítóképzőkbe. A komáromi intézet koedukációs jellege egyébként is ismeretlen, s ellentétes volt az akkori felsőoktatási rendszerrel. Az államtitkár hagyott egy kiskaput a tanítóképző további sorsát illetően, ti. az ellen nem tennének észrevételt, ha az intézet akadémiai tagozat nélkül, mint leány, vagy fiúliceum folytatná működését. Ezen minisztériumi rendeletből kifolyólag a komáromi református tanítóképző a következő évben nem nyitott I. osztályt. Azok, akik Komáromban kezdték meg tanulmányaikat 1939 előtt, azok 1942-ig, az intézet megszűnéséig itt tanulhattak. A tanítóképző intézetekről szóló éves jelentésekben is csak érintőlegesen tért ki a Magyarországi Ref. Egyház Egyetemes Konventjének tanügyi előadója a komáromi tanítóképző helyzetére. Az Egyetemes Konvent a vallás és közoktatásügyi minisztériumnál az 1941/42-es évre még kieszközölt 5.000 pengő államsegélyt, amelyet át is utaltak a tanítóképzőnek, de a visszacsatolás után ez volt az egyedüli pénzösszeg, amellyel az állam a tanítóképzőt támogatta. A komáromi református koedukációs tanítóképző-intézet az 1941/42-ik iskolai évben befejezte működését. Az egyetemes konvent méltányolta ugyan a komáromi tanítóképző igazgatótanácsának azon ajánlatát, miszerint a tanítóképzőt kizárólag férfi tanítóképzővé alakítják át, erre azonban már sor nem kerülhetett. Közrejátszott ebben a hosszas ügyintézés, amivel az átszervezés járt, s mire a dolgok rendeződni látszottak, a világháború szólt közbe, s temetett el minden reményt, amit a szervezők szívükben tápláltak.¹⁵³ Igaz ugyan, hogy az 1942/43 évben az iskola, mint líceum, még folytatta működését, de már csak egy évig, s aztán, mint líceum is megszűnt.

¹⁵³ v. ö: MoREEK 1942. V. 6–7-ik napjain tartott közgyűlésének Jk-e, 151. és 347. pp.

11.3.5. A KOMÁROMI TANÍTÓKÉPZŐSÖK „UTÓÉLETE”

A komáromi egyházközség levéltára részére küldték el az egykori református tanítóképzősök azt az irattömböt, amelyben egy tanítóképzős végzett osztály gyűjtötte össze évek múltán azokat az iratokat, értesítőket, évkönyveket, amelyeket az intézet fennállása alatt kiadott. Hála Ft. Fazekas Lászlónak, a komáromi református egyházközség jelenlegi lelkipásztorának, évekkel ezelőtt bepillantást nyerhettem ezekben az iratokba, s fel is használhattam belőlük azokat, amelyeket szükségesnek tartottam a tanítóképző történetének megírásához. Ami engem nagyon megragadott az iratok áttanulmányozásakor: az 1940-ben végzetek további sorsa. Találtam ugyanis egy majd 30 oldalas kéziratot a következő címmel: „KRÓNKA a volt Komáromi Református Koedukációs Tanítóképző Intézet 1940-ben végzett növendékeinek életútjáról 1980-ig”. Ez a kézirat nagyon szép példáját adja a komáromi református tanítóképző egykori szellemiségének. Kiténik ugyanis belőle, hogy az egykori osztálytársak minden 5. évben osztálytalálkozót szerveztek, amelyre egykori tanáraikat is meghívták, tudtak egymás életéről, további sorsáról. Próbáltak az évek rohanása, a szétszóródottság ellenére is összejönni, találkozni, emlékezni a tanítóképzőben eltöltött évekre. Ez az évfolyam a legjobb, legbeszédesebb példája, legszebb igazolása annak az „örök tűz”-nek, melyet a komáromi református tanítóképző intézet oltott bele egykori hallgatóiba, s általuk a felvidéki református magyarságba is.

Irodalomjegyzék

1. Az idézett és a lábjegyzetekben hivatkozott levelek és levéltári anyagok a Pápai Református Gyűjtemények Levéltárának a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 1919., 1920., 1921., 1922., 1923., 1924., 1925. jelzetű kartonjának állományát képezik, valamint a Sárospataki Református Kollégium Levéltárának a Szlovenszkói Tiszáninneni Református Egyházkerület 1920–1938 között éves kartonok levéltári állományát képezik.
2. 1920. évi törvénycikkek Internet 2012. november 6. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=2&k=5&f=7416¶m=7416#tv7416>
3. A Barsi egyházmegye 1920. június 1-én, Léván megtartott közgyűlése jegyzőkönyve
4. A Tiszáninneni egyházkerület 1920. december 2-án megtartott közgyűlése jegyzőkönyve
5. A Tiszáninneni Református Egyházkerület 1921. december 21-én, Kassán megtartott közgyűlési jegyzőkönyve
6. ANGYAL, Béla: *Dokumentumok az Országos keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*. Dunaszerdahely; Lilium Aurum: 2004. ISBN: 8080621950
7. CSOMÁR, Zoltán: *A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*. Ungvár; Magyar Királyi Állami Nyomda kirendeltsége: 1940.
8. DURAY, Miklós: *A megvalósult elképzelhetetlen*. Budapest; Trianon Kutatóintézet: 2010. ISBN 9789630806817
9. HRONSKÝ, Marián: *Trianon. Vzik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918–1920)*. Bratislava; Veda: 2011. ISBN9788022411837
10. JAKAB, Attila: *A szlovákiai magyarság vallási arculata*. Internet: 2011. január.11. <http://www.eokik.hu/data/files/122784404.pdf>
11. SZABÓ, Antal: *A Szlovákiai Református Egyház története – I. rész*. In: Régió kisebbségtudományi Szemle; I. évf. 3. sz. 1990. július. 204–221 p. ISSN 0865-557X
12. GÁBRIŠ, Tomáš: *Právne vyjadrenie hodnôt novovytvorenej ČSR (1918)*. Internet 2012. november 9. <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/gabris.pdf>
13. TÓTH, László (szerk): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I. kötet*. Budapest; Ister: 1998. ISBN 9638587008, ISBN 9638587016
14. GANCZER, Mónika: *Az állampolgárság fogalma és összetevői napjainkban*. In: Jog-állam-politika (A Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának tudományos folyóirata); 2011/2.; 65–85.p. Interne-

tes forrásként elérhető volt 2014 augusztusában: <http://dfk-online.sze.hu/images/%C3%81P/2011/2/Ganczer.pdf>

15. KRÁNITZ, Zsolt (szerk). „A késő idők emlékezetében éljenek...” *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943)*. Pápa : Pápai Református Gyűjtemények, 2013. ISBN978-963-89597-4-4
16. KRÁNITZ, Zsolt (szerk). „A késő idők emlékezetében éljenek...” *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952*. Pápa : Pápai Református Gyűjtemények, 2012. ISBN 978-963-89597-1-3
17. SOMOGYI, Alfréd „A memorandumos évek”. *Az 1920–21. év eseményei a helyettes püspöki hivatal (Nt. Patay Károly, alsószecsei esperes-lelkész, helyettes püspök) levelezése alapján*. In: LÉVAI, Attila (szerk). *Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*. 77–123. p; Szentendre : Tillinger Péter Műhelye – Szentendre ISBN 978-963-89359-6-0
18. SZABADI, István (szerk). *Itt viharzott át felettünk... I. kötet Református lelkész-önéletrajzok Kárpátaljáról és Partiumból, 1942-ből*. Debrecen : Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, 2008. ISBN 978-963-8209-20-7
19. Molnár Imre: *A magyar anyanyelvű egyházak helyzete Csehszlovákiában*, In: Tóth László: *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998 I.; Ister; Budapest; 1998.*
20. Szarka László: *A szlovákok története*. Budapest: Berényi Kiadó, 1993.
21. *A szlovenszkói két egyházkerület elnöksége a teljhatalmú miniszternél*. In: *Református Egyház és Iskola*, I/8.szám (1921. február 20.) 2.p
22. Csohány János: *Trianon és a magyar református egyház*. Internet: (2014.03.02) http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csohany-trianon.htm#_ftnref5
23. Jakab Attila: *A szlovákiai magyarság vallási arculata*. Internet: (2011.01.11.) <http://www.eokik.hu/data/files/122784404.pdf>
24. Péter Mihály: *Blokád*. In: *Református Egyház és Iskola*, I/4.szám (1921. január 23.) 1. p
25. R.L.: *Az egyházkerületek szervezkedése*. In: *Református Egyház és Iskola* I/2.szám (1921. január 9.) 1–2p
26. Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny: *Návrh časti celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v slovenskej republike týkajúcej sa práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám*. Internet: (2014.03.09.) http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/4620_navrh-vychodiskoveho-materialu-k-celostatnej-strategii_narodnostne-mensiny.pdf

Univerzita J. Selyeho
Reformovaná teologická fakulta
Bratislavská cesta 3322
SK – 945 01 Komárno
www.ujs.sk

Mgr. Lévai Attila, PhD – ThDr. Somogyi Alfréd, PhD
A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918–1938. – 1.

Első kiadás

Terjedelem: 7,07 szerzői ív
Nyomta: EQUILIBRIA, s.r.o. Košice
Példányszám: 100

Kiadta: Selye János Egyetem, Komárom, 2015

Mgr. Lévai Attila, PhD – ThDr. Somogyi Alfréd, PhD
Dejiny Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. – 1.

Prvé vydanie

Rozsah: 7,07 AH
Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o. Košice
Počet výtlačkov: 100

Vydal: Univerzita J. Selyeho, Komárno, 2015

ISBN 978-80-8122-126-2